

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การดำเนินการวิจัยเพื่อนำเสนออนาคตภาพการจัดการมัธยมศึกษาในประเทศไทย ผู้วิจัย
ได้ศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งได้นำเสนอตามลำดับดังนี้

1. การมัธยมศึกษาในประเทศไทย
 - 1.1 ความหมายของการมัธยมศึกษา
 - 1.2 ความมุ่งหมายของการมัธยมศึกษาของไทย
 - 1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษาระดับมัธยมศึกษา
 - 1.4 นโยบายของการมัธยมศึกษา
 - 1.5 วิวัฒนาการของการมัธยมศึกษาในประเทศไทย
2. องค์ประกอบสำคัญของจัดการศึกษา
3. การจัดการมัธยมศึกษาในประเทศไทย
 - 3.1 สาระเนื้อหาหลักสูตรในการศึกษา
 - 3.2 การบริหารการศึกษา
 - 3.3 ครู
 - 3.4 สถานศึกษาและสภาพแวดล้อม
 - 3.5 การจัดการเรียนการสอน
 - 3.6 สื่อการสอน
 - 3.7 คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน
4. การมัธยมศึกษาของต่างประเทศบางประเทศ
 - 4.1 สาธารณรัฐประชาชนจีน
 - 4.2 ประเทศออสเตรเลีย
 - 4.3 ประเทศมาเลเซีย
 - 4.4 ประเทศสิงคโปร์
 - 4.5 ประเทศอังกฤษ
 - 4.6 ประเทศสหรัฐอเมริกา

5. บริบทสังคมในอนาคต
 - 5.1 บริบทสังคมโลก
 - 5.2 บริบทสังคมไทย
 - 5.3 ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย
 - 5.4 แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย
6. อนาคตศึกษา
 - 6.1 ความหมายของอนาคตศึกษา
 - 6.2 วิวัฒนาการของการศึกษาอนาคต
 - 6.3 ลักษณะของการศึกษาอนาคต
 - 6.4 ประโยชน์ของการศึกษาอนาคต
 - 6.5 เทคนิคการวิจัยอนาคต
 - 6.6 การสร้างอนาคตภาพ (Scenarios)
 - 6.7 เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย (The Delphi Technique)
 - 6.8 เทคนิคการวิจัยแบบ EFR (The Ethnographic Futures Research)
 - 6.9 เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research)
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 7.1 งานวิจัยภายในประเทศ
 - 7.2 งานวิจัยต่างประเทศ

การมัธยมศึกษาในประเทศไทย

ความหมายของการมัธยมศึกษา

การมัศึกษามีความหมายหลายประการ เช่น การมัธยมศึกษา หมายถึง การศึกษาที่วางแผนไว้สำหรับเยาวชนที่มีอายุระหว่าง 12-17 ปี เน้นหนักเพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับการเรียนรู้ การแสดงออกและทำความเข้าใจกับสภาพการณ์ความเป็นไปในชีวิตที่แท้จริง และเป็นการพัฒนาทัศนคติในการคิดค้น นิสัย และสภาวะที่เกี่ยวข้องกับสังคม ร่างกาย และสติปัญญา

มัธยมศึกษา ได้แก่ การศึกษาที่อาศัยประถมศึกษาเป็นพื้นฐาน มุ่งหมายจะสำรวจและส่งเสริมความสนใจ และความถนัดตามธรรมชาติของเด็ก เพื่อให้ได้มีความรู้ และทักษะอันเพียงพอแก่การประกอบอาชีพ หรือให้มีพื้นฐานความรู้อันจำเป็นแก่การดำรงชีวิต หรือเพื่อการศึกษาที่สูงขึ้น

การศึกษาระดับมัธยมศึกษาเป็นการศึกษาหลังระดับประถมศึกษา มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ ทั้งวิชาการและวิชาชีพเหมาะสมกับวัยตามต้องการ ความสนใจและความถนัด เพื่อให้แต่ละบุคคล เข้าใจและรู้จักเลือกอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2531, หน้า 2-3) แบ่งระดับมัธยมศึกษาออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. มัธยมศึกษาตอนต้น ใช้เวลา 3 ปี (อายุระหว่าง 12-14 ปี) เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เลือก เรียนกลุ่มวิชาการ และวิชาชีพตามความถนัดและความสนใจ ระดับนี้เน้นประเภทสามัญ
2. มัธยมศึกษาตอนปลาย ใช้เวลาเรียน 3 ปี (อายุระหว่าง 15-17 ปี) เปิดโอกาสให้ผู้เรียน ได้เน้นการเรียนกลุ่มวิชาที่ผู้เรียนจะยึดเป็นอาชีพต่อไป มี 2 หลักสูตร คือ 1) ประเภทสามัญ 2) ประเภทอาชีพศึกษา

ความมุ่งหมายของการมัธยมศึกษาของไทย

ความมุ่งหมายของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2535-2544 ได้ระบุไว้ว่า การศึกษาเป็น กระบวนการที่ทำ ให้มนุษย์สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนสามารถดำเนินชีวิตในสังคมได้ อย่างมีสันติสุข และสามารถเกื้อหนุนการพัฒนาประเทศได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับ ความเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้านของประเทศ โดยนัยดังกล่าว ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา จึงเน้นการพัฒนาบุคคลใน 4 ด้านอย่างสมดุลและกลมกลืนกัน คือ

1. **ด้านปัญญา** บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงเป็นผู้มีปัญญา คือ รู้จักเหตุและผล รู้จัก แยกแยะผิดชอบชั่วดี คุณและโทษ สิ่งที่ควรกระทำ และไม่ควรรกระทำ บนพื้นฐานของความจริง รู้จักแก้ไขปัญหาได้อย่างฉลาด และรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและ หลากหลาย มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และใฝ่เรียนใฝ่รู้เพื่อความก้าวหน้าทางความรู้และวิทยาการ ต่าง ๆ รู้คุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของสังคมไทย และรู้จักเลือกรับวิทยาการและ วัฒนธรรมจากภายนอก
2. **ด้านจิตใจ** บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงรู้จักฝึกฝนจิตใจของตนให้มีความเจริญ อกงามทางคุณธรรม ได้แก่ มีความละเอียดต่อการกระทำ ผิด รู้จักควบคุมตนเองให้ประพฤติตาม กรอบความถูกต้องที่ดีงาม มีศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ รู้จักพอ มีสมาธิและ มี ความอดทนหนักแน่นอันจะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติหน้าที่การงาน และการดำรงชีพ
3. **ด้านร่างกาย** บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงมีร่างกายที่เจริญเติบโตเหมาะสมกับวัย รู้จัก ดูแล รักษาสุขภาพอนามัยของร่างกายทั้งของตนเองและสมาชิกในครอบครัว และสามารถพัฒนา สมรรถภาพของร่างกายให้เหมาะสมกับการงานและอาชีพ

4. **ด้านสังคม** บุคคลที่ได้รับการศึกษาพึงมีพฤติกรรมทางสังคมที่ดีงามทั้งในการทำงานและการอยู่ร่วมกันในครอบครัว องค์กร และสังคม รู้จักการช่วยเหลือเกื้อกูลประโยชน์แก่กันและกัน โดยไม่เห็นแก่ตัว มีความสามารถและทักษะในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น สามารถใช้ภาษาไทยได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รวมทั้งสามารถใช้ภาษาต่างประเทศเพื่อการติดต่อสื่อสารกับนานาประเทศได้ สามารถธำรงรักษาเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่ดีงามของไทย ตระหนักและปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบที่พึงมีต่อผู้อื่น ต่อสังคม และต่อมวลมนุษยชาติ มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาและสร้างสรรค์สังคมให้มีสันติสุข รู้จักและเคารพในสิทธิและเสรีภาพของตนเอง และผู้อื่น ตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี ตลอดจนร่วมส่งเสริมบทบาทของประเทศไทยในประชาคมโลกในทางที่เหมาะสม

วัตถุประสงค์ของการศึกษาระดับมัธยมศึกษา

วัตถุประสงค์ของการมัธยมศึกษา มีมาหลายยุค โดยแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-ปัจจุบัน) มีวัตถุประสงค์ของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตามเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถในทักษะวิชาชีพและวิชาการ อย่างมีคุณภาพพอที่จะศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม และพัฒนาผู้เรียนระดับนี้มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีคุณธรรม จริยธรรม ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์ เห็นความสำคัญและคุณค่าของศิลปะ วัฒนธรรม ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม รวมทั้งขยายการศึกษาระดับนี้ให้กว้างขวางจนเป็นการศึกษาเพื่อปวงชน เป็นการสร้างทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับความต้องการในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

นโยบายของการมัธยมศึกษา

นโยบายของการมัศึกษามีหลายยุค โดยนโยบายของการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตามแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545-2559) มีความสำคัญยิ่งในการพัฒนาการศึกษาของชาติ เนื่องจากเป็นการนำสาระของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และนโยบายของรัฐบาลสู่การปฏิบัติ และเป็นกรอบแนวทางในการจัดทำแผนพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน แผนพัฒนาการอาชีวศึกษา แผนพัฒนาการอุดมศึกษา และแผนพัฒนาด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม รวมทั้งเป็นแนวทางในการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ในระดับเขตพื้นที่การศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และสถานศึกษา เพื่อนำไปสู่การดำเนินการอย่างต่อเนื่อง เสร็จสมบูรณ์ทั้งกระบวนการเพื่อการปฏิรูปการศึกษา การดำเนินการด้านศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม ในช่วงระยะเวลา 15 ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 จนถึงปี พ.ศ. 2559 ที่สอดคล้องต่อเนื่องกันทั่วประเทศ

แผนการศึกษาแห่งชาติ ได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นปรัชญาพื้นฐานในการกำหนดแผน โดยมีการศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม และธรรมชาติ บูรณาการเชื่อมโยงเป็นกระบวนการโดยรวมที่ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน มีคุณภาพทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อม และมุ่งไปสู่การอยู่ดีมีสุขของคนไทยทั้งปวง

จากปรัชญาพื้นฐานและกรอบแนวคิดข้างต้น เจตนารมณ์ของแผนการศึกษาแห่งชาตินี้ จึงมุ่ง 1) พัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และ 2) พัฒนาสังคมไทยให้เป็นสังคมที่มีความเข้มแข็ง มีคุณภาพใน 3 ด้าน คือ สังคมคุณภาพ สังคมแห่งภูมิปัญญาและการเรียนรู้ และสังคมसानอันท์และเอื้ออาทรต่อกัน

เพื่อให้บรรลุตามเจตนารมณ์ดังกล่าวข้างต้น แผนการศึกษาแห่งชาติจึงกำหนดวัตถุประสงค์และแนวนโยบายเพื่อดำเนินการไว้ดังนี้

1. พัฒนาคอนอย่างรอบด้านและสมดุล โดย พัฒนาคอนให้มีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้ ปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อผู้เรียน ปลูกฝังและเสริมสร้างศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ พัฒนากำลังคนด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเพื่อการพึ่งพาตนเอง และเพิ่มสมรรถนะในการแข่งขัน

2. สร้างสังคมคุณธรรม ภูมิปัญญาและการเรียนรู้ โดยพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ความคิด ความประพฤติและคุณธรรมของคน ส่งเสริมการวิจัยและพัฒนา สร้างสรรค์ประยุกต์ใช้และเผยแพร่ความรู้และการเรียนรู้

3) พัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม โดยส่งเสริมและสร้างสรรค์ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม จำกัด ลด ขจัดปัญหาทางโครงสร้าง เพื่อความเป็นธรรมทางสังคม พัฒนาเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา จัดระบบทรัพยากรและการลงทุนทางการศึกษา ศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม

วิวัฒนาการของการมัธยมศึกษาในประเทศไทย

การศึกษาของไทยมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลาง และมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน ในสมัยกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทย และได้มีการจัดทำแบบหนังสือไทยขึ้นเพื่อใช้ในการเรียน

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงสนพระทัยในการทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นอย่างมาก มีหนังสือเกี่ยวกับศาสนาหลายเล่ม นอกจากนั้นยังตำราเรียนภาษาไทยเล่มแรกชื่อหนังสือจินตามณีเกิดขึ้น

การศึกษาของไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จะไม่มีระเบียบแบบแผนที่แน่นอน เริ่มมีการจัดการศึกษาอย่างมีระบบแบบแผนในสมัยรัชกาลที่พระองค์ทรงปฏิรูป

การเมืองสังคม ตลอดจนจนถึงการศึกษาเพื่อให้ทัดเทียมกับอารยประเทศได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติเป็นฉบับแรกในปี พ.ศ. 2438

ในปี พ.ศ. 2441 พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) ได้ร่างโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 และได้เริ่มปรากฏคำว่า “มัธยม” เป็นครั้งแรกในร่างโครงการศึกษาดังกล่าว ซึ่งจัดการศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. การเล่าเรียนสามัญ แบ่งลำดับชั้นเป็น การเล่าเรียนเบื้องต้น (มูลศึกษา) การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา) การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง (มัธยมศึกษา) และการเล่าเรียนเบื้องต้นสูง (อุดมศึกษา)

2. การเล่าเรียนพิเศษ แบ่งเป็น การเล่าเรียนสามัญ การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง หรือมัธยมศึกษา ผู้เรียนจะมีอายุระหว่าง 14-17 ปี ใช้เวลาเรียน 4 ปี

ซึ่งในปี พ.ศ. 2445 ได้แบ่งการเรียนสามัญศึกษา แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา (เป็นประโยค 1 ขั้นต้น ผู้เรียนจะต้องมีอายุไม่เกิน 12 ปี), ระดับมัธยมศึกษา (เป็นประโยค 2 ขั้นกลาง ผู้เรียนต้องมีอายุไม่เกิน 15 ปี) และระดับอุดมศึกษา (เป็นประโยค 3 ขั้นสูง ผู้เรียนมีอายุไม่เกิน 20 ปี) ซึ่งโรงเรียนมัธยมศึกษาในสมัยนั้นมีแต่ในกรุงเทพฯ คือ โรงเรียนสวนกุหลาบ โรงเรียนสายสวัสดิ์ โรงเรียนราชบูรณะ และโรงเรียนเบญจมพิตร

ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2456 และ พ.ศ.2464 กำหนดให้มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาใช้เวลาเรียน 8 ปี คือ มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี ตอนกลาง 3 ปี และตอนปลาย 2 ปี ต่อมา มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองระบอบประชาธิปไตยเมื่อปี พ.ศ. 2475 จึงได้กำหนดแผนการศึกษาขึ้นใหม่และประกาศใช้ในปีเดียวกัน ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 ได้แบ่งการมัธยมศึกษาออกเป็น 2 ตอน คือ ตอนต้นกับตอนปลาย ใช้เวลาเรียนตอนละ 4 ปี ผู้ที่เรียนจบมัธยมศึกษาตอนต้น ปกติจะเข้าเรียนมัธยมวิสามัญเพื่อเรียนวิชาชีพที่เปิดสอน มีทั้งกสิกรรม อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม และอื่น ๆ ถ้าผู้ใดสามารถเข้าเรียนตลอดถึงชั้นอุดมศึกษาได้ก็เข้าเรียนมัธยมตอนปลาย เพื่อเตรียมตัวเข้าเรียนวิชาสามัญในมหาวิทยาลัยหรืออุดมศึกษาอื่น ๆ สำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายแบ่งออกเป็น 2 แผนก คือ แผนกอักษรศาสตร์ และแผนกวิทยาศาสตร์ในชั้น ม. 7-8

ตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 มีระยะเวลาในการศึกษาสายสามัญยาวนานเกินไป นักเรียนเสียเวลาสายนี้ถึง 12 ปี (ป. 1-4 และ ม. 1-8) และยังคงต้องเข้าเรียนต่อในสายวิสามัญอีก จึงมีการปรับปรุงแผนใหม่เป็นแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2478 ซึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้นกับมัธยมศึกษาตอนปลาย ตอนละ 3 ปี

ครั้งถึง พ.ศ. 2484 กระทรวงศึกษาธิการเห็นว่านักเรียนที่จบ ม. 6 มุ่งเข้าเรียนเตรียมอุดมศึกษามาก จึงให้มีโรงเรียนทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคเปิดสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษา

ในปี พ.ศ. 2494 มีการประกาศแผนการศึกษาชาติอีกฉบับหนึ่ง ได้มีการจัดการมัธยมศึกษาออกเป็น 3 สาย คือ 1) มัธยมสามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิชาสามัญศึกษา จัดสอนตั้งแต่ ม. 1-3 และ 2) สายมัธยมวิสามัญศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิชาซึ่งเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับไปศึกษาในชั้นเตรียมอุดมศึกษาหรืออาชีวศึกษา จัดสอนตั้งแต่มัธยมวิสามัญตอนต้นปีที่ 1-3 และมัธยมวิสามัญตอนปลายปีที่ 4-6 และ 3) สายมัธยมอาชีวศึกษา ได้แก่ การศึกษาวิชาชีพ เฉพาะซึ่งเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับประกอบอาชีพ โดยรับช่วงจากประถมศึกษา มัธยมสามัญหรือมัธยมวิสามัญ จัดสอนเป็นมัธยมอาชีวศึกษาตอนต้นและตอนปลาย

ในปี พ.ศ. 2501 มีการปฏิวัติเปลี่ยนรัฐบาลใหม่ รัฐบาลได้จัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้นเพื่อปรับปรุงแผนการศึกษาแห่งชาติ และได้ประกาศใช้แผนนี้ใน พ.ศ. 2503 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาของชาติไปมาก ระดับประถมศึกษาจัดเป็น 4 ชั้น ระดับมัธยมศึกษาแบ่งเป็น 2 ตอน คือ มัธยมศึกษาตอนต้น แบ่งเป็น 2 สาย สายสามัญ 3 ชั้น และสายอาชีพ 1-3 ชั้น มัธยมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็น 2 สาย สายสามัญ 2 ชั้น และสายอาชีพ 1-3 ชั้น

หลังจากประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 เป็นเวลานานถึง 16 ปี สภาพการณ์ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก คณะกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติจึงได้ร่างแผนการศึกษาแห่งชาติขึ้น และประกาศใช้ในพุทธศักราช 2520 โดยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของหลักสูตร จากระบบ 4:3:3:2 (3) เป็นระบบ 6:3:3 ตั้งแต่ ปีการศึกษา 2521 เป็นต้นไป คือจัดชั้นเรียนเป็นประถมศึกษา 6 ปี (ป. 1-6) มัธยมศึกษาตอนต้น 3 ปี (ม. 1-3) และมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 ปี (ม. 4-6)

จะเห็นได้ว่า วิวัฒนาการของการมัธยมศึกษาไทยได้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงและพัฒนามานานแล้ว การเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมานั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ ด้าน เช่น สภาพแวดล้อมของสังคม การเมือง การปกครอง และนวัตกรรมต่าง ๆ ที่มีวิวัฒนาการสูงมาก การเปลี่ยนแปลงแต่ละครั้งต้องผ่านการศึกษา พิจารณากลั่นกรองอย่างละเอียดถี่ถ้วน ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์สูงสุดต่อประเทศชาติ และพลเมืองของชาตินั้นเอง

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มาตรา 24 การจัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล
2. ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา
3. จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง
4. จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา
5. ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ
6. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

ปรัชญา เวลาร์ช (2545, หน้า 8-9) ได้สรุปว่า องค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษามี 8 องค์ประกอบ ได้แก่

1. สาระเนื้อหาในการศึกษา ในกรณีที่มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ผู้จัดการศึกษามักจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดเนื้อหาสาระ หลักสูตรเหล่านี้อาจเป็นหลักสูตรกลางที่ใช้สำหรับการศึกษาแต่ละระดับ แต่ขณะเดียวกันก็ควรเปิดโอกาสให้สถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถจัดเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ด้วย เนื้อหาสาระในการศึกษานั้นควรทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์ เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ครูต้องทบทวนเนื้อหาสาระที่ตนสอนเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัย และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน หากเห็นว่าเนื้อหาผิดพลาดหรือล้าสมัย ควรแจ้งผู้บริหารให้ทราบ
2. ครู ผู้สอน หรือผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้แก่ครูและอาจารย์ ซึ่งถือเป็นผู้ประกอบวิชาชีพชั้นสูง บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งสำหรับครูและอาจารย์คือต้องมีความตื่นตัวอยู่เสมอในการติดตามเรียนรู้เนื้อหาวิชาการวิชาชีพใหม่ ๆ และวิทยาการด้านการเรียนการสอน ตลอดเวลา บางกรณีต้องมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ด้วย อนึ่ง ครูและอาจารย์ต้อง

พัฒนาความสามารถในการประยุกต์สาระเนื้อหาและองค์ความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับผู้เรียน แต่ละกลุ่ม

3. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา สื่อและอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น อาคาร สถานที่ โต๊ะ เก้าอี้ กระดานเขียน หนังสือ แบบเรียน สมุด ดินสอ ตลอดจนอุปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีราคาแพงทั้งหลาย เช่น อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เหล่านี้ สื่อและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา ครูและผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีหน้าที่รับผิดชอบ ดูแลให้สิ่งเหล่านี้มีอย่างเพียงพอ อยู่ในสภาพใช้งานได้ และใช้สื่อเหล่านี้เป็นส่วนช่วยให้เกิดการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ครูที่มีคุณภาพต้องสามารถผลิตและพัฒนาสื่อและอุปกรณ์การศึกษาสำหรับการสอนของตนด้วย

4. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน การศึกษายุคใหม่นั้นมีความแตกต่างไปจากการศึกษายุคก่อนซึ่งเน้นที่ตัวครู ระบบการศึกษายุคใหม่เน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียน ดังนั้น รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่จึงแตกต่างไปจากเดิม จึงเกิดคำว่า “ปฏิรูปการเรียนรู้” ซึ่งนำไปสู่กระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่น การระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนำขมนอกสถานที่เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่ ๆ นี้ ผู้สอนพึงระมัดระวังเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และจำเป็นต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ ประกอบกับการทำความเข้าใจธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้เรียนของตน

5. ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา ในการจัดการศึกษา ยังมีผู้ที่รับผิดชอบที่อาจไม่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรงอีกหลากหลาย ได้แก่ ผู้บริหารซึ่งมีหน้าที่จัดการศึกษาที่ตนรับผิดชอบให้เป็นไปโดยเรียบร้อย นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ และยังจำเป็นต้องมีบุคลากรทางการศึกษาอื่นร่วมด้วย เช่น เจ้าหน้าที่ธุรการ งานทะเบียน งานโภชนาการและสุขอนามัย รวมทั้งฝ่ายสนับสนุนอื่น ๆ

6. เงินทุนสนับสนุน การจัดการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุน ซึ่งผู้ลงทุนอาจเป็นรัฐบาล ในฐานะผู้รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้ปกครอง ผู้เรียน ชุมชน เป็นต้น เงินทุนเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การจัดการศึกษาเกิดผลตามเป้าหมาย

7. สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม การจัดการศึกษาในระบบที่ยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาจึงเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ ถึงแม้จะมีการจัดการศึกษาโดยใช้สื่อทางไกลก็ตาม ก็ยังต้องมีสถานที่สำหรับการบริหารจัดการ การผลิตและถ่ายทอดสื่อ หรือการทำงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่ยังต้องใช้อาคารเป็นสถานที่สำหรับจัดการเรียนการสอน สิ่งที่ผู้บริหารและผู้จัดการศึกษา

ต้องสนใจดูแลคือความเพียงพอ เหมาะสม ปลอดภัยและการมีบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ ส่วนครูก็ต้องรับผิดชอบในการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม หากจำเป็นต้องใช้งบประมาณ ปรับปรุงก็ควรแจ้งผู้บริหารให้ช่วยดำเนินการ

8. ผู้เรียน ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษา และเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา การปรับเปลี่ยนความรู้ และพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษา จึงครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียน ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ การให้การศึกษาอบรม การประเมิน และการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้เป้าหมาย การจัดการศึกษาในภาพรวมจึงมิได้จำกัดวงแคบเฉพาะในสถานที่ แต่มุ่งที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีปรัชญาพื้นฐานสำคัญคือ “ทุกคนต้องเป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษา และการศึกษา ต้องจัดสำหรับคนทุกคน”

สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน) (2546) กล่าวว่า องค์ประกอบของการศึกษา มีดังนี้

1. สารเนื้อหาในการศึกษา การจัดการศึกษาในระบบ จะจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนด เนื้อหาสาระหลักสูตรในหลักสูตรกลางแต่ละระดับ ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้สถานศึกษาแต่ละ แห่งสามารถจัดเนื้อหาสาระที่เหมาะสม สัมกับท้องถิ่นได้ด้วย โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัย ทันต่อ เหตุการณ์ เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัด การศึกษา ทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระ เพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัย และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ ผู้เรียน

2. ครู ครูผู้สอน หรือ ผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระ ได้แก่ ครู และอาจารย์ ซึ่งถือเป็นผู้ประกอบอาชีพชั้นสูง บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการอบรมทั้งในด้านเนื้อหา และวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา เช่น อาคารสถานที่ โต๊ะเก้าอี้ กระดานเขียน หนังสือ แบบเรียน สมุด ดินสอ ตลอดจนทั้งอุปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีราคาแพงทั้งหลาย เช่น อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น สื่อและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา

4. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน การศึกษาในระบบยุคปฏิรูปการศึกษา เน้นความ สำคัญ ที่ตัวผู้เรียน รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งมีกระบวนการเรียนการสอนที่

หลากหลาย เช่น การระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนำชมนอกสถานที่เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ

5. สถานศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม การจัดการศึกษาในระบบ ยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัด บรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้

6. ผู้เรียน ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษาและเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา การปรับเปลี่ยนความรู้และพฤติกรรมของผู้เรียน เป็นดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจึงครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียน ตั้งแต่การเตรียมความพร้อม สำหรับการเรียนรู้ การให้การศึกษาบรมการประเมินและการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง

คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานแนะ 5 ทิศทางจัดการศึกษา (2555) กล่าวไว้ว่าจากการประชุมคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มี นายพารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา เป็นประธานเมื่อเร็ว ๆ นี้ ว่า ที่ประชุมระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับทิศทางการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในอนาคต ซึ่งได้ข้อสรุปใน 5 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ความคาดหวังตัวผู้เรียน ยังต้องเน้นความดีและความเก่งที่นักเรียนต้องมีสติ ปัญญา และพัฒนาการต่าง ๆ ควบคู่กันไปและการจัดการศึกษาควรจะย้อนกลับไปสู่หลักการพื้นฐานการจัดการศึกษาที่ต้องมุ่งเน้นการพัฒนาผู้เรียนในเรื่องการเรียนรู้เพื่อรู้ การเรียนรู้เพื่อนำไปปฏิบัติ การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันและการเรียนรู้ที่จะเป็น

2. หลักสูตรการเรียนการสอน ต้องจัดให้สอดคล้องกับวัยของผู้เรียน การจัดการศึกษาในเรื่องของภาษา การคิดคำนวณและในระดับที่สูงขึ้นไปต้องเตรียมพร้อมเข้าสู่ระดับสากล ซึ่งในการจัดการเรียนการสอนต้องทบทวนว่าจำนวนคาบต่อวันมากเกินไปหรือไม่ และควรจัดสรรการเรียนภาคปฏิบัติให้เพียงพอ ไม่เช่นนั้นนักเรียนจะไม่สามารถประยุกต์ความรู้สู่ชีวิตจริง ๆ ได้ โดยเฉพาะการนำความรู้ไปสู่การแก้ปัญหา

3. ครู เป็นปัจจัยที่สำคัญในการพัฒนาผู้เรียนแม้จะมีเทคโนโลยีเข้ามาช่วยสอน แต่ไม่ได้ทำให้ความสำคัญของครูลดน้อยลงไป ฉะนั้นควรส่งเสริมให้ครูได้เรียนจากเพื่อนครูเพราะเป็นวิธีการที่ก่อให้เกิดประโยชน์มากและควรนำผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้เรียนมาเชื่อมโยงด้วยเพื่อจำแนกครูที่สอนและประสบความสำเร็จให้เป็นต้นแบบแก่ครูที่ยังมีปัญหา อีกทั้งต้องมีมาตรการที่จะให้ครูที่สอนแล้วผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนต่ำต้องมีความรับผิดชอบในเรื่องดังกล่าว

4. สถานศึกษา ที่ประชุมเห็นด้วยกับการจำแนกสถานศึกษาตามศักยภาพ ความพร้อม และบริบทต่าง ๆ เช่น โรงเรียนในฝัน โรงเรียนมาตรฐานสากล เป็นต้น แต่ควรจะมีการบริหารจัดการที่หลากหลายโดยให้อิสระและความคล่องตัวแก่โรงเรียนที่มีศักยภาพสูง รวมทั้งต้องพยายามแก้ไข ปัญหาโรงเรียนขนาดเล็กให้เป็นรูปธรรม

5. การบริหารจัดการ จะทำอย่างไรเพื่อลดช่องว่างและความเหลื่อมล้ำระหว่างโรงเรียน และเขตพื้นที่การศึกษาเพื่อให้ได้รับโอกาสและประโยชน์จากการจัดสรรทรัพยากร ซึ่งในการบริหารจัดการควรเชื่อมโยงกับการจัดการศึกษากับหน่วยงานต่าง ๆ

สรุปได้ว่าการจัดการศึกษาที่สำคัญควรจะมีองค์ประกอบดังนี้

1. สารระเนือหาหลักสูตรในการศึกษา
2. การบริหารการศึกษา
3. ครู
4. สถานศึกษาและสภาพแวดล้อม
5. การจัดการเรียนการสอน
6. สื่อการสอน
7. คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

ในองค์ประกอบการจัดการศึกษาทั้ง 7 องค์ประกอบ ที่ได้จากการสรุป ผู้วิจัยจะนำมาเป็น องค์ประกอบของการจัดการศึกษามัธยมศึกษาในประเทศไทย

การจัดการมัธยมศึกษาในประเทศไทย

การจัดการศึกษามัธยมศึกษามีองค์ประกอบที่สำคัญ 7 องค์ประกอบ ดังนี้

สารระเนือหาหลักสูตรในการศึกษา

การจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ มีการจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดเนื้อหาสาระ สำหรับ การศึกษาแต่ละระดับขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้สถานศึกษาสามารถจัดเนื้อหาสาระที่เหมาะสม กับท้องถิ่นได้ด้วย เนื้อหาสาระในการศึกษาควรทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ เหมาะสมกับความ ต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ดังหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ดังนี้

1. สารระเนือหาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551

หลังจากการใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 มาได้ระยะเวลาหนึ่ง ก็พบว่ามิจุดอ่อนที่ต้องปรับปรุงในส่วนของหลักสูตรแกนกลาง จึงได้มีการปรับปรุงหลักสูตรใหม่อีก ครั้งหนึ่ง เป็นหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ซึ่งให้มีโรงเรียนนำร่องการ

ใช้หลักสูตรในปีการศึกษา 2552 และให้มีการใช้ทั่วประเทศในปีการศึกษา 2553 จะครบทุกระดับชั้นในปีการศึกษา 2555

โดยสาระสำคัญยังคงใกล้เคียงกับหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2544 ยังคงมีหลักสูตรแกนกลาง และให้ทางโรงเรียนจัดทำสาระของหลักสูตรเอง โดยมีกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระ และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ส่วนที่เปลี่ยนแปลงเด่นชัดก็คือ ยกเลิกระดับช่วงชั้นเป็นชั้นปีเหมือนเดิม และในหลักสูตรได้เพิ่มตัวชี้วัดขึ้นมาเพื่อการจัดการเรียนการสอนให้สนองตัวชี้วัดที่กำหนดครบทุกตัวชี้วัด มีองค์ประกอบดังนี้

1.1 **วิสัยทัศน์** หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนทุกคน ซึ่งเป็นกำลังของชาติให้เป็นมนุษย์ที่มีความสมดุลทั้งด้านร่างกาย ความรู้ คุณธรรม มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและเป็นพลโลก ยึดมั่นในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข มีความรู้และทักษะพื้นฐาน รวมทั้ง เจตคติ ที่จำเป็นต่อการศึกษาต่อ การประกอบอาชีพ และการศึกษาตลอดชีวิต โดยมุ่งเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญบนพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ

1.2 **หลักการ** หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีหลักการที่สำคัญ ดังนี้

1.1.1 เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มีจุดหมายและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล

1.1.2 เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อปวงชน ที่ประชาชนทุกคนมีโอกาสได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและมีคุณภาพ

1.2.3 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่สนองการกระจายอำนาจ ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น

1.1.4 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่มีโครงสร้างยืดหยุ่นทั้งด้านสาระการเรียนรู้ เวลา และการจัดการเรียนรู้

1.1.5 เป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

1.1.6 เป็นหลักสูตรการศึกษาสำหรับการศึกษาในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ครอบคลุมทุกกลุ่มเป้าหมาย สามารถเทียบโอนผลการเรียนรู้ และประสบการณ์

1.3 **จุดหมาย** หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุขมีศักยภาพในการศึกษาต่อ และประกอบอาชีพ จึงกำหนดเป็นจุดหมายเพื่อให้เกิดกับผู้เรียน เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน ดังนี้

1.3.1 มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ เห็นคุณค่าของตนเอง มีวินัยและปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ ยึดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

1.3.2 มีความรู้อันเป็นสากลและมีความสามารถในการสื่อสาร การคิด การแก้ปัญหาการใช้เทคโนโลยีและมีทักษะชีวิต

1.3.3 มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี มีสุขนิสัย และรักการออกกำลังกาย

1.3.4 มีความรักชาติ มีจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ยึดมั่นในวิถีชีวิตและการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

1.3.5 มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม มีจิตสาธารณะที่มุ่งทำประโยชน์และสร้างสิ่งที่ดีงามในสังคม และอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข

1.4 สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งให้ผู้เรียนเกิดสมรรถนะสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

1.4.1 ความสามารถในการสื่อสาร เป็นความสามารถในการรับและส่งสาร มี วัฒนธรรมในการใช้ภาษาถ่ายทอดความคิด ความรู้ความเข้าใจ ความรู้สึก และทัศนะของตนเอง เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเองและสังคม รวมทั้งการเจรจาต่อรองเพื่อขจัดและลดปัญหาความขัดแย้งต่าง ๆ การเลือกรับหรือไม่รับข้อมูลข่าวสารด้วยหลักเหตุผลและความถูกต้อง ตลอดจนการเลือกใช้วิธีการสื่อสาร ที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่มีต่อตนเองและสังคม

1.4.2 ความสามารถในการคิด เป็นความสามารถในการคิดวิเคราะห์การคิดสังเคราะห์ การคิดอย่างสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ และการคิดเป็นระบบ เพื่อนำไปสู่การสร้างองค์ความรู้หรือ สารสนเทศเพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับตนเองและสังคมได้อย่างเหมาะสม

1.4.3 ความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการแก้ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เผชิญได้อย่างถูกต้องเหมาะสมบนพื้นฐานของหลักเหตุผล คุณธรรมและข้อมูลสารสนเทศ เข้าใจความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม แสวงหาความรู้ประยุกต์ความรู้มาใช้ในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และมีการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพโดยคำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อม

1.4.4 ความสามารถในการใช้ทักษะชีวิต เป็นความสามารถในการนำกระบวนการต่าง ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

การทำงาน และการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยการสร้างเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล การจัดการปัญหาและความขัดแย้งต่าง ๆ อย่างเหมาะสม การปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสภาพแวดล้อม และการรู้จักหลีกเลี่ยงพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและผู้อื่น

1.4.5 ความสามารถในการใช้เทคโนโลยี เป็นความสามารถในการเลือก และใช้เทคโนโลยีด้านต่าง ๆ และมีทักษะกระบวนการทางเทคโนโลยี เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม ในด้านการเรียนรู้ การสื่อสารการทำงาน การแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ ถูกต้อง เหมาะสม และมีคุณธรรม

1.5 คุณลักษณะอันพึงประสงค์ หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก ดังนี้ 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ

1.6 มาตรฐานการเรียนรู้ การพัฒนาผู้เรียนให้เกิดความสมดุล ต้องคำนึงถึงหลักพัฒนาการทางสมองและพหุปัญญาหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน จึงกำหนดให้ผู้เรียนเรียนรู้ 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ดังนี้ 1) ภาษาไทย 2) คณิตศาสตร์ 3) วิทยาศาสตร์ 4) สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม 5) สุขศึกษาและพลศึกษา 6) ศิลปะ 7) การงานอาชีพและเทคโนโลยี และ 8) ภาษาต่างประเทศ

ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน มาตรฐานการเรียนรู้ระบุสิ่งที่ผู้เรียนพึงรู้ ปฏิบัติได้ มีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์เมื่อจบการศึกษาขั้นพื้นฐาน นอกจากนั้นมาตรฐานการเรียนรู้ยังเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาการศึกษาทั้งระบบ เพราะมาตรฐานการเรียนรู้จะสะท้อนให้ทราบว่าต้องการอะไร จะสอนอย่างไร และประเมินอย่างไร รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบ เพื่อการประกันคุณภาพการศึกษาโดยใช้ระบบการประเมินคุณภาพภายในและการประเมินคุณภาพภายนอก ซึ่งรวมถึงการทดสอบระดับเขตพื้นที่การศึกษา และการทดสอบระดับชาติ ระบบการตรวจสอบเพื่อประกันคุณภาพดังกล่าวเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสะท้อนภาพการจัดการศึกษาว่าสามารถพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามที่มาตรฐานการเรียนรู้กำหนดเพียงใด

1.7 ตัวชี้วัด ตัวชี้วัดระบุสิ่งที่นักเรียนพึงรู้และปฏิบัติได้ รวมทั้งคุณลักษณะของผู้เรียนในแต่ละระดับชั้นซึ่งสะท้อนถึงมาตรฐานการเรียนรู้ มีความเฉพาะเจาะจงและมีความเป็น

รูปธรรม นำไปใช้ในการกำหนดเนื้อหา จัดทำหน่วยการเรียนรู้ จัดการเรียนการสอน และเป็นเกณฑ์สำคัญสำหรับการวัดประเมินผลเพื่อตรวจสอบคุณภาพผู้เรียน คือ 1) ตัวชี้วัดชั้นปี เป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนแต่ละชั้นปีในระดับการศึกษาภาคบังคับ (ประถมศึกษาปีที่ 1-มัธยมศึกษาปีที่ 3) และ 2) ตัวชี้วัดช่วงชั้น เป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมศึกษาปีที่ 4-6)

1.8 ระดับการศึกษา หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน จัดระดับการศึกษาเป็น 3 ระดับ ได้แก่

1.8.1 ระดับประถมศึกษา (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6) การศึกษาระดับนี้เป็นช่วงแรกของการศึกษาภาคบังคับ มุ่งเน้นทักษะพื้นฐานด้านการอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ ทักษะการคิดพื้นฐานการติดต่อสื่อสาร กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และพื้นฐานความเป็นมนุษย์ การพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างสมบูรณ์และสมดุลทั้งในด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ สังคม และวัฒนธรรม โดยเน้นจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ

1.8.2 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3) เป็นช่วงสุดท้ายของการศึกษาภาคบังคับ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้สำรวจความถนัดและความสนใจของตนเอง ส่งเสริมการพัฒนาบุคลิกภาพส่วนตัว มีทักษะในการคิดวิจารณ์ญาณ คิดสร้างสรรค์ และคิดแก้ปัญหา มีทักษะในการดำเนินชีวิต มีทักษะการใช้เทคโนโลยีเพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ มีความรับผิดชอบต่อสังคม มีความสมดุลทั้งด้านความรู้ ความคิด ความดีงาม และมีความภูมิใจในความเป็นไทย ตลอดจนใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพหรือการศึกษาต่อ

1.8.3 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) การศึกษาระดับนี้เน้นการเพิ่มพูนความรู้และทักษะเฉพาะด้าน สนองตอบความสามารถ ความถนัด และความสนใจของผู้เรียนแต่ละคนทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ มีทักษะในการใช้วิทยาการและเทคโนโลยี ทักษะกระบวนการคิดขั้นสูง สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในการศึกษาต่อและการประกอบอาชีพ มุ่งพัฒนาตนและประเทศตามบทบาทของตน สามารถเป็นผู้นำ และผู้ให้บริการชุมชนในด้านต่าง ๆ

1.9 การจัดเวลาเรียน

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้กำหนดกรอบโครงสร้างเวลาเรียนขั้นต่ำสำหรับกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 กลุ่ม และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ซึ่งสถานศึกษาสามารถเพิ่มเติมได้ตามความพร้อมและจุดเน้น โดยสามารถปรับให้เหมาะสมตามบริบทของสถานศึกษา และสภาพของผู้เรียน ดังนี้

1.9.1 ระดับชั้นประถมศึกษา (ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6) ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายปี โดยมีเวลาเรียนวันละไม่เกิน 5 ชั่วโมง

1.9.2 ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3) ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายภาค มีเวลาเรียนวันละไม่เกิน 6 ชั่วโมง คำนวณน้ำหนักของรายวิชาที่เรียนเป็นหน่วยกิต ใช้เกณฑ์ 40 ชั่วโมงต่อภาคเรียนมีค่าน้ำหนักวิชา เท่ากับ 1 หน่วยกิต (นก.)

1.9.3 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6) ให้จัดเวลาเรียนเป็นรายภาค มีเวลาเรียน วันละไม่น้อยกว่า 6 ชั่วโมง คำนวณน้ำหนักของรายวิชาที่เรียนเป็นหน่วยกิต ใช้เกณฑ์ 40 ชั่วโมงต่อภาคเรียน มีค่าน้ำหนักวิชา เท่ากับ 1 หน่วยกิต (นก.)

1.10 การจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญในการนำหลักสูตรสู่การปฏิบัติ หลักสูตรแกน กลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นหลักสูตรที่มีมาตรฐานการเรียนรู้ สมรรถนะสำคัญ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชน ในการพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณสมบัติตามเป้าหมายหลักสูตร ผู้สอนพยายามคัดสรรกระบวนการเรียนรู้ จัดการเรียนรู้โดยช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้ผ่านสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตร 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมทั้งปลูกฝังเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ พัฒนาทักษะต่าง ๆ อันเป็นสมรรถนะสำคัญ ให้ผู้เรียนบรรลุตามเป้าหมาย

1.10.1 หลักการจัดการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานการเรียนรู้ สมรรถนะสำคัญ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยยึดหลักว่า ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด เชื่อว่าทุกคนมีความสามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองได้ ยึดประโยชน์ที่เกิดกับผู้เรียน กระบวนการจัดการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและ พัฒนาการทางสมองเน้นให้ความสำคัญทั้งความรู้ และคุณธรรม

1.10.2 กระบวนการเรียนรู้

การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนจะต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลาย เป็นเครื่องมือที่จะนำพาตนเองไปสู่เป้าหมายของหลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ที่จำเป็นสำหรับผู้เรียน อาทิ กระบวนการเรียนรู้แบบบูรณาการ กระบวนการสร้างความรู้ กระบวนการคิดกระบวนการทางสังคม กระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหา กระบวนการเรียนรู้ จากประสบการณ์จริง กระบวนการปฏิบัติ ลงมือทำจริง กระบวนการจัดการ กระบวนการวิจัยกระบวนการเรียนรู้การเรียนรู้ของตนเอง กระบวนการพัฒนาลักษณะนิสัย กระบวนการเหล่านี้

เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนควรได้รับการฝึกฝน พัฒนา เพราะจะสามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี บรรลุเป้าหมายของหลักสูตร ดังนั้น ผู้สอนจึงจำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อให้สามารถเลือกใช้ในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.10.3 การออกแบบการจัดการเรียนรู้

ผู้สอนต้องศึกษาหลักสูตรสถานศึกษาให้เข้าใจถึงมาตรฐานการเรียนรู้ ตัวชี้วัด สมรรถนะสำคัญของผู้เรียน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ และสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน แล้วจึงพิจารณาออกแบบการจัดการเรียนรู้โดยเลือกใช้วิธีสอนและเทคนิคการสอน สื่อ/แหล่งเรียนรู้ การวัดและประเมินผล เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุตามเป้าหมายที่กำหนด

1.10.4 บทบาทของผู้เรียน

การจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามเป้าหมายของหลักสูตร ผู้เรียนควรมีบทบาท ดังนี้

- 1) กำหนดเป้าหมาย วางแผน และรับผิดชอบการเรียนรู้ของตนเอง
- 2) เสาะแสวงหาความรู้ เข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อความรู้ ตั้งคำถาม คิดหาคำตอบหรือหาแนวทางแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ
- 3) ลงมือปฏิบัติจริง สรุปสิ่งที่ได้เรียนรู้ด้วยตนเอง และนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ
- 4) มีปฏิสัมพันธ์ ทำงาน ทำกิจกรรมร่วมกับกลุ่มและครู
- 5) ประเมินและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของตนเองอย่างต่อเนื่อง

2. สาระเนื้อหาโรงเรียนมาตรฐานสากล

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, หน้า 4) ได้กล่าวว่าการพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาที่เทียบเคียงกับหลักสูตรมาตรฐานสากล โดยนำจุดเด่นจากหลักสูตรต่าง ๆ เช่น

2.1 หลักสูตร English Program (EP), Mini English Program (MEP), International English Program (IEP) หรือ International Baccalaureate (IB)

2.2 หลักสูตรความเป็นเลิศเฉพาะทาง (วิทย์-คณิต ภาษา อาชีพ ดนตรี กีฬา) โดยทุกหลักสูตรปรับเนื้อหาวิชาพื้นฐานต่าง ๆ ให้มีความเข้มข้นเทียบเคียงกับมาตรฐานสากล และจัดให้มีกิจกรรมการเรียนการสอน/กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน/รายวิชาเพิ่มเติม 4 วิชา ได้แก่ ฤกษ์มงคล

ความรู้ (Theory of Knowledge) การเขียนความเรียงขั้นสูง (Extended Essay) โลกศึกษา (Global Education) และการสร้างโครงการงาน (Create Project Work)

การบริหารการศึกษา (The Educational Administration)

จากปรัชญาการศึกษา ความคิดรวบยอด และการจัดระบบการศึกษาดังกล่าวแล้ว พอประมวลความคิดในเรื่องกระบวนการบริหารการศึกษาไว้ว่า ในการบริหารการศึกษานั้น นอกจากหลักการบริหาร ปัจจัยในการบริหารแล้ว กระบวนการบริหารเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง เพราะการจัดการธุรกิจการศึกษามีปัจจัย จำนวนมากที่เกี่ยวข้อง เช่น บุคลากรอื่น ได้แก่ ครู นักเรียน คนงานภารโรง เงินซึ่งมีทั้งเงินงบประมาณ เงินบำรุงการศึกษา วัสดุอุปกรณ์ ระเบียบกฎหมายซึ่งต้องปฏิบัติ ดังนั้นการบริหารการศึกษาจึงจำเป็นต้องมีกระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบระเบียบ ทั้งนี้เพื่อให้การลงทุน (input) คือ การผลิตเด็กและเยาวชน ได้ผลที่ออกมา (output) เป็นมนุษย์ที่มีความรู้ความสามารถ ตามความต้องการของสังคมยุคปัจจุบันโรงเรียนเป็นองค์การประเภทให้บริการ (Service Organization) ลูกค้านี้ได้แก่ นักเรียน ซึ่งมีสภาพเป็นสมาชิกชั่วคราว เด็กที่เข้ามาอยู่ในโรงเรียนเป็นระยะเวลาอันสั้น จะได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมหรือไม่เพียงใด อยู่ที่โรงเรียนจะจัดประสบการณ์ให้เขาได้ถูกต้องเหมาะสมเพียงใด ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งคือ กระบวนการบริหารโรงเรียน

ในเรื่องกระบวนการบริหารนั้น ได้มีผู้คิดขึ้นไว้และนิยมใช้กันจนกระทั่งปัจจุบันที่จะขอเสนอเพื่อเป็นแนวทางการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management) ดังต่อไปนี้

1. ความหมายของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

สมาคมผู้บริหารโรงเรียนในสหรัฐอเมริกา (America Association of School Administration) (2006) ได้กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน หมายถึง เป็นกลยุทธ์ในการปรับปรุงการศึกษา โดยเปลี่ยนแปลงอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ จากระดับรัฐ หรือเขตการศึกษาไปยังแต่ละโรงเรียน โดยให้ผู้บริหารโรงเรียน ครู นักเรียน และผู้ปกครองมีอำนาจควบคุมกระบวนการจัดการศึกษามากขึ้น โดยมีหน้าที่และรับผิดชอบในการตัดสินใจในเรื่องงบประมาณ บุคลากรและหลักสูตร

เดวิด (David, 1989, pp. 11-33) ได้กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นแนว ทางหนึ่งในการปฏิรูปการศึกษา โดยกระจายอำนาจการจัดการศึกษาไปยังโรงเรียนให้มากขึ้น โดยมีสมมติฐานที่ว่า การให้โรงเรียนมีอำนาจมากขึ้น จะทำให้ประสิทธิภาพของโรงเรียนสูงขึ้น มีความยืดหยุ่นมากขึ้น และมีผลผลิตดีขึ้น

เซง (Chen, 1996, pp. 68-73) ได้กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้ปกครอง ชุมชน ฯลฯ มารวมตัวเป็น คณะกรรมการโรงเรียน ให้ได้มีโอกาสจัดการศึกษา ให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ส่งผลให้โรงเรียนมีประสิทธิภาพผลสูงขึ้น และได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

ศักดิ์จิต มาศจิตต์ (2548, หน้า 2) ได้กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ การบริหารและการจัดการศึกษาที่หน่วยปฏิบัติ โดยมีโรงเรียนเป็นฐานหรือเป็นองค์หลักในการจัดการศึกษา ซึ่งจะต้องมีการกระจายอำนาจบริหาร และจัดการศึกษาจากส่วนกลางไปยังโรงเรียน ให้โรงเรียนมีอำนาจหน้าที่ ภายใต้คณะกรรมการบริหารสถานศึกษา โดยมีผู้แทนองค์กรชุมชนร่วม อยู่ด้วย

ถวิล มาตรเยี่ยม (2544, หน้า 41) ได้กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการบริหารจัดการโรงเรียนที่สอดคล้องกับคุณลักษณะ และความต้องการของโรงเรียน นั่นคือ สมาชิกโรงเรียน ได้แก่ คณะกรรมการบริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียน ครู และอาจารย์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง นักเรียน ตลอดจนสมาชิกชุมชน และองค์กรอื่น ๆ มารวมพลังกันอย่างเต็มที่ รับผิดชอบ ต่อการใช้ทรัพยากร และแก้ปัญหา ตลอดจนดำเนินการ เพื่อพัฒนากิจกรรม ด้วยการจัดการศึกษา ของโรงเรียนในระยะสั้น และระยะยาว

อุทัย บุญประเสริฐ (2546, หน้า 1-3) ได้กล่าวว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นกลยุทธ์ในการปรับปรุงรูปแบบ และแนวคิดในการบริหารการศึกษา ที่จะต้องมีการกระจาย อำนาจการบริหารและจัดการศึกษา โดยเปลี่ยนอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ จากส่วนกลาง หรือ จากเขตพื้นที่การศึกษา ไปยังแต่ละโรงเรียน โดยให้คณะกรรมการโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย ผู้ปกครอง ครู สมาชิกในชุมชน ผู้ทรงคุณวุฒิ ศิษย์เก่า และผู้บริหารโรงเรียน ได้มีอำนาจและ ความรับผิดชอบในการบริหารจัดการศึกษาในโรงเรียนด้วยตนเอง ในลักษณะเชิงเบ็ดเสร็จ ซึ่งจะมี ความคล่องตัว และมีอิสระมากยิ่งขึ้น ในการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณ บุคลากร และวิชาการ และการบริหารทั่วไป โดยให้เป็นไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และ ชุมชน

สรุปได้ว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการกระจายอำนาจการจัดการ การศึกษาจากส่วนกลางไปยังแต่ละโรงเรียน ให้มีอำนาจในการบริหารจัดการอย่างมีอิสระ และ คล่องตัวในการตัดสินใจในการบริหารจัดการศึกษา ทั้งด้านหลักสูตร งบประมาณ บุคลากร และ บริหารทั่วไป โดยมีคณะกรรมการโรงเรียนซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารโรงเรียน ตัวแทนครู ตัวแทน

นักเรียน ตัวแทนผู้ปกครอง และชุมชน ร่วมกันบริหารโรงเรียนให้เป็นที่ไปตามความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

2. หลักการสำคัญเกี่ยวกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2544, หน้า 3) ได้สรุปหลักการทั่วไปในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไว้ 6 ประการ ดังนี้

2.1 หลักการกระจายอำนาจ (decentralization) คือ การคืนอำนาจการจัดการศึกษาให้กับประชาชน สำหรับประเทศไทยจะมีการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง และเขตพื้นที่การศึกษาไปยังสถานศึกษา

2.2 หลักการบริหารตนเอง (self-management) สถานศึกษามีอิสระในการตัดสินใจด้วยตนเองมากขึ้น ภายใต้การบริหารในรูปแบบของคณะบุคคล คือ คณะกรรมการโรงเรียน หรือ คณะกรรมการสถานศึกษา

2.3 หลักการบริหารแบบมีส่วนร่วม (participation) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) เช่น ผู้ปกครอง ชุมชน ศิษย์เก่า สามารถมีส่วนร่วมกำหนดนโยบายและแผนตัดสินใจกำหนดหลักสูตรท้องถิ่น ร่วมคิดร่วมทำ ฯลฯ

2.4 หลักการมีภาวะผู้นำแบบเกื้อหนุน (facilitative leadership) ไม่ใช่ผู้นำแบบชี้แนะหรือสั่งการ แต่เป็นภาวะผู้นำที่เน้นการสนับสนุน และอำนวยความสะดวก

2.5 หลักการพัฒนาทั้งระบบ (whole school approach) มีการปรับทั้งเรื่องโครงสร้างและวัฒนธรรมองค์กร โดยการเปลี่ยนแปลง ต้องให้ระบบทั้งหมดเห็นด้วยและสนับสนุน

2.6 หลักความรับผิดชอบต่อที่ตรวจสอบได้ (accountability) โรงเรียนต้องพร้อมให้มีการตรวจสอบ เพื่อให้การบริหารและจัดการศึกษาเป็นที่ไปตามมาตรฐานที่กำหนด

3. รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

อุทัย บุญประเสริฐ (2546, หน้า 65-72) ได้กล่าวถึงรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ดังนี้

3.1 แบบที่มีผู้บริหารโรงเรียนเป็นหลัก (administrative control school council) เกิดจากแนวคิดในการกระจายอำนาจหน้าที่ในการบริหาร การเงิน บุคลากร และวิชาการ ให้แก่ผู้บริหารโรงเรียนเพื่อให้การบริหารโรงเรียนนั้นมีประสิทธิภาพมากที่สุด ในระยะแรก ๆ ของผู้บริหารมักจะใช้วิธีขอคำปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการจากครู ผู้ปกครองนักเรียน หรือผู้แทนชุมชน ดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนจะเป็นประธาน เจ้าหน้าที่เขตการศึกษาจะเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และครู ผู้ปกครองนักเรียน ผู้แทนชุมชนจะเป็นกรรมการที่มาจากการเลือกตั้ง

3.2 แบบที่มีครูเป็นหลัก (professional control school council) การจัดคณะกรรมการตามแนวนี้นี้ ตัวแทนคณะครูจะมีสัดส่วนมากที่สุดในการคณะกรรมการโรงเรียน การจัดคณะกรรมการแบบนี้ เกิดจากแนวคิดที่ว่า ครูเป็นผู้ใกล้ชิดนักเรียนมากที่สุด ครูเป็นผู้ปฏิบัติยอมรับปัญหาทุกอย่างได้ดีกว่า และถ้ามีโอกาสตัดสินใจก็จะสามารถแก้ปัญหาได้ตรงจุดมากที่สุด

3.3 แบบที่ชุมชนมีบทบาทหลัก (community control school council) จุดประสงค์ของการเลือกแบบคณะกรรมการที่ควบคุมโดยชุมชน คือ การเพิ่มความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้แก่ชุมชน และผู้ปกครองมากขึ้น และเพื่อให้ผู้รับบริการการศึกษามีความพึงพอใจในการศึกษาที่จัดให้มากที่สุด แนวคิดสำคัญก็คือ หลักสูตร และการจัดการศึกษาของโรงเรียนควรตอบสนองความต้องการ และค่านิยมของผู้ปกครอง และชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด คณะกรรมการโรงเรียน จึงมีสัดส่วนจำนวนผู้แทนผู้ปกครอง และชุมชนมากที่สุด

3.4 แบบที่ครูและชุมชนมีบทบาทหลัก (profession community control school council) แนวคิดของคณะกรรมการโรงเรียนลักษณะนี้ มีความเชื่อว่า ทั้งครูและผู้ปกครองต่างก็มีความสำคัญในการจัดการศึกษาให้แก่เด็ก ครูจะรับรู้ค่านิยม และความต้องการของผู้ปกครอง ในขณะที่เดียวกันผู้ปกครองก็มีโอกาสช่วยสนับสนุน การจัดการเรียนการสอนของครูด้วยสัดส่วนของผู้แทนครู และผู้แทนจากผู้ปกครอง ชุมชน จะมีเท่า ๆ กัน ในคณะกรรมการโรงเรียนทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการบริหารโรงเรียน

4. ความสำคัญเกี่ยวกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

Wayne and Miskel (2005, pp. 199-201) ได้กล่าวถึงความสำคัญเกี่ยวกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานโดยรวม มีดังนี้

4.1 เป็นการระดมผู้เชี่ยวชาญ และผู้มีประสบการณ์เพื่อร่วมกันจัดการศึกษา เปิดโอกาสให้ครู ผู้ปกครอง ผู้ทรงคุณวุฒิ และตัวแทนองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการบริหารโรงเรียน

4.2 ขวัญ และกำลังใจของครูดีขึ้น เนื่องจากมีส่วนร่วมและรับผิดชอบในการบริหาร และจัดการเรียนการสอนมากขึ้น ครูเกิดความภาคภูมิใจในผลงานของโรงเรียน เพราะได้มีโอกาสร่วมคิดร่วมทำมากขึ้น

4.3 เป็นการระดมทรัพยากรจากชุมชนเพื่อจัดการศึกษา ทั้งด้านบุคลากร การเงิน และวิชาการ เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยอาศัยเครือข่ายผู้แทนองค์กรต่าง ๆ และเครือข่ายผู้ปกครองที่เข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษา

4.4 สร้างภาวะผู้นำให้กับบุคลากรในโรงเรียน การกระจายความรับผิดชอบให้ทีมงานต่าง ๆ ในโรงเรียน จะทำให้เกิดผู้นำกลุ่มและสมาชิกในโรงเรียน จะผลัดเปลี่ยนกันเป็นผู้นำในทีมงาน

4.5 เพิ่มปริมาณ และคุณภาพการติดต่อสื่อสาร การบริหารแบบมีส่วนร่วม และการทำงานเป็นทีม ทำให้ต้องมีการสื่อสารภายในทีมงาน และระหว่างหน่วยงานภายในโรงเรียนมากขึ้น อันทำให้บุคลากรในโรงเรียนรับรู้ และเข้าใจนโยบาย และแนวทางของโรงเรียนเพิ่มขึ้น

4.6 เกิดการริเริ่มสร้างสรรค์ การให้โรงเรียนรับผิดชอบบริหารจัดการด้วยตนเอง ทำให้เกิดการริเริ่มจัดทำโครงการใหม่ ๆ เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียน และชุมชนมากขึ้น

4.7 เพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารโรงเรียน การที่ครู ผู้ปกครอง และชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารงบประมาณ ทำให้เกิดแนวทางที่จะใช้งบประมาณโดยประหยัด และเกิดประโยชน์สูงสุด

4.8 เกิดความรู้สึกร่วมมีส่วนร่วมและความรู้สึกในความเป็นเจ้าของโรงเรียนเพิ่มขึ้น เนื่องจากเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในโรงเรียน ได้เสนอความคิดเห็นในการบริหาร และจัดการศึกษา รวมทั้งการปรับปรุงและพัฒนาการศึกษาให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น

4.9 โรงเรียนมีความสัมพันธ์กับชุมชนมากขึ้น เนื่องจากชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและจัดการศึกษา

4.10 การบริหารและการตัดสินใจทำด้วยความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เนื่องจากเป็นการบริหารในรูปองค์คณะบุคคล

5. ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

ไวลสเท็ตเตอร์ และมอร์แมน (Wohlstetter and Morhman) และออดเดน และไวลสเท็ตเตอร์ (Odden and Wohlstetter) (2003, pp. 141-150) ได้กล่าวถึง ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไว้ดังนี้

1. การกระจายอำนาจ (disperse power) ให้โรงเรียนอย่างแท้จริงโดยที่โรงเรียนจะต้องกระจายความรับผิดชอบ และอำนาจการตัดสินใจให้ทีมต่าง ๆ ในโรงเรียนอย่างทั่วถึง ซึ่งจะก่อให้เกิดการบริหารแบบมีส่วนร่วม และการบริหารโดยองค์คณะบุคคล ในการปฏิบัติงาน ซึ่งเน้นการทำงานเป็นทีม และการสร้างทีมงานที่มีคุณภาพ

2. การพัฒนาบุคลากร (stress profession development) ทั้งการพัฒนาผู้บริหารโรงเรียน พัฒนาครู และบุคลากรทางการศึกษา รวมทั้งการพัฒนาคณะกรรมการโรงเรียน ให้มีความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน รวมทั้งเรื่องการจัดการเรียนการสอน และเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (disseminate information) เพื่อการบริหารและจัดการศึกษา สารสนเทศเป็นเครื่องมือสำคัญ สำหรับการวางแผน และการตัดสินใจสั่งการ

4. การเลือกผู้บริหารโรงเรียนที่เหมาะสม (select the right principal) โรงเรียนที่จะประสบผลสำเร็จมักจะมีผู้บริหารที่มีความสามารถในการเป็นผู้นำ และรู้จักมอบหมายงาน ผู้บริหารมีบทบาทสำคัญมาก ในการกระจายอำนาจ สนับสนุนให้บุคลากรในโรงเรียน มีความรู้และทักษะ ชักจูงให้ครูทุกคนมีส่วนร่วมในงานของตนเอง และอำนวยความสะดวก (facilitator) เป็นผู้นำ (leader) เป็นผู้สนับสนุน (supporter) เป็นผู้นำนวัตกรรม (innovations) เข้าสู่โรงเรียน และเป็นผู้ผลักดันการปฏิรูปการศึกษาให้ก้าวหน้า รวมทั้งให้รางวัลอย่างเหมาะสมแก่ครู และเจ้าหน้าที่ที่มีความตั้งใจในการทำงานที่อย่างมีประสิทธิภาพ

5. การมีวิสัยทัศน์ร่วมที่ชัดเจน (shared vision) ทำให้รูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานได้ผลดี การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน ในพันธกิจ ค่านิยม และเป้าหมายที่เกี่ยวกับผลที่จะเกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน เป็นวิสัยทัศน์ที่สัมพันธ์กับแนวทางการจัดหลักสูตร และการเรียนการสอน รวมทั้งการตัดสินใจเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดกระบวนการสร้างฉันทามติ หรือความร่วมมือร่วมใจของบุคลากรในโรงเรียน ทำให้เกิดความคิดเห็นที่ตรงกัน เกิดการยอมรับในวิสัยทัศน์ ซึ่งจะเป็นทิศทางของการบริหารจัดการของโรงเรียนที่สำคัญต่อไป

6. การให้รางวัล (reward accomplishment) โรงเรียนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ควรได้รับรางวัลจากกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งอาจจะได้รับการยกย่อง ชมเชย หรือการสนับสนุนงบประมาณเพิ่มเติม เพื่อให้กำลังใจแก่โรงเรียน และในเวลาเดียวกัน โรงเรียนก็ควรให้รางวัลแก่ทีมงาน หรือหน่วยงานภายในโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จด้วย

อุทัย บุญประเสริฐ (2546, หน้า 133-134) ได้กล่าวถึงสิ่งสำคัญอีกอย่างหนึ่งก็คือ ผู้บริหารที่จะต้องช่วยครู บุคลากรของโรงเรียน สมาชิกในชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจเรื่อง การบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ว่าเกี่ยวกับโรงเรียนอย่างไร ศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวคิด และหลักการบริหาร โดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน เพื่อหาแนวทางที่ทำให้เกิดความสำเร็จ และหลีกเลี่ยงข้อผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้น เพิ่มความพยายามเพื่อให้ผู้ปกครองและสมาชิกในชุมชนได้มีส่วนร่วม ให้ความร่วมมือในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างและการบริหารของโรงเรียน เพื่อให้มีประสิทธิภาพ อาศัยการประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวางและเปิดโอกาสในการมีส่วนร่วมกันใช้อำนาจในการบริหารโรงเรียน ทั้งในหลักการ และในการปฏิบัติช่วยเหลือบุคลากรภายในโรงเรียน และสมาชิกให้เข้าใจบทบาทของตนที่ต้องเปลี่ยนแปลง พร้อมการนำรูปแบบการบริหารแบบใหม่ มาใช้และช่วยบุคลากรในโรงเรียน แสดงบทบาทอย่างเหมาะสม ให้คณะกรรมการโรงเรียนเป็น

องค์กรในการตัดสินใจมากกว่าเป็นองค์กรที่ปรึกษา และให้กำลังใจผู้ที่เกี่ยวข้อง ให้โอกาสและความร่วมมือกับคณะครูผู้สอน ในเรื่องหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน ให้ความร่วมมือกับคณะครูในการตัดสินใจเรื่องที่เกี่ยวข้องในระดับโรงเรียน และระดับห้องเรียน กระตุ้น และส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือทั้งโรงเรียนในการวางแผนจัดกิจกรรมและการเรียนการสอน

6. กลยุทธ์พื้นฐานในการนำรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

หน่วยศึกษานิเทศก์ (2546, หน้า 8) ได้กล่าวถึงกลยุทธ์สำหรับการนำรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ควรมีการดำเนินการในเรื่องต่อไปนี้

6.1 การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ สาระ และข้อมูลเกี่ยวกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของโรงเรียน การดำเนินการของโรงเรียนในรูปแบบใหม่ที่เปลี่ยนไปจากเดิมเป็นอย่างมากที่ให้โรงเรียนมีอำนาจในการบริหารจัดการ ทั้งด้านวิชาการ บุคลากร การเงิน และการบริหารทั่วไป การให้ประชาชนและชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการบริหารจัดการโรงเรียน อันจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงบทบาท และความสำคัญของชุมชนที่มีต่อการดำเนินการของโรงเรียนในรูปแบบใหม่ ในบทบาท และขอบเขตอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการการศึกษา ศาสนา และศิลปวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษา บทบาทหน้าที่และขอบเขตของส่วนกลางและความสัมพันธ์กับโรงเรียนเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกัน

6.2 กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการการศึกษาให้มีความชัดเจน และทำการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ชี้แจงกับครู คณะกรรมการโรงเรียน ผู้ปกครอง และประชาชนให้รู้จักและเข้าใจโดยทั่วกัน

6.3 การสรรหา คัดเลือกคณะกรรมการสถานศึกษา จากผู้แทนกลุ่มต่าง ๆ โดยมีการวางมาตรการในการพิจารณากลับกรองในเรื่องความรู้ ความสามารถ ภาวะผู้นำ และการเสียสละเวลาในการปฏิบัติงานให้กับสถานศึกษาได้ เพื่อให้ได้ผู้ที่มีความรู้ความสามารถพร้อมที่จะเสียสละการทำงานให้แก่โรงเรียนอย่างแท้จริง วิธีการคัดเลือกต้องให้ได้บุคคลที่เป็นตัวแทนของกลุ่มอย่างแท้จริง

6.4 จัดการฝึกอบรม สัมมนาให้กับคณะกรรมการสถานศึกษา ให้มีความรู้ ความสามารถสร้างความเข้าใจในภาระงานที่สำคัญของโรงเรียนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งภาวะผู้นำพร้อมทั้งจัดให้มีคู่มือ ชี้แจงการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษา และสถานศึกษารายงานผลการปฏิบัติงานประจำปีของสถานศึกษา ให้คณะกรรมการสถานศึกษาได้เข้าใจการทำงานของโรงเรียน

6.5 การสนับสนุนให้ครูอาจารย์ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับคณะกรรมการสถานศึกษา รวมทั้งประชาสัมพันธ์การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ของโรงเรียนให้ทราบอยู่ตลอดเวลา ตลอดจน

กำหนดงานด้านต่าง ๆ แผนการทำงาน กิจกรรม และการดำเนินงานร่วมกันระหว่างคณะกรรมการสถานศึกษาและสถานศึกษาให้ชัดเจน และปฏิบัติตามแผนที่กำหนดอย่างสม่ำเสมอ และต่อเนื่อง จะทำให้การบริหาร และการจัดการของสถานศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเป็นที่พึงพอใจของผู้เกี่ยวข้อง

6.6 จัดให้มีเครือข่ายคณะกรรมการสถานศึกษาเกิดขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานร่วมกัน ศึกษาดูงานการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษาที่ประสบผลสำเร็จ และจัดให้มีการประชุมสมัชชาคณะกรรมการสถานศึกษาประจำปี ปีละ 1 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นข้อเสนอแนะและประสบการณ์การทำงานร่วมกัน

6.7 จัดให้มีการกำหนดมาตรฐานของคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อที่จะกำกับ ดูแล ติดตาม ตรวจสอบการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างใกล้ชิด โดยจัดให้ทีมงานสำนักงานการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมเขตพื้นที่การศึกษาเป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษาในการปฏิบัติงานแก่โรงเรียนต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการสถานศึกษาในการแก้ไขปัญหา ให้ความช่วยเหลือในกรณีที่ประสบปัญหาในการดำเนินงาน รวมทั้งทำหน้าที่ประเมินคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อให้ข้อมูลป้อนกลับ และได้มีการยกย่อง ให้เกียรติ ให้รางวัลเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงาน

6.8 พิจารณาให้สวัสดิการ บริการ และสิทธิประโยชน์พิเศษแก่คณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งนอกจากการยกย่องให้เกียรติ ในฐานะที่เป็นผู้เสียสละทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง จากอาสาสมัครทำงาน โดยไม่มีรายได้ตอบแทน และเพื่อสร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติหน้าที่ ได้มีการพิจารณาให้สวัสดิการ การบริการ และสิทธิพิเศษแก่คณะกรรมการสถานศึกษา

ดังนั้น การนำการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไปสู่การปฏิบัติได้นั้น จะต้องสร้างความตระหนักในการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของสถานศึกษา ซึ่งได้แก่ ผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน มีการพัฒนาบุคลากรให้ความรู้แก่ครู และผู้เกี่ยวข้องและร่วมกันวิเคราะห์สภาพปัจจุบัน ปัญหา กำหนดวิสัยทัศน์ เป้าหมาย ผลผลิตทางการศึกษา ผลสัมฤทธิ์ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ซึ่งจะต้องมีการดำเนินงาน โดยยึดหลักการบริหารงานวงจร PDCA ประกอบด้วย การร่วมกันวางแผน (plan) การร่วมกันปฏิบัติตามแผน (do) การร่วมกันตรวจสอบ (check) การร่วมกันปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่อง (action)

7. ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

อุทัย บุญประเสริฐ (2546, หน้า 127-129) ได้กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ดังนี้

1. เวลา กิจกรรมที่เกี่ยวข้องในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานทำให้บุคลากรต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากเวลาทำงานปกติแต่ละวัน โดยเฉพาะการประชุมคณะกรรมการและอนุกรรมการต่าง ๆ และการทำงานที่ได้รับมอบหมายมีมากขึ้น นอกจากนี้การที่โรงเรียนจะปรับเปลี่ยนไปสู่การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานให้เห็นผลนั้น ต้องใช้เวลาตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป ซึ่งโรงเรียนส่วนใหญ่จะกระตือรือร้นในการจัดทำโครงการและการดำเนินการเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่าง ๆ อย่างมากในช่วง 2 ปีแรก แต่เมื่อไม่ปรากฏผลสำเร็จรวดเร็วดังที่คาดหวัง ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายและท้อแท้

2. คณะกรรมการโรงเรียน ถูกมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบสูงแต่บุคลากรที่เป็นคณะกรรมการบางคนยังขาดคุณสมบัติที่เหมาะสมอยู่มาก

3. ความไม่สอดคล้องระหว่างความต้องการและการปฏิบัติ สิ่งที่พบเห็นทั่วไป คือ เรื่องที่ได้รับมอบหมายอำนาจในการตัดสินใจ ในเรื่องที่ไม่ต้องการ

4. ขาดอิสระในการตัดสินใจ โรงเรียนบางแห่งถูกกำหนดจากหน่วยงานส่วนกลาง เช่น รัฐหรือเขตการศึกษา ให้นำการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมาใช้ในการบริหารโรงเรียน โดยไม่ได้เกิดจากความต้องการที่แท้จริงของครู ประกอบกับการขาดแคลนงบประมาณ ระยะเวลาไม่เพียงพอ การอบรมไม่เพียงพอ จึงทำให้เกิดปัญหา ตั้งแต่เริ่มนำแนวคิดการบริหารแบบนี้ไปปฏิบัติแล้ว นอกจากนี้ส่วนกลางยังไม่ได้มอบอำนาจให้โรงเรียนในการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารอย่างแท้จริง

5. ไม่ได้ให้ความสำคัญเรื่องวิชาการเท่าที่ควร ความล้มเหลวในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ การไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องที่เป็นหัวใจสำคัญของโรงเรียน ได้แก่ การจัดการเรียนการสอน และผลการเรียนของนักเรียนอย่างแท้จริง ส่วนใหญ่จะไปเน้นเรื่องกิจกรรมพิเศษ การแต่งตั้งคณะกรรมการ และอนุกรรมการต่าง ๆ การออกกระเปาะสำหรับการบริหารโรงเรียน การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน เป็นต้น แทบจะไม่ปรากฏงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนหลังจากนำรูปแบบการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานไปใช้ว่ามี การเปลี่ยนแปลงในทิศทางใดแทบจะไม่ปรากฏ

สรุปได้ว่า ปัญหาสำคัญของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน คือ ต้องใช้เวลาในการเปลี่ยนแปลงนานถึง 5 ปี คณะกรรมการไม่มีความสามารถและไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ โรงเรียนไม่ได้รับการกระจายอำนาจอย่างเต็มที่และมักไม่ให้ความสำคัญเรื่องการเรียนการสอนและผลการเรียนเท่าที่ควร

คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, หน้า 15) ได้กล่าวถึง ระบบการบริหารจัดการของโรงเรียนมาตรฐานสากลไว้ดังนี้

1. โรงเรียนบริหารจัดการด้วยระบบคุณภาพที่ได้รับการรับรองจากองค์กรมาตรฐานสากลระดับโลก
2. โรงเรียนมีระบบการจัดการความรู้ (KM) และการสร้างนวัตกรรมเผยแพร่ทั้งในประเทศและต่างประเทศ
3. โรงเรียนนำวิธีปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best Practices) มาใช้ในการบริหารจัดการทุกด้านของโรงเรียน
4. โรงเรียนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การบริหารจัดการทั้งในประเทศ/ต่างประเทศ
5. โรงเรียนมีการบริหารด้านบุคลากรอย่างมีอิสระและคล่องตัว โดยสามารถกำหนดอัตรากำลังสรรหา บรรจุ จัดจ้าง ส่งเสริมและพัฒนา
6. โรงเรียนสามารถแสวงหา ระดมทรัพยากรด้านต่าง ๆ เพื่อพัฒนาความเป็นเลิศในการจัดการศึกษา โดยสามารถบริหารจัดการได้อย่างคล่องตัวตามสภาพความต้องการและจำเป็น

ครู

ตามมาตรฐานวิชาชีพครู ซึ่งเป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณลักษณะและคุณภาพที่พึงประสงค์ที่ต้องการให้เกิดขึ้นในการประกอบวิชาชีพครู โดยผู้ประกอบวิชาชีพจะต้องนำมาตรฐานวิชาชีพเป็นหลักเกณฑ์ในการประกอบวิชาชีพครูสภาซึ่งเป็นองค์กรวิชาชีพครูดังนี้

1. ตามพระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 ได้กำหนดมาตรฐานวิชาชีพครู ไว้ 3 ด้าน กล่าวคือ
 - 1.1 มาตรฐาน ด้านความรู้และประสบการณ์วิชาชีพ
 - 1.2 มาตรฐาน ด้านการปฏิบัติงาน
 - 1.3 มาตรฐาน ด้านการปฏิบัติตน
2. ตามมาตรฐานด้านความรู้และประสบการณ์วิชาชีพ ซึ่งได้กำหนดไว้ ดังนี้
 - 2.1 วุฒิปริญญาตรีทางการศึกษาที่สภาวิชาชีพรับรอง
 - 2.2 วุฒิปริญญาตรีทางวิชาการหรือวิชาชีพอื่น และได้ศึกษาวิชาการศึกษาหรือฝึกอบรม วิชาชีพทางการศึกษา มาไม่น้อยกว่า 24 หน่วยกิต
 - 2.3 ผ่านการปฏิบัติการสอนในสถานศึกษาที่สภาวิชาชีพรับรอง และผ่านการประเมินการปฏิบัติการสอนตามเกณฑ์ที่สภาวิชาชีพกำหนด

3. ตามมาตรฐานด้านการปฏิบัติงาน ได้แก่ เกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครูที่สภาวิชาชีพ (คุรุสภา) ซึ่งได้กำหนดไว้ ประกอบด้วย 12 เกณฑ์มาตรฐาน ดังนี้

- มาตรฐานที่ 1 ปฏิบัติกิจกรรมทางวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาวิชาชีพครูอยู่เสมอ
- มาตรฐานที่ 2 ตัดสินใจปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียน
- มาตรฐานที่ 3 มุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ
- มาตรฐานที่ 4 พัฒนาแผนการสอนให้สามารถปฏิบัติให้เกิดผลจริง
- มาตรฐานที่ 5 พัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพอยู่เสมอ
- มาตรฐานที่ 6 จัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเน้นผลถาวรที่เกิดแก่ผู้เรียน
- มาตรฐานที่ 7 รายงานผลการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนได้อย่างมีระบบ
- มาตรฐานที่ 8 ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน
- มาตรฐานที่ 9 ร่วมมือกับผู้อื่นในสถานศึกษาอย่างสร้างสรรค์
- มาตรฐานที่ 10 ร่วมมือกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ในชุมชน
- มาตรฐานที่ 11 แสวงหาและใช้ข้อมูลข่าวสารในการพัฒนา
- มาตรฐานที่ 12 สร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้ทุกสถานการณ์

4. ตามมาตรฐานด้านการปฏิบัติตน ได้แก่ ตามจรรยาบรรณครูที่สภาวิชาชีพ (คุรุสภา) ซึ่งได้กำหนดไว้ ดังนี้

- 4.1 ครูต้องรักและเมตตาศิษย์ โดยให้ความเอาใจใส่ช่วยเหลือส่งเสริมกำลังใจในการศึกษาเล่าเรียนแก่ศิษย์โดยเสมอหน้า
- 4.2 ครูต้องอบรมสั่งสอน ฝึกฝน สร้างเสริมความรู้ ทักษะ และนิสัยที่ดีงามให้เกิดแก่ศิษย์อย่างเต็มความสามารถ ด้วยความบริสุทธิ์ใจ
- 4.3 ครูต้องประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ทั้งกาย วาจา และจิตใจ
- 4.4 ครูต้องไม่กระทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อความความเจริญทางกาย สติปัญญา จิตใจ อารมณ์ และสังคมของศิษย์
- 4.5 ครูต้องไม่แสวงหาประโยชน์อันเป็นอามิสสินจ้างจากศิษย์ในการปฏิบัติหน้าที่ตามปกติและไม่ใช้ศิษย์กระทำการใด ๆ อันเป็นการหาประโยชน์ให้แก่ตนโดยมิชอบ
- 4.6 ครูย่อมพัฒนาตนเองทั้งในด้านวิชาชีพ ด้านบุคลิกภาพและวิสัยทัศน์ให้ทันต่อการพัฒนาทางวิทยาการ เศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอยู่เสมอ
- 4.7 ครูย่อมรักและศรัทธาในวิชาชีพครู และเป็นสมาชิกที่ดีขององค์กรวิชาชีพครู
- 4.8 ครูพึงช่วยเหลือเกื้อกูลครู และชุมชนในทางสร้างสรรค์

4.9 ครูพึงประพฤติ ปฏิบัติตนเป็นผู้นำในการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย

5. ตามมาตรฐานวิชาชีพครู ซึ่งเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะมีสิทธิได้รับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพครู หรือการต่อใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ โดยผู้ที่ได้รับใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติตามมาตรฐานวิชาชีพครู

6. ตามบทบาทของครูตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กำหนดแนวทางจัดการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติงานของผู้มีหน้าที่จัดกระบวนการเรียนรู้ไว้ด้วย ซึ่งผู้ประกอบวิชาชีพครูจะต้องยึดถือเป็นแนวทางการปฏิบัติ เช่นเดียวกัน ซึ่งมีดังนี้

6.1 จัดการเรียนการสอน โดยยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด รวมถึงจะต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ (มาตรา 22)

6.2 จัดสาระการเรียนรู้ โดยเน้นความสำคัญทั้งความรู้คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา กล่าวคือ (มาตรา 23)

6.2.1 ความรู้เกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ สังคมโลก รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของสังคมไทย และระบบการเมือง การปกครอง ในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

6.2.2 ความรู้และทักษะ ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

6.2.3 ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

6.2.4 ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ ด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

6.2.5 ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพ และการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

6.3 จัดเนื้อหาสาระ และกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ และความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (มาตรา 24 (1))

6.4 ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ปัญหา (มาตรา 24 (2))

6.5 จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติ ให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง (มาตรา 24 (3))

6.6 จัดการเรียนการสอน โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ใน ทุกวิชา (มาตรา 24(4))

6.7 จัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัย เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียนการสอน และวิทยาการประเภทต่าง ๆ (มาตรา 24(5))

6.8 จัดการเรียนรู้ ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา ทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคลากรในชุมชน ทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาการเรียน ตามศักยภาพ (มาตรา 24(6))

6.9 จัดการประเมินผู้เรียน โดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน ความประพฤติ สังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรม และการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอน ตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา (มาตรา 26)

6.10 จัดทำสาระ ของหลักสูตรในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้ผู้เรียนเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยสาระของหลักสูตร ทั้งที่เป็นวิชาการและวิชาชีพ ต้องมุ่งพัฒนาคน ให้มีความสมดุล ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อสังคม (มาตรา 27 และมาตรา 28)

6.11 ร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษา อบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนา ระหว่างชุมชน (มาตรา 29)

6.12 พัฒนาระบบการเรียนการสอน ที่มีประสิทธิภาพ และดำเนินการวิจัย เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน แต่ละระดับการศึกษา (มาตรา 30)

6.13 พัฒนาขีดความสามารถ ในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาของผู้เรียน เพื่อให้มีความรู้ และทักษะเพียงพอที่จะใช้เทคโนโลยี เพื่อการศึกษาในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (มาตรา 66)

6.14 ปฏิบัติงาน และประพฤติปฏิบัติตนตามมาตรฐานและจรรยาบรรณของวิชาชีพครู (มาตรา 53)

7. ตามบทบาทของผู้สอนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณภาพตามเป้าหมายของหลักสูตร ผู้สอนควรมีบทบาท ดังนี้

7.1 ศึกษาวิเคราะห์ผู้เรียนเป็นรายบุคคล แล้วนำข้อมูลมาใช้ในการวางแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ท้าทายความสามารถของผู้เรียน

7.2 กำหนดเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ด้านความรู้และทักษะ กระบวนการที่เป็นความคิดรวบยอด หลักการ และความสัมพันธ์ รวมทั้งคุณลักษณะอันพึงประสงค์

7.3 ออกแบบการเรียนรู้และจัดการเรียนรู้ที่ตอบสนองของความแตกต่างระหว่างบุคคล และพัฒนาการทางสมอง เพื่อนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย

7.4 จัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และดูแลช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้

7.5 จัดเตรียมและเลือกใช้สื่อให้เหมาะสมกับกิจกรรม นำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

7.6 ประเมินความก้าวหน้าของผู้เรียนด้วยวิธีการที่หลากหลาย เหมาะสมกับธรรมชาติของวิชาและระดับพัฒนาการของผู้เรียน

7.7 วิเคราะห์ผลการประเมินมาใช้ในการซ่อมเสริมและพัฒนาผู้เรียน รวมทั้งปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนของตนเอง

วิรุณ ตั้งเจริญ (2551, หน้า 107) กล่าวว่า บทบาทของครูในยุคปฏิรูปการศึกษา ครูควรมีบทบาทดังนี้

1. การเป็นปัญญาชน (Intelligentsia) เน้นแสวงหา ค้นคว้า หาความรู้ เรียนรู้และพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน ศาสตราจารย์ ม.ล.ปิ่น มาลากุล เคยกล่าวว่า คนเป็นครูต้องเป็นนักเรียนที่จะเรียนรู้ตลอดเวลา

2. การเป็นต้นแบบทางสังคม (Social Prototype) โดยเฉพาะด้านจริยธรรม ความดีงามทั้งหลาย เป็นที่พึ่งพาทางสติปัญญาและความรู้ของชุมชน

3. การมีภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นผู้มีความรู้ความสามารถ ก้าวหน้าทันสมัย เปลี่ยนแปลง ยืดหยุ่น เป็นผู้นำทางจริยธรรม ผู้นำชุมชน ผู้นำกิจกรรมต่าง ๆ

วิจารณ์ พานิช (2553, หน้า 8) สรุปว่าบันไดการพัฒนาศีลธรรมของครู เพื่อจะพัฒนาตนเองเป็นครูเพื่อศิษย์ไว้ดังนี้

ขั้น 1 ปฏิบัติเพราะความกลัว ไม่อยากเดือดร้อน

ขั้น 2 ปฏิบัติเพราะอยากได้รางวัล

ขั้น 3 ปฏิบัติเพราะอยากเอาใจคนบางคน

ขั้น 4 ปฏิบัติเพราะต้องปฏิบัติตามกฎ

ขั้น 5 ปฏิบัติเพราะต้องการให้คนดูดี ให้ได้ชื่อว่าเป็นคนดี ให้ชื่อว่ามีน้ำใจ

ขั้น 6 ปฏิบัติตามหลักการหรืออุดมการณ์ของตนเอง ไม่ต้องการให้มีคนยกย่องชมเชย หรือให้รางวัลครูที่เข้าใจ เอาใจใส่และช่วยเหลือเด็กให้โตขึ้นได้ 6 ขั้น ของการพัฒนาคุณธรรม คือ สูดยอดครู

วิจารณ์ พานิช (2553, หน้า 87-89) สรุปว่า ครูเพื่อศิษย์ต้องการเปลี่ยนวิธีคิดและเปลี่ยนนิสัย เปลี่ยนวัตรปฏิบัติ คำแนะนำสำหรับครูที่ต้องการเดินทางแนวนี้นี้ คือ

1. ตั้งปณิธาน ที่จะพัฒนาตนเองเป็น “ครูเพื่อศิษย์” ด้วยการลงมือปฏิบัติด้วยเป้าหมายเป็น “บุคคลระดับ 6” และหมั่นศึกษาทำความเข้าใจวิธีการและทฤษฎีเพื่อทำหน้าที่ “ครูเพื่อศิษย์”

2. ศึกษาวิธีการจากครูที่ประสบความสำเร็จเป็น “ครูเพื่อศิษย์” ที่เป็นที่ยกย่องจากศิษย์และไปขอคำแนะนำจากท่าน

3. ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคขวากหนาม มุ่งมั่นทำหน้าที่ “ครูเพื่อศิษย์” อย่างต่อเนื่อง

4. หมั่นหาแนวร่วม ทั้งจากเพื่อนครู ผู้ปกครอง ศิษย์ปัจจุบัน ผู้บริหารโรงเรียน และวงการศึกษานานาชาติ ผู้นำชุมชน ศิษย์เก่าและหน่วยงานต่าง ๆ ที่ส่งเสริมคุณธรรม การเรียนรู้ การสร้างเสริมสุขภาพ ความเข้มแข็งของชุมชน เป็นแนวร่วมของการปฏิบัติเพื่อศิษย์และแนวร่วมของการเรียนรู้

5. อ่อนน้อมถ่อมตน แม้จะประสบความสำเร็จได้รับการยกย่องก็ไม่โอ้อวด ไม่เย่อหยิ่ง ไม่ยกตนข่มท่าน

6. รวมตัวกันเป็นกลุ่ม เป็นเครือข่าย เพื่อให้กำลังใจและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เรียนรู้ตลอดชีวิต

7. เรียนรู้เพื่อเป็น “ครูเพื่อศิษย์” ทั้งจากการปฏิบัติและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากการปฏิบัติ เพื่อเติมความรู้และจากการอ่านหนังสือเกี่ยวกับสมองและพัฒนาการเด็ก พฤติกรรมเด็ก

8. เรียนรู้วิธีการจัดบันทึกข้อมูลการทำงานอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องและดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นความรู้ เพื่อใช้ประโยชน์ของตนเองและเผยแพร่ให้เพื่อนครูในวงกว้าง

9. จัดการเรียนรู้ เพื่อให้ศิษย์เกิดการเรียนรู้แบบงอกงามภายในเป็นหลักใหญ่ใน 5 ด้าน ได้แก่ 1) มีไฟปรารถนาแรงกล้า 2) มีฉันทะและวิริยะต่อการเรียนรู้และการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น 3) คุณธรรม จริยธรรม 4) วิชาความรู้ และ 5) ชีวิตจริง ความเป็นจริงในชีวิต ในชุมชน ในสังคมและในโลกการจัดการเรียนรู้ ศิษย์ควรได้เรียนรู้ทั้ง 5 ด้าน ในเวลาเดียวกัน เรียกว่า เรียนรู้แบบบูรณาการ

10. คำนิยามความเป็น “ครูเพื่อศิษย์” นั้น เป็นเป้าหมายและเส้นทางชีวิตเป็นการเดินทางที่ไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีจุดจบ

11. ในความเป็นจริงแล้วการเป็น “ครูเพื่อศิษย์” ไม่ต้องให้ใครตั้ง ไม่ต้องรอให้ใครยกย่อง ตัวเราเองเป็นคนกำหนด เป็นคนตั้งปณิธานและเป็นคนลงมือทำอย่างมุ่งมั่น แล้วผลดีต่าง ๆ จะมาเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, หน้า 13) ได้กล่าวถึง คุณภาพของครูโรงเรียนมาตรฐานสากลไว้ดังนี้

1. ครูผู้สอนมีความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านวิชาการ ผ่านการประเมินในระดับชาติ
2. ครูผู้สอนมีความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญเฉพาะทางด้านอาชีพ ผ่านการประเมินในระดับชาติ
3. ครูสามารถใช้ภาษาต่างประเทศในการสื่อสาร
4. ครูใช้หนังสือ ตำราเรียนและสื่อที่เป็นภาษาต่างประเทศในการจัดการเรียนการสอน
5. ครูใช้สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (ICT) ในการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล และการเผยแพร่ผลงาน ทั้งระบบออนไลน์ (online) และออฟไลน์ (offline)
6. ครูสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ ในการจัดการเรียนการสอนกับนานาชาติ
7. ครูใช้วิจัย สื่อ นวัตกรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

ไพฑูริย์ สีนลาวัฒน์ (2554, หน้า 63-71) กล่าวว่าสมรรถนะหลักของครูในทศวรรษที่ 21 มี 7Cs หรือ 7 ประการ ดังนี้

1. Critical Thinking การมีทักษะการคิดวิเคราะห์

ครูในอนาคตจะต้องมีทักษะกระบวนการคิดวิเคราะห์ (Critical Thinking) ที่ถูกต้อง ครอบคลุม ตรงประเด็น สามารถวางแผนในการจัดการเรียนการสอน โดยนำเทคโนโลยีเข้าประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม ส่งเสริมให้นักเรียนเปิดโลกทัศน์แห่งการเรียนรู้ของผู้เรียน ครูต้องเป็นผู้นำที่มีการเรียนรู้ มีทักษะกระบวนการคิดที่ดี ถูกต้อง ชัดเจน และรู้จักการปรับประยุกต์เทคโนโลยีให้ก้าวทันตามสถานการณ์ของโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตลอดจนสามารถแนะนำ เสนอแนะความรู้ที่ถูกต้องให้กับนักเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. Constructionist ผู้สร้างสรรค์และสร้างให้เด็กสร้างสรรค์

การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เป็นเรื่องภายในตัวบุคคลจากการลงมือสร้าง ทำกิจกรรมใด ๆ ที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์ ความรู้ใหม่ที่เชื่อมโยงกับประสบการณ์หรือความรู้เดิมที่อยู่ในตัวบุคคลนั้น ๆ มาก่อน ครูผู้สอนเป็นคนสร้างสรรค์นั้นไม่เพียงพอ แต่จะสามารถใช้ทักษะพัฒนาด้านเนื้อหา องค์ความรู้ใหม่ ๆ สำหรับผู้เรียนแล้วยังสามารถสร้างแผนการเรียนรู้ต่าง ๆ ครอบคลุมกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ขึ้นในตนเองผ่านการลงมือผลิตชิ้นงานต่าง ๆ เช่น งานศิลปะ เขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์

3. Connectivity มีทักษะในการเชื่อมโยง

จัดกิจกรรมเชื่อมโยงระหว่างผู้เรียนด้วยกัน เพื่อนครูในสถานศึกษาเดียวกันและต่างสถานศึกษา สถานศึกษากับบ้านและชุมชน ทั้งนี้การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้อย่างดีนั้น เมื่อสิ่งทีเรียนรู้นั้นมีความสัมพันธ์กันโดยตรงหรือเกี่ยวข้องกับความสนใจ ประสบการณ์ ความเชื่อ สังคม และวัฒนธรรมของผู้เรียน

4. Collaboration ทักษะในการร่วมมือ

การจัดการเรียนการสอนในอนาคตที่เทคโนโลยีมีบทบาทสำคัญในการเรียนรู้ เด็กในอนาคตจะมีโลกส่วนตัวใช้เทคโนโลยีในการเรียนรู้โดยไม่ต้องพึ่งพาผู้อื่น ดังนั้นครูในอนาคตจะต้องมีทักษะในบทบาทของการเป็นโค้ช (Coach) หรือที่ปรึกษาที่ดี ในการเรียนรู้ส่วนใหญ่จะเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน รวมทั้งเป็นผู้เรียนเองบ้างในบางครั้ง ทักษะสำคัญของการเป็นโค้ชหรือที่ปรึกษาที่ดีนั้น ได้แก่ การสร้างฐานการเรียนรู้ (Scaffold) ให้กับผู้เรียนเป็นระยะ ๆ อย่างเหมาะสม ครูผู้สอนต้องปลูกฝังให้ผู้เรียนมีความรับผิดชอบร่วมกัน เน้นความสนใจร่วมกันมากกว่าระดับความสามารถ บทบาทสมาชิกชัดเจนและทำงานไปพร้อม ๆ กัน มีการศึกษาค้นคว้า ปฏิบัติงานและ

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ยอมรับในบทบาทหน้าที่ของกันและกัน รวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้ตลอดเวลา ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเอื้ออำนวยในการต่อยอดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ซึ่งครูผู้สอนจะต้องวางรากฐานอย่างเหมาะสม

5. Communication ทักษะการสื่อสาร

ครูไทยในอนาคตต้องมีโลกทัศน์ที่กว้างไกล มีความสามารถและมีทักษะในการสื่อสารที่ดี สามารถสะท้อนภาพของการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน คาดเดาอนาคตที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและแม่นยำ สามารถเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ในโลกอนาคตมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างแท้จริง นอกจากนี้ครูในอนาคตมีสมรรถนะในการสื่อสารระหว่างผู้ร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา ผู้ปกครองนักเรียน นักเรียน ประชาชนในชุมชน ให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้ให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญ และมีความรู้เกี่ยวกับการนำเทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน และเป็นพลเมืองที่ดีของชาติต่อไป

6. Creativity มีความคิดสร้างสรรค์

ครูต้องเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถคิดนอกกรอบไม่ยึดติดกับกฎเกณฑ์หรือความคุ้นเคยเดิม มองเห็นสิ่งต่าง ๆ ในแง่มุมใหม่ ๆ มีกระบวนการคิดที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ความใหม่ที่สร้างสรรค์นี้อาจนำความรู้เดิมมาปรับกับความรู้ใหม่จนได้ผลผลิตที่เป็นนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในอนาคต ครูผู้สอนในยุคสมัยหน้าไม่ได้มุ่งเน้นเป็นผู้ป้อน/ส่งผ่านความรู้ (Impact) ให้กับผู้เรียนโดยตรง หากมุ่งสู่บทบาทของการสร้างสรรค์ ออกแบบการเรียนรู้ที่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง

7. Caring ความรักและห่วงใย

ครูผู้สอนต้องมีจิตใจที่เอื้ออาทร ห่วงใย มีความรัก ปราบปรามดีและห่วงใยอย่างจริงใจแก่ผู้เรียน นับว่าเป็นทักษะที่สำคัญที่สุด ทั้งนี้เพราะมีความรัก ความห่วงใย ปราบปรามดีกับผู้เรียน จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อใจต่อผู้สอน ส่งผลให้เกิดสิ่งแวดล้อมการเรียนรู้ในลักษณะตื่นตัวอย่างผ่อนคลาย (Relaxed alertness) แทนความรู้สึกวิตกกังวล (Anxiety) ในสิ่งที่จะเรียนรู้ ซึ่งการตื่นตัวอย่างผ่อนคลายถือว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมที่สุดที่จะทำให้สมองของผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปว่า บทบาทและภาระหน้าที่ของครูผู้สอน ควรมีลักษณะดังนี้

1. มีทักษะในการคิดวิเคราะห์ผู้เรียน เนื้อหาสาระ การสื่อสารภาษาที่เป็นสากล กระบวนการจัดการเรียนการสอน และส่งเสริมให้นักเรียนคิดดี ทำดี และแนะนำให้ข้อเสนอแนะ ที่ถูกต้องชัดเจน กำหนดเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน

2. ออกแบบการจัดการเรียนรู้อย่างสร้างสรรค์ ให้นักเรียนบูรณาการโดยการปฏิบัติจริงให้เหมาะสมกับบริบทของสาระการเรียนรู้ จัดบรรยากาศและกิจกรรมโดยนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสม

3. มีเทคนิคในการเชื่อมโยงและความร่วมมือของนักเรียน ครูในสถานศึกษาหรือต่างสถานศึกษา โดยขอความร่วมมือจากผู้ปกครองนักเรียน สังคมและชุมชนในการร่วมกันพัฒนาคุณภาพของผู้เรียน โดยใช้ทักษะในการสื่อสารให้ทุกฝ่ายเห็นความสำคัญของการศึกษา เพื่อให้ นักเรียนเป็นพลเมืองที่ดีในอนาคต

4. หาความรู้เพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ทั้งการอ่านหนังสือและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้รู้ มีการบันทึกข้อมูล ประเมินผลการสอนเพื่อประโยชน์ในภายหน้า และปรับปรุงให้ดีขึ้น โดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ทันสมัยต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างรวดเร็ว เป็นต้นแบบทางสังคมและมีภาวะผู้นำก้าวหน้าทันสมัย

5. มีความรักและห่วงใยศิษย์ มีจิตใจเอื้ออาทร ปราบปรามได้อย่างจริงจัง ช่วยเหลือผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ โดยไม่ต้องให้ใครยกย่อง สอนซ่อมเสริมและประเมินผู้เรียนอย่างหลากหลาย

สถานศึกษาและสภาพแวดล้อม

1. ความหมายและความสำคัญของสภาพแวดล้อม

อำภา บุญช่วย (2537, หน้า 145) ให้ความหมายของสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาว่า การจัดสภาพแวดล้อมรอบ ๆ ตัวให้ผู้ที่ได้สัมผัส ได้มีความโน้มเอียงไปกับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ สถานศึกษาจึงต้องมีการปรับปรุงแต่งสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อโน้มน้าวความรู้สึกของนักเรียนให้พอใจที่จะเรียนและอยากเรียน

ปรีชา พันนุกุลนนท์ (2540, หน้า 1) ให้ความหมายและความสำคัญของสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาว่า โรงเรียนที่มีบรรยากาศและสภาพแวดล้อมที่ดีจะทำให้นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียน เกิดความรู้สึกพอใจ ภูมิใจ สบายใจ และอยากมาโรงเรียน ส่งผลให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ทำงานอย่างเต็มที่และมีความสุข แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้าโรงเรียนมีบรรยากาศและสภาพแวดล้อมไม่ดี จะทำให้สมาชิกเกิดความเบื่อหน่าย ห่างเหิน เฉยเมย ว่าเหว

ไม่อยากมาโรงเรียน ขาดความร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานตกต่ำ ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีผลต่อสัมฤทธิ์ผลของโรงเรียนโดยรวม

อภิชาติ บัวทอง (2541, หน้า 23) ให้ความหมายและความสำคัญของสภาพแวดล้อม ในสถานศึกษาไว้ว่า เป็นการรับรู้หรือความรู้สึกที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวสมาชิกในสถานศึกษา ทำให้เกิดทัศนคติหรือความรู้สึกต่อสถานศึกษาทั้งทางที่ดีและทางที่ไม่ดี ความรู้สึกในทางที่ดีจะทำให้มีจิตใจแจ่มใส มีความรักสวຍรักงาม มีความผูกพัน อยากมาโรงเรียน รู้สึกเป็นเจ้าของและภูมิใจ ต่อโรงเรียน ส่วนความรู้สึกในทางที่ไม่ดี ทำให้เกิดความเฉยเมย ไม่ยินดียินร้าย ขาดความรู้สึกเป็น เจ้าของ และความไม่รับผิดชอบ ซึ่งทัศนคติทั้งทางที่ดีและทางที่ไม่ดี ย่อมมีผลกระทบต่อ การดำเนินงานและการพัฒนาโรงเรียนในหลาย ๆ ด้าน

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2537, หน้า 35) กล่าวไว้ว่า ประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนนั้น นอกจากจะขึ้นอยู่กับปัจจัยที่สำคัญ คือ การสอนของครู หรือรูปแบบการเรียนการสอนที่ครูนำมาใช้ในห้องเรียนแล้ว ยังมีปัจจัยหรือองค์ประกอบที่มีผลต่อ การเรียนรู้อย่างแท้จริง อีกอย่างหนึ่งคือ สภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง สภาพแวดล้อมภายในโรงเรียน

กูด (Good, 1973, p. 106 อ้างอิงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537, หน้า 36) ได้ระบุว่า สภาพแวดล้อมทางการเรียนการสอนในชั้นเรียน ซึ่งไม่ใช่สภาพแวดล้อมทาง กายภาพเท่านั้น แต่รวมถึงระดับของอารมณ์และความรู้สึกด้วย

จาโรลิเมคและฟอสเตอร์ (Jarolimек and Foster, 1985, p. 78 อ้างอิงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537, หน้า 35) กล่าวไว้ว่า สภาพแวดล้อมการเรียนการสอน จะเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพของปฏิสัมพันธ์ที่จะเกิดขึ้นในห้องเรียน รวมทั้งเป็นตัวแปรสำคัญที่มีผลต่อ การเรียนรู้ของนักเรียน และได้จำแนกสภาพแวดล้อมของห้องเรียนออกเป็น 3 ด้าน คือ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อมทางสังคม และสภาพแวดล้อมทางจิตวิทยา

ดุก (Duke, 1990, p. 139 อ้างอิงใน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537, หน้า 36) ได้ให้รายละเอียดของสภาพแวดล้อมหรือบรรยากาศในห้องเรียนว่าควรเป็นอย่างไร ดังนี้

1. ที่นั่งสบาย
2. ครูส่งเสริมและให้กำลังใจ
3. นักเรียนให้ความสำคัญต่อความพยายามของตนเอง
4. ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนทำงานด้วยตนเอง
5. ห้องเรียนมีระเบียบและมีการจัดจังหวะหรือสอดแทรกเป็นบางครั้งบางคราว

6. บรรยากาศเงียบขณะที่นักเรียนนั่งทำงาน
7. อุณหภูมิภายในห้องเรียนกำลังพอเหมาะสม
8. แสงสว่างภายในห้องเรียนเพียงพอ
9. มีการพักในบางโอกาส
10. ครูสั่งงานชัดเจน

2. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

สภาพแวดล้อมเชิงกายภาพ หมายถึง ลักษณะของห้องเรียนที่เอื้อต่อการเรียนการสอน โดยปกตินักเรียนจะใช้เวลาอยู่ในห้องเรียนวันละหลายชั่วโมง ลักษณะของห้องเรียนจึงควรอยู่ในสภาพที่ดีที่นักเรียนอยากมาอยู่ และอยู่ด้วยความสบายทั้งทางกายและทางใจ เมื่อนักเรียนอยากอยู่ในห้องเรียนก็หมายถึงความพร้อมของนักเรียนที่จะตั้งใจเรียน มีทัศนคติที่ดีต่อการเรียนการสอน มีความเต็มใจที่ปฏิบัติกิจกรรม สามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ผู้เรียนมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน จึงกล่าวได้ว่า สภาพของห้องเรียนที่ดีโดยเฉพาะลักษณะทางกายภาพนั้นมีส่วนส่งเสริมประสิทธิภาพการเรียนการสอนให้ดีขึ้น รวมทั้งมีส่วนส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันของครูกับนักเรียนและนักเรียนกับนักเรียน (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537, หน้า 39)

สภาพแวดล้อมทางกายภาพ หมายถึง ลักษณะของห้องเรียนที่เอื้อต่อการเรียนการสอน โดยปกตินักเรียนจะใช้เวลาอยู่ในห้องเรียนวันละหลายชั่วโมง ลักษณะของห้องเรียนจึงอยู่ในสภาพที่ดีที่นักเรียนอยากเข้ามาอยู่ด้วยความสบายทั้งกายและใจ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539, หน้า 31)

ความสำคัญของการจัดสภาพแวดล้อมเชิงกายภาพ การจัดสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะการจัดห้องเรียนที่เหมาะสมเชิงกายภาพนั้น นับว่ามีส่วนส่งเสริมการเรียนการสอนอย่างมาก การจัดสภาพแวดล้อมเชิงกายภาพมีความสำคัญดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2537, หน้า 39)

1. ก่อให้เกิดความสะดวกในการดำเนินการเรียนการสอนหรือการปฏิบัติกิจกรรม สภาพห้องเรียนที่จัดได้อย่างเป็นสัดส่วน มีพื้นที่พอสมควรและเป็นระเบียบนั้น ทำให้การปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนเป็นไปตามขั้นตอนที่ครูกำหนดไว้ เช่น การเคลื่อนย้ายกลุ่ม เป็นต้น
2. การจัดห้องเรียนที่ถูกต้อง จะทำให้การใช้ห้องเรียนเกิดประโยชน์อย่างเต็มที่
3. การจัดเปลี่ยนแปลงสภาพห้องเรียนอยู่เสมอ เช่น การจัดนั่งให้เป็นรูปแบบใหม่ ๆ ทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นอยู่ตลอดเวลา กับบรรยากาศที่เปลี่ยนแปลงไป

4. สภาพของห้องเรียนที่จัดได้อย่างเป็นสัดส่วน มีความเป็นระเบียบ สวยงามนั้น ย่อมทำให้ผู้เรียนได้พัฒนาสุขนิสัยที่ดีด้วย เช่น การรักความสะอาด ความเป็นระเบียบ ความมีวินัย เป็นต้น

5. สภาพของห้องเรียนที่ดีย่อมส่งเสริมบรรยากาศของการเรียนรู้ ผู้สอนมีกำลังใจที่จะสอนในขณะที่ผู้เรียนมีความเต็มใจที่จะเรียน นับว่าเป็นบรรยากาศแห่งความเป็นมิตร ความคุ้นเคย และความเข้าใจกัน

ความสำคัญของการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพมีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนการสอนดังนี้ คือ (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539, หน้า 31-34)

1. ก่อให้เกิดความสะดวกในการดำเนินการเรียนการสอนหรือการปฏิบัติกิจกรรม สภาพของห้องเรียนที่จัดไว้ได้อย่างเป็นสัดส่วนและเป็นระเบียบ มีพื้นที่พอเหมาะ ทำให้การปฏิบัติกิจกรรมของนักเรียนในชั้นเป็นไปตามขั้นตอนที่ครูกำหนดไว้ เช่น การเคลื่อนย้าย การจัดกลุ่ม เป็นต้น

2. การจัดห้องเรียนที่ดี จะทำให้การใช้ห้องเรียนเกิดประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

3. การจัดเปลี่ยนแปลงสภาพห้องเรียนอยู่เสมอ เช่น จัดที่นั่งในรูปแบบใหม่ ๆ ทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้นอยู่ตลอดเวลากับบรรยากาศที่เปลี่ยนแปลงไป

4. สภาพของห้องเรียนที่จัดไว้เป็นสัดส่วน มีความเป็นระเบียบ สวยงาม ย่อมช่วยพัฒนาสุขนิสัยที่ดีของผู้เรียน เช่น การรักษาความสะอาด การมีวินัย ความเป็นระเบียบ เป็นต้น

5. สภาพห้องเรียนที่ดี ย่อมส่งเสริมบรรยากาศของการเรียนรู้ ผู้สอนมีกำลังใจที่จะสอนในขณะที่ผู้เรียนมีความเต็มใจที่จะเรียนเป็นการสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นมิตร ความคุ้นเคยและความเข้าใจกัน

แนวทางการจัดห้องเรียนที่เน้นด้านกายภาพ มีประเด็นที่ครูควรพิจารณาดังต่อไปนี้

1. การจัดที่นั่งสำหรับนักเรียน ลีไวน์ (Levin, 1989, p. 312 อ้างอิงใน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2539, หน้า 32) ได้ให้สังเกตว่าการจัดที่นั่งสำหรับนักเรียนมีผลในการสนับสนุนการเรียนการสอนหรือเป็นอุปสรรคในการเรียนการสอน กล่าวคือ ถ้านักเรียนได้นั่งที่ที่ตนพอใจ มีเพื่อนรอบข้างที่ถูกใจ จะทำให้เกิดความกระตือรือร้นในการเรียน แต่ในทางตรงกันข้าม ถ้านักเรียนได้นั่งในที่ที่ตนไม่พอใจหรือไม่สะดวกสบาย ไม่พอใจเพื่อนที่อยู่รอบข้าง อาจทำให้เกิดการบั่นทอนด้านจิตใจและไม่อยากเรียนหรือไม่ร่วมมือในกิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ

นอกจากนี้ กิจกรรมการเรียนการสอนบางกิจกรรม จำเป็นต้องจัดที่นั่งในลักษณะพิเศษออกไป หากครูจัดที่นั่งไม่เหมาะสม อาจส่งผลให้กิจกรรมการเรียนการสอนไม่บรรลุผลได้

2. การจัดและ การใช้พื้นที่ของนักเรียน ในการจัดพื้นที่ของห้องเรียนให้เหมาะสม เพื่อส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอน ครูควรพิจารณาในเรื่องต่อไปนี้ คือ

2.1 การจัดพื้นที่บริเวณพื้นห้อง เนื่องจากกิจกรรมการเรียนการสอนมีหลากหลาย การจัดที่นั่งในห้องเรียน ควรมีการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม แต่สิ่งที่ครูคำนึงถึง คือ พื้นที่บริเวณทางเดินไปมาอย่างสะดวก ไม่มีอุปสรรคต่อการประกอบกิจกรรม

2.2 การจัดพื้นที่บริเวณมุมห้องหลังห้อง ครูควรใช้บริเวณมุมห้องเรียน หลังห้องให้เกิดประโยชน์ อย่างเต็มที่เช่น จัดเป็นมุมวิชาการ โดยจัดหาหนังสืออ่านประกอบต่าง ๆ เกมเกี่ยวกับการศึกษา เพื่อให้นักเรียนใช้เวลาว่างในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม จัดเป็นมุมแสดง ผลงานของนักเรียน โดยครูให้นักเรียนหมุนเวียนกันนำผลงานดีเด่นจากกิจกรรมการเรียนการสอนต่าง ๆ มาแสดง

3. การจัดและตกแต่งห้องเรียน ห้องเรียนที่เป็นระเบียบและสวยงาม จะเป็นปัจจัยที่ทำให้นักเรียนเกิดการสนใจการเรียนการสอนเพิ่มขึ้น แต่ก่อนที่ครูและนักเรียนจะจัดตกแต่งห้องเรียนควรคำนึงถึง สุนัขลักษณะของห้องเรียนด้วย เช่น ห้องเรียนมีแสงสว่างเพียงพอหรือไม่ การถ่ายเทอากาศในห้องเรียนดีหรือไม่ สีภายในห้องเรียนมีดีหรือสว่างเกินไปหรือไม่ ที่ว่างภายในห้องเรียนเพียงพอหรือไม่ เหล่านี้ควรปรับให้ถูกสุนัขลักษณะและให้ความสะดวกสบายแก่ผู้เรียน

3. สภาพแวดล้อมทางสังคมและจิตใจ

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2539, หน้า 31-34) กล่าวถึงความสำคัญของการจัดสภาพแวดล้อมทางสังคมและจิตใจ ดังนี้ การพัฒนาจิตพิสัยต้องอยู่บนพื้นฐานของความสุขที่แท้จริงของมนุษย์คือ ความสุขจากธรรมชาติแวดล้อม ความสุขจากเพื่อนมนุษย์และความสุขจากกิจการงานของชีวิต ความสุขเหล่านี้ มีพื้นฐานมาจากบรรยากาศของความรักความอบอุ่น การได้ร่วมชื่นชมกับความงามของธรรมชาติแวดล้อมและได้เรียนรู้จากสิ่งต่าง ๆ รอบตัว ทำให้รักหวงแหนและทะนุถนอมธรรมชาติแวดล้อม การได้รับความสุขจากการอยู่ใกล้ชิด ผู้ที่รักปรารถนาดี และมีความเข้าใจในตัวเด็ก ทำให้เด็กมีความรู้สึกที่ดีต่อคนรอบข้าง นอกจากนี้ การมีโอกาสริเริ่มที่จะคิดทำสิ่งต่าง ๆ การแก้ปัญหาและเรียนรู้อย่างอิสระ ทำให้เกิดความกระตือรือร้นและนำไปสู่ความรักในการเรียนรู้การมีความสุขและการพึงพอใจในการทำสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะนำไปสู่ความรักในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชีวิตรวมทั้งการทำงาน

บทบาทของครูในการจัดการต่าง ๆ ภายในชั้นเรียนโดยคำนึงถึงสังคม อารมณ์และจิตใจ โดยใช้หลักจิตวิทยานับว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาจิตพิสัยของนักเรียนอย่างมาก ความสำเร็จของการพัฒนาจิตพิสัยส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับหลักต่อไปนี้ คือ

1. ปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ การสร้างบรรยากาศของการยอมรับและไว้วางใจ มีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาจิตพิสัย ครูควรเข้าใจถึงธรรมชาติของเด็กทุกคนว่าต้องการได้รับความรักและความเอาใจใส่จากครู โดยเฉพาะสังคมปัจจุบันที่เร่งรีบ เด็กไม่ได้รับความอบอุ่นจากพ่อ แม่อย่างเพียงพอ ครูสามารถช่วยชดเชยเล็ก ๆ น้อย ๆ โดยการแสดงความรักและความเอื้ออาทรแก่นักเรียน โดยใช้หลักปฏิสัมพันธ์ 3 ประการ ดังนี้

1.1 สบสายตา เป็นการแสดงออกทางสายตาเพื่อถ่ายทอดความรัก ความอบอุ่นแก่นักเรียนทุกคน

1.2 วาจาสร้างสรรค์ เป็นการใช้คำพูดเพื่อให้กำลังใจ สร้างความรู้สึกที่ดีและสร้างความเชื่อมั่นในตนเองแก่นักเรียน นอกจากนี้ครูสามารถใช้คำถามเพื่อนำให้เกิดความคิด อย่างมีเหตุผล หรืออาจตักเตือนแนะนำด้วยเหตุผลอย่างนุ่มนวลและหวังดี เพื่อช่วยให้การเปลี่ยนแปลงที่ดี

1.3 สัมผัสที่อบอุ่น เป็นการแสดงออกเพื่อสร้างความรู้สึกอบอุ่นใจแก่นักเรียน เช่น การลูบศีรษะ ตบไหล่ โอบไหล่ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงกาลเทศะ และความเหมาะสมด้วยเหล่านี้ คือ ปฏิสัมพันธ์ที่ครูสามารถช่วยสร้างความรู้สึกอบอุ่นใจแก่นักเรียน สีนหน้าท่าทางของครูมีความสัมพันธ์อย่างมาก ปฏิสัมพันธ์ที่ระหว่างครูกับนักเรียนและนักเรียนกับนักเรียนสามารถเกิดขึ้นได้เสมอ ครูทุกคนสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์แก่นักเรียนได้ในทุก ๆ เนื้อหาวิชาด้วยกระบวนการทางปฏิสัมพันธ์ เพื่อเป็นพื้นฐานของการพัฒนาจิตพิสัย ครูที่พยายามพัฒนาจิตพิสัยโดยไม่คำนึงถึงปฏิสัมพันธ์ที่ดีย่อมยากที่จะประสบความสำเร็จได้

2. การเป็นต้นแบบที่ดี นักเรียนระดับประถมศึกษายังคงเรียนรู้ทางสังคมจากการได้เห็นต้นแบบที่ดี เช่น ความสุภาพนุ่มนวล ความรับผิดชอบ การตรงต่อเวลาและความมีน้ำใจ เป็นต้น มีผลต่อพฤติกรรมของนักเรียนมากโดยที่ครูส่วนมากอาจคาดไม่ถึง ดังนั้น ขณะที่อยู่ต่อหน้านักเรียน ครูควรพยายามแสดงออกในสิ่งที่ดีงามอยู่เสมอ เพื่อเป็นแม่พิมพ์ของนักเรียน

3. การจัดประสบการณ์ การจัดประสบการณ์ด้วยกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนได้คิดค้น ทดลองหรือแก้ปัญหาในสถานการณ์จำลองหรือสถานการณ์จริงอยู่เสมอ จะช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตพิสัยควบคู่กับด้านสติปัญญา

4. การจัดการสอดแทรกในการสอน เนื่องจากการพัฒนาจิตพิสัยมีลักษณะของการสอนแทรกเสริมในการเรียนการสอนตามปกติ จึงสามารถกำหนดแนวทางของการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่สร้างสรรค์ในโอกาสต่าง ๆ

สรุปสภาพแวดล้อมทางสังคมและจิตใจ

1. ให้ความรักความอบอุ่น เช่น สบสายตา วาจาสร้างสรรค์ สัมผัสที่อบอุ่น
2. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน
3. ให้กำลังใจเมื่อนักเรียนทำความดี
4. ตักเตือนแนะนำด้วยความรักและหวังดีโดยใช้เหตุผล และลดการควบคุมลงเมื่อเติบโตขึ้น หรือสามารถควบคุมตนเองได้ดีขึ้น
5. ให้ความเป็นธรรมชาติ
6. เคารพในความเป็นมนุษย์
7. เมื่อพบปัญหาพยายามสนับสนุนให้นักเรียนแก้ปัญหาด้วยตนเองในทันที โดยไม่ละเลยหรือนิ่งดูตาย
8. ควรใจเย็นเมื่อพบว่า นักเรียนบางคนมีความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างช้า
9. มีความไวต่อการรับรู้และสามารถเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นแม้เพียงเล็กน้อย เพื่อเกิดกำลังใจในการพัฒนาจิตพิสัย

จะเห็นได้ว่า กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่ครูทุกคนสามารถช่วยกันพัฒนาจิตพิสัยแก่นักเรียนได้อย่างดี ปฏิสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาจิตพิสัยจะช่วยทั้งครูและนักเรียนนำศักยภาพต่าง ๆ มาใช้อย่างเต็มที่มากขึ้น

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2537, หน้า 45) กล่าวถึง การจัดสภาพแวดล้อมเชิงปฏิสัมพันธ์ ดังนี้

สภาพแวดล้อมเชิงปฏิสัมพันธ์จะเป็นตัวบ่งชี้คุณภาพของการเรียนรู้ของนักเรียน ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในห้องเรียนนั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน และนักเรียนกับนักเรียน การจัดสภาพแวดล้อมเชิงปฏิสัมพันธ์นับว่ามีความสำคัญที่ผู้สอนจะต้องตระหนักและจัดบรรยากาศของการปฏิสัมพันธ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การปฏิสัมพันธ์ที่ดีที่เกิดขึ้นในห้องเรียน จะส่งเสริมบรรยากาศของห้องเรียนให้มีความเป็นวิชาการ ให้มีความอบอุ่น คุ่นเคย เป็นกันเอง ซึ่งเป็นบรรยากาศแบบประชาธิปไตยจะทำให้นักเรียนกล้าแสดงความรู้สึกนึกคิด กล้าแสดงความคิดเห็น กล้าวิพากษ์วิจารณ์ บรรยากาศเช่นนี้ย่อมทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพด้วยการจัดสภาพแวดล้อมเชิงปฏิสัมพันธ์จะมีผลต่อการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคม กล่าวคือ ทำให้

นักเรียนได้เรียนรู้การอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น การแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ การเคารพและปฏิบัติ ตามกฎที่ห้องเรียนกำหนด การฝึกฝนดังกล่าวจะทำให้ผู้เรียนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้ อย่างมีความสุขต่อไป นอกจากนี้การจัดสภาพแวดล้อมเชิงปฏิสัมพันธ์ยังส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ การแสดงมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ได้เรียนรู้ถึงนิสัยใจคอของเพื่อน รวมทั้งมีการแก้ไขและ ปรับพฤติกรรมของตนเองด้วยถ้าไม่เหมาะสม

ดังนั้นการจัดสภาพแวดล้อมเชิงปฏิสัมพันธ์นี้จึงมุ่งการสร้างปฏิสัมพันธ์ที่จะส่งเสริม ด้านวิชาการหรือสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพในห้องเรียน มีความสัมพันธ์กันเป็น อันดี โดยแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ภายใต้กฎระเบียบที่มีการกำหนดไว้ ทั้งนี้เพื่อนเน้นการพัฒนาให้ผู้เรียนรู้จักการใช้ชีวิตในสังคมร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข

การจัดการเรียนการสอน

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 มาตรา 24 การจัดการกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ ดังต่อไปนี้ 1) จัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล 2) ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญ สถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา 3) จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้ เรียนรู้จากประสบการณ์จริงฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่าง ต่อเนื่อง 4) จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา 5) ส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวก เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของ กระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและ แหล่งวิทยา การประเภทต่าง ๆ 6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสาน ความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตาม ศักยภาพ

ดวงกมล สิ้นเพ็ง (2553, หน้า 162-164) สรุปการจัดการเรียนการสอนได้ 3 รูปแบบ ซึ่งเรียกว่า CRP มีดังนี้

1. รูปแบบการเรียนการสอนแบบตกผลึก (Crystal-Based Instructional Model) มี 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การวางแผนการเรียนรู้: การเรียนรู้แบบกำกับตนเองและการเรียนรู้แบบนำตนเอง (plan and learn: self-regulated learning/self-directed learning)

ขั้นที่ 2 การนำเสนอและอภิปราย: การเรียนรู้แบบร่วมมือและการเรียนรู้แบบ
ร่วมแรงร่วมพลัง (Present and listen: Cooperative learning/collaborative learning)

ขั้นที่ 3 การประมวลและปรับแก้: การเรียนรู้แบบกำกับตนเองและการเรียนรู้แบบนำ
ตนเอง (gather and resave : self-regulated learning/self-directed learning)

ขั้นที่ 4 การตกผลึก: การเรียนรู้แบบกำกับตนเองและการเรียนรู้แบบนำตนเอง
(Crystallize: self-regulated learning/ self-directed learning)

2. รูปแบบการเรียนการสอนด้วยวิธีการวิจัย (Research-Based Instructional Model)
มี 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดปัญหา (define): การเรียนการสอนโดยใช้ประเด็นหลักในเนื้อหา
รายวิชาหรือปัญหาเป็นหลักเป็นการเรียนรู้ร่วมกัน

ขั้นที่ 2 การวางแผน (design): กำหนดวิธีการและรูปแบบที่จะศึกษาประเด็นที่กำหนด

ขั้นที่ 3 ดำเนินการตามแผน (Implement): ดำเนินการศึกษาตามแบบที่กำหนด

ขั้นที่ 4 การนำผลการศึกษาหรือการวิจัยไปใช้แก้ปัญหาเพื่อการพัฒนา
(Improvement): นำผลที่ได้จากการศึกษามาทดลองหรือตรวจสอบ

3. รูปแบบการเรียนการสอนเชิงผลิตภาพ (Productivity-Based Instructional Model)
มี 4 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 การเตรียมบริบทตามสภาพจริง: การเรียนรู้ตามสถานการณ์จริง (prepare
real learning context: situated – based learning)

ขั้นที่ 2 การตั้งเป้าหมาย: การเรียนรู้แบบนำตนเอง/การเรียนรู้แบบร่วมมือ (Set goal:
self-directed learning/ cooperative learning)

ขั้นที่ 3 การวางแผนและการดำเนินการ: การเรียนรู้แบบร่วมกัน (plan working
process: collaborative learning)

ขั้นที่ 4 การติดตามและประเมินผลงาน: การเรียนรู้แบบโครงการ (follow up assess:
project-based learning)

บันได 5 ขั้น ของการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมาตรฐานสากล (world class
standard school) ได้แก่

1. การตั้งประเด็นคำถาม/สมมติฐาน (Hypothesis Formulation) เป็นการฝึกให้ผู้เรียน
รู้จักคิด สังเกต ตั้งข้อสงสัย ตั้งคำถามอย่างมีเหตุผล

2. การสืบค้นความรู้จากแหล่งเรียนรู้และสารสนเทศ (Searching for Information) เป็นการฝึกแสวงหาความรู้ ข้อมูล และสารสนเทศ จากแหล่งเรียนรู้อย่างหลากหลาย เช่น ห้องสมุด อินเทอร์เน็ต หรือจากการปฏิบัติทดลอง เป็นต้น

3. การสรุปองค์ความรู้ (Knowledge Formation) เป็นการฝึกนำความรู้และสารสนเทศ หรือข้อมูลที่ได้จากการอภิปราย การทดลอง มาคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปเป็นองค์ความรู้

4. การสื่อสารและการนำเสนออย่างมีประสิทธิภาพ (Effective Communication) เป็นการฝึกให้ความรู้ที่ได้มานำเสนอและสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพให้เกิดความเข้าใจ

5. การบริการสังคมและจิตสาธารณะ (Public Service) เป็นการนำความรู้สู่การปฏิบัติ ซึ่งผู้เรียนจะต้องมีความรู้ในบริบทรอบตัวและบริบทโลกตามวุฒิภาวะที่เหมาะสม โดยจะนำองค์ความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสร้างสรรค์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, หน้า 12) ได้กล่าวถึง การจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนมาตรฐานสากลไว้ดังนี้

1. โรงเรียนจัดการเรียนการสอนสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ด้วยภาษาอังกฤษ

2. ปรับลดเนื้อหาเพิ่มความเข้มข้นของ

2.1 เนื้อหาหรือกิจกรรมสู่มาตรฐานสากล (ทฤษฎีองค์ความรู้ (Theory of Knowledge) การเขียนความเรียงขั้นสูง (Extended Essay) โลกศึกษา (Global Education) การสร้างโครงงาน (Create Project Work))

2.2 เนื้อหากิจกรรมสู่สาระการเรียนรู้ที่ส่งเสริมสู่ความเป็นเลิศ

3. ลดเวลา เพิ่มเวลาเรียนรู้ด้วยตนเองให้นักเรียน

4. โรงเรียนใช้หนังสือ ตำราเรียน สื่อที่มีคุณภาพสู่มาตรฐานสากล

5. โรงเรียนจัดการเรียนการสอน โดยพัฒนาใช้ระบบห้องเรียนคุณภาพ (Quality Classroom System)

6. โรงเรียนใช้ระบบการวัดและประเมินผลแบบมาตรฐานสากล โดยประเมินจากการสอบข้อเขียน สอบปากเปล่า สอบสัมภาษณ์ และสามารถเทียบโอนผลการเรียนกับสถานศึกษา ระดับต่าง ๆ ทั้งในและต่างประเทศ

สรุปว่า การจัดการเรียนการสอนในอนาคตควรมีลักษณะดังนี้

1. การจัดการเรียนการสอนที่ฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์อย่างมีเหตุผล เรียนรู้ด้วยตนเอง ร่วมคิด ร่วมทำ ให้ความรู้ตกผลึก นำเสนอหรืออภิปรายได้

2. การจัดการเรียนการสอนจากแหล่งเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยมีการวิจัยและสามารถสรุปองค์ความรู้ได้

3. การจัดการเรียนการสอนตามสภาพจริง รู้จักบริการสังคมและมีจิตสาธารณะ นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างสร้างสรรค์ โดยเฉพาะสื่อสารทางภาษาอย่างเข้าใจและเป็นสากล

สื่อการสอน

1. ความหมายของสื่อการสอน

นักวิชาการได้ให้ความหมายของสื่อการสอนไว้ดังนี้

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2543, หน้า 111) ได้ให้ความหมายว่า สื่อการสอน หมายถึง วัสดุ (สิ่งเปลือง) อุปกรณ์ (เครื่องมือที่ไม่ผู้ฟังได้ง่าย) และวิธีการ (กิจกรรม ละคร เกม การทดลอง ฯลฯ) ที่ใช้เป็นสื่อกลางให้ผู้สอนสามารถส่งหรือถ่ายทอดความรู้ เจตคติ (อารมณ์ ความรู้สึก ความสนใจ ทศนคติ และค่านิยม) และทักษะไปยังผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกวิทย์ แก้วประดิษฐ์ (2545, หน้า 239) ได้ให้ความหมายว่า สื่อการสอน หมายถึง ตัวกลางหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้ในกระบวนการเรียนการสอน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางสำหรับการให้การถ่ายทอดความรู้ของครูถึงผู้เรียนและทำให้ผู้เรียน เรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายที่วางไว้เป็นอย่างดี กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือสื่อการเรียนการสอน คือ วัสดุ อุปกรณ์ วิธีการ หรือเทคนิคที่ใช้เป็นสื่อกลางให้ผู้สอนส่งหรือถ่ายทอดความรู้ เจตคติ หรือทักษะไปยังผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กิดานันท์ มลิทอง (2546, หน้า 26) ได้ให้ความหมายว่า สื่อการสอน หมายถึง สื่อชนิดใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นเทปบันทึกเสียง สไลด์ วิชิตู โทรทัศน์ วีดิทัศน์ แผ่นภูมิ ภาพนิ่ง คอมพิวเตอร์ ฯลฯ ซึ่งบรรจุเนื้อหาเกี่ยวกับบทเรียนในหลักสูตร สิ่งเหล่านี้เป็นวัสดุอุปกรณ์ทางกายภาพที่นำมาใช้ในเทคโนโลยีการศึกษา และเป็นสิ่งที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางสำหรับการสอนของผู้สอนส่งไปถึงผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายที่ผู้สอนวางไว้ได้เป็นอย่างดี

รสนิน พิมลบรรยงก์ (2547, หน้า 21) ได้ให้ความหมายว่า สื่อการสอน หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางสำหรับการสอนของครูไปถึงผู้เรียนและทำให้ผู้เรียนเรียนรู้ตามจุดประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายที่วางไว้เป็นอย่างดี สื่อที่ใช้ในการสอนนี้ อาจจะเป็นวัสดุสิ่งของที่มีตัวตนหรือไม่มีตัวตนก็ได้ เช่น วัสดุสิ่งของตามธรรมชาติ ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ วัสดุสิ่งของที่คิดประดิษฐ์หรือสร้างขึ้นสำหรับการสอน คำพูด ท่าทาง วัสดุและเครื่องมือสื่อสาร กิจกรรมหรือกระบวนการถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ

รัฐกรณ์ คิดการ (2547, หน้า 78) ได้ให้ความว่า สื่อการสอน หมายถึง ตัวกลางที่จะช่วยนำและถ่ายทอดข้อมูลความรู้จากครูผู้สอนหรือจากแหล่งความรู้ไปยังผู้เรียน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่จะช่วยอธิบายและขยายเนื้อหาบทเรียน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น และบรรลุถึงวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ตั้งไว้

รุ่งโรจน์ พงศ์กิจวิฑูร (2550, หน้า 74) ได้ให้ความว่า สื่อการสอน หมายถึง สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ วิธีการและสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางหรือเป็นตัวกลางในการเรียนการสอน สำหรับถ่ายทอดหรือส่งผ่านความรู้ ทักษะและเจตคติ เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพและผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ตามวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ตั้งไว้

สรุปได้ว่า สื่อการสอน หมายถึง สื่อ วัสดุ อุปกรณ์ วิธีการและสิ่งต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสื่อกลางในการจัดการเรียนการสอนที่ทำให้ผู้สอนสามารถส่งหรือถ่ายทอดความรู้ ทักษะและเจตคติ เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้น และบรรลุตามวัตถุประสงค์ หรือจุดมุ่งหมายที่ผู้สอนตั้งไว้

2. ความสำคัญของสื่อการสอน

วาสนา ทวีกุลทรัพย์ (2537, หน้า 157-158 อ้างอิงใน รัฐกรณ์ คิดการ, 2547, หน้า 78-79) ได้กล่าวถึง ความสำคัญของสื่อการสอน ไว้ดังนี้

1. เป็นเครื่องมือช่วยในการสอน เมื่อนำสื่อมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอน ทำให้ผู้สอน สอนตามเนื้อหาได้ง่ายขึ้น รวดเร็วขึ้น และถูกต้องมากขึ้น ทำให้ผู้สอนสามารถสอนได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ช่วยให้การบรรยายของผู้สอนลงได้ นอกจากนั้นผู้สอนยังมีเวลาดูแลผู้เรียนที่เรียนอ่อนได้มากขึ้น หรือผู้สอนมีเวลาพัฒนาการสอนให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2. เป็นเครื่องช่วยในการเรียนการสอนของผู้เรียน ผู้เรียนใช้สื่อเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองได้ดีขึ้นจากประสบการณ์ที่มีความหมายในรูปแบบต่าง ๆ ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้มากขึ้นจากสื่อโดยใช้เวลาน้อยลง สื่อจะทำให้ผู้เรียนมีความสนใจในการเรียนและส่วนร่วมในการเรียนอย่างกระฉับกระเฉงช่วยให้เกิดความประทับใจจำได้นาน ทั้งยังช่วยส่งเสริมให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ ช่วยแก้ไขปัญหาในการเรียนรู้และช่วยให้เอาชนะข้อจำกัดต่าง ๆ ได้

3. เป็นเครื่องช่วยในการจัดการเกี่ยวกับการสอน สื่อการสอนจะช่วยเปลี่ยนบทบาทของผู้สอนจากผู้บอกความรู้มาเป็นผู้จัดการและกำกับดูแล คอยชี้แนะให้กับผู้เรียนโดยใช้สื่อเป็นแหล่งความรู้แทน ทำให้สามารถจัดรูปแบบการเรียนการสอนได้หลายลักษณะ เช่น การสอนเป็นกลุ่ม การสอนรายบุคคล การสอนทางไกล เป็นต้น

4. เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มคุณภาพทางการศึกษาสามารถแก้ปัญหาเกี่ยวกับจำนวนผู้เรียนที่เพิ่มขึ้น ผู้เรียนที่มีพื้นฐานความรู้ที่แตกต่างกัน ฯลฯ สื่อการสอนจะช่วยเพิ่มคุณภาพโดย

การปรับปรุงการสอนให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้เรียน ช่วยแก้ไขปัญหาความแตกต่างของผู้เรียน สร้างความเสมอภาคแก่ผู้เรียน เป็นต้น เนื่องจากการเรียนการสอนเป็นกระบวนการสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียนจำเป็นต้องอาศัยตัวกลางหรือช่องทางรูปแบบต่าง ๆ เป็นพาหนะนำความรู้ ทักษะ และทัศนคติไปยังผู้เรียน

สรุปได้ว่า สื่อการสอน มีความสำคัญในกระบวนการจัดการเรียนการสอน เป็นสื่อกลางในกระบวนการสื่อสารระหว่างผู้สอนและผู้เรียนเป็นพาหนะนำความรู้ ทักษะ และทัศนคติไปยังผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนเข้าใจเนื้อหาในบทเรียนได้ง่ายขึ้น

3. ประเภทของสื่อการสอน

มีนักการศึกษาหลายท่านได้จำแนกประเภทของสื่อการสอนไว้ดังนี้

ชัยยงค์ พรหมวงศ์ (2543, หน้า 112) และรสริน พิมลบรรยงก์ (2547, หน้า 25) ได้แบ่งสื่อการสอนตามแนวของนักเทคโนโลยีการศึกษาเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. อุปกรณ์ (Hardware) หมายถึง สิ่งที่เป็นตัวกลางหรือตัวผ่านในการให้ข้อมูลความรู้ที่บันทึกไว้ในวัสดุสามารถถ่ายทอดออกมาให้เห็นหรือได้ยินได้ เช่น เครื่องฉายภาพโปรเจกต์ เครื่องเล่นเทป เครื่องเสียง คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

2. วัสดุ (Software) หมายถึง สื่อที่เก็บความรู้อยู่ในตัวเองจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ

2.1 วัสดุที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้ด้วยตัวเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นช่วย เช่น แผ่นที่ ลูกโลก หุ่นจำลอง เป็นต้น

2.2 วัสดุที่ไม่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาได้ด้วยตัวเอง จำเป็นต้องอาศัยอุปกรณ์อื่นช่วย เช่น แผ่นเสียง สไลด์ เป็นต้น

3. เทคนิคและวิธีการ (Technique and Method) หมายถึง สื่อที่มีลักษณะเน้นทางด้านแนวความคิดหรือรูปแบบขั้นตอนในการเรียนการสอนสำคัญ โดยอาจนำเอาวัสดุหรืออุปกรณ์มาช่วยในการสอนด้วยก็ได้

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2545, หน้า 8-9) ได้จำแนกประเภทของสื่อ ดังนี้

1. สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งได้แสดงหรือจำแนก หรือเรียบเรียงสาระความรู้ต่าง ๆ โดยใช้ตัวหนังสือที่เป็นตัวเขียนหรือตัวพิมพ์เป็นสื่อเพื่อแสดงความหมาย สื่อสิ่งพิมพ์มีหลายประเภท เช่น เอกสาร หนังสือตำรา หนังสือพิมพ์ นิตยสารวารสาร จุลสาร จดหมาย บันทึก รายงาน วิทยานิพนธ์ เป็นต้น

2. สื่อเทคโนโลยี หมายถึง สื่อวัสดุที่ได้ผลิตขึ้นเพื่อใช้ควบคู่กับเครื่องมือไฮโดทศนุปรกรณ์หรือเทคโนโลยีสมัยใหม่ เช่น วีดิทัศน์ แถบบันทึกเสียง สไลด์ แผ่นซีดี บทเรียน

คอมพิวเตอร์ช่วยสอน นอกจากนี้สื่อเทคโนโลยี ยังรวมถึงกระบวนการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกา
เทคโนโลยีประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน เช่น การใช้อินเทอร์เน็ตเพื่อการเรียนการสอน

3. สื่ออื่น ๆ นอกจากสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อเทคโนโลยีแล้วยังมีสื่ออื่น ๆ ที่ส่งเสริมการ
เรียนการสอน ซึ่งมีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าสื่อ 2 ประเภทดังกล่าว เพราะสามารถอำนวยความสะดวก
ประโยชน์ให้แก่ท้องถิ่นที่ขาดแคลนสิ่งพิมพ์และสื่อเทคโนโลยี สื่อเหล่านี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภท
ใหญ่ ๆ ดังนี้

3.1 สื่อบุคคล หมายถึง บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ
ด้าน ซึ่งทำหน้าที่ถ่ายทอดสาระความรู้ แนวคิด เจตคติ และวิธีปฏิบัติตนไปสู่บุคคลอื่น สื่อบุคคล
อาจเป็นบุคคลที่อยู่ในระบบโรงเรียน เช่น ผู้บริหาร ครูผู้สอน ตัวผู้เรียน นักการภารโรง หรืออาจเป็น
บุคลากรภายนอกโรงเรียน เช่น บุคลากรท้องถิ่นที่มีความชำนาญและเชี่ยวชาญในสาขา
อาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

3.2 สื่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง สื่อที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือ
สภาพที่อยู่รอบตัวผู้เรียน เช่น พืชผัก สัตว์ชนิดต่าง ๆ ปรัชญาการณัธรรมชาติ แผ่นดินไหว สภาพดิน
ฟ้าอากาศ ห้องเรียน ห้องปฏิบัติการ แหล่งวิทยบริการหรือแหล่งการเรียนรู้ ห้องสมุด ชุมชน สังคม
วัฒนธรรม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้เป็นสื่อที่มีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งครุหาได้ไม่ยาก

4. หลักการเลือกใช้สื่อการสอน

มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงหลักการเลือกใช้สื่อการสอนไว้ดังนี้

เอกวิทย์ แก้วประดิษฐ์ (2545, หน้า 270-276 อ้างอิงใน รัฐภรณ์ คิดการ, 2547, หน้า
84-91) ได้กล่าวถึง หลักการเลือกใช้สื่อการสอน ดังนี้

1. การเลือกใช้สื่อ ในการเลือกสื่อการสอน ผู้สอนจะต้องเข้าใจเนื้อหาเป็นอย่างดี
เข้าใจสภาพผู้เรียนและกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมไว้อย่างชัดเจน จากนั้นจึงพิจารณาเลือก
หรือจัดหาสื่อการสอนที่เหมาะสมและตรงกับเนื้อหา เป็นสื่อการสอนในเรื่องนั้นให้บรรลุ
วัตถุประสงค์ การเลือกใช้สื่อการสอนอาจใช้หลักเกณฑ์ดังนี้

1.1 สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ การเลือกให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์นั้น ผู้สอน
จะต้องพิจารณาว่าวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ต้องการให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมอย่างไร ตอนใด โดยปกติ
การเรียนการสอนในช่วงแรกจะมุ่งให้ผู้เรียนเกิดความสนใจ มีความพร้อมที่จะเรียน จากนั้นลงมือ
สอนและสรุป หลังจากนั้นจะเป็นกิจกรรมเสริมบทเรียนที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดทักษะ เกิดความแม่นยำ
ในการจำและการกระทำยิ่งขึ้น เช่น จะเลือกมาใช้ในขั้นนำเพื่อเร้าหรือกระตุ้นเลือกมาใช้ในขั้นสอน
เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ หรือเลือกมาใช้ในขั้นสรุป ขั้นเสริมบทเรียน

1.2 ตรงกับเนื้อหา การเลือกให้ตรงเนื้อหาให้พิจารณาที่ตัวสื่อว่าให้ข้อมูลด้านใด ให้เนื้อหาสาระตรงตามที่สอนหรือไม่ ครอบคลุมเนื้อหาเพียงใด ให้ข้อเท็จจริงถูกต้องหรือไม่ มีรายละเอียดเพียงพอหรือไม่

1.3 น่าสนใจ การเลือกสื่อที่น่าสนใจให้พิจารณาด้านขนาด รูปทรง สี สัน ขนาด ตัวอักษร ความประณีต ความสวยงาม และมีศิลปะความน่าดู น่าใช้ สิ่งเหล่านี้จะช่วยดึงดูดความสนใจของผู้เรียน ช่วยสร้างศรัทธาให้เกิดกับผู้เรียน ทำให้เกิดการเรียนการสอนมีบรรยากาศที่ สนุกสนานและพงพอใจ

1.4 เหมาะสมกับวัยเรียน ควรเลือกสื่อการสอนให้เหมาะสมกับวัยผู้เรียน ก็เนื่องมาจากผู้เรียนแต่ละวัยย่อมมีความสนใจที่แตกต่างกันในเรื่องระยะเวลาที่สนใจ และเรื่องที่ สนใจ เช่น เด็กสนใจการ์ตูนมากกว่าภาพถ่าย นอกจากนี้ระดับความรู้และประสบการณ์จะแตกต่างกันไปในเด็กแต่ละวัย ผู้สอนจะเลือกสื่อใดจึงคำนึงถึงความสนใจ ความต้องการ ความสามารถ สติปัญญา และประสบการณ์ของผู้เรียน เลือกสื่อที่ไม่เสียเวลาในการใช้เกินควร

1.5 สะดวกต่อการใช้และการเก็บรักษา ผู้สอนจะต้องเลือกสื่อโดยมีขั้นตอนการใช้ ไม่ยุ่งยาก และสะดวกต่อการฝึกใช้ เมื่อใช้แล้วให้ผลคุ้มค่า ปลอดภัย ไม่เกิดอันตราย สื่อนั้น นำมาใช้ในสภาพห้องเรียนที่มีอุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวก หากเป็นสื่อที่ใช้ไฟฟ้าห้องเรียน ก็ต้องมีไฟฟ้า เป็นต้น หลังจากใช้แล้วก็สะดวกต่อการเก็บรักษาเพราะมีขนาดกะทัดรัดไม่เกะกะ

2. การเลือกใช้สื่อแต่ละประเภท นอกจากจะใช้หลักการต่าง ๆ ในการเลือกสื่อ การสอนมาแล้ว จะต้องคำนึงถึงลักษณะเฉพาะของสื่อแต่ละประเภทด้วย เพราะสื่อแต่ละประเภท แต่ละชนิดเมื่อนำมาใช้ในสถานการณ์หนึ่งได้ผลดี อาจนำมาใช้ในสถานการณ์หนึ่งได้ผลน้อย หรือไม่ได้ผลเท่าที่ควร แต่ละชนิดมีคุณค่าในตัวมันเองขึ้นอยู่กับเลือกใช้สื่อในสถานการณ์ที่เหมาะสม เช่น

2.1 แผนภูมิ แผนภาพ รูปภาพ ใช้สำหรับอธิบาย แสดงความสัมพันธ์ แสดง กระบวนการ หรือเปรียบเทียบ

2.2 ภาพโฆษณา การ์ตูน ใช้เร้าความสนใจ จูงใจ

2.3 หุ่นจำลอง ใช้เมื่อไม่สามารถหาของจริงเป็นสื่อได้

2.4 ภาพยนตร์ ใช้เมื่อต้องการให้ผู้เรียนเห็นสภาพเหมือนจริง

2.5 อุปกรณ์การทดลอง ใช้เพื่อต้องการให้ผู้เรียนทำกิจกรรมเพื่อพิสูจน์หา ความจริง

2.6 หนังสือ ตำรา เอกสาร ใช้เสริมความรู้ให้กว้างขวางขึ้น

2.7 วัสดุหรือตัวแสดงประกอบแผ่นป้ายคำลี แผ่นป้ายแม่เหล็กเหมาะสำหรับแสดงเรื่องราวที่ต้องการให้เห็นองค์ประกอบ กระบวนการ วิวัฒนาการ การเปลี่ยนหรือความสัมพันธ์

3. ขั้นตอนการใช้สื่อการสอน การใช้สื่อการสอนจะมุ่งเน้นทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังนั้นการศึกษาหลักการเกี่ยวกับการใช้สื่อการสอน จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สอนเพื่อเป็นแนวทางให้สามารถเลือกใช้เทคนิคได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับหลักการอื่น ๆ ในการจัดการเรียนการสอนอย่างแท้จริง การเลือกใช้สื่อการสอนให้ได้ประสิทธิภาพและประสิทธิผลผู้สอนจึงควรดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้

3.1 ขั้นตอนวางแผนภารกิจ (Planning of media utilization) การใช้สื่อ ผู้สอนควรทำวางแผนดังนี้

3.1.1 วิเคราะห์หลักสูตร เนื้อหาและกำหนดเป้าหมายในการสอน

3.1.2 วิเคราะห์บทบาทของสื่อที่ใช้

3.1.3 วิเคราะห์ผู้เรียน

3.2 ขั้นตอนเลือกสื่อการสอน (Selection of media) การเลือกสื่อมาใช้ในการสอน ผู้สอนควรเลือกสื่อตามเกณฑ์คุณสมบัติที่ดีของสื่อแต่ละประเภท และความพยายามเลือกใช้สื่อที่เป็นลักษณะสื่อประสม เพื่อจะได้ช่วยเสริมซึ่งกันและกัน จะให้ผลดีกว่าใช้สื่อเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามผู้สอนเลือกใช้สื่อควรยึดแนวคิดต่อไปนี้ คือ

3.2.1 เลือกสื่อที่สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายและสัมพันธ์กับเนื้อหาที่สอน

3.2.2 อย่าใช้ความพึงพอใจส่วนตัวเป็นเกณฑ์ตัดสินคัดเลือกสื่อชนิดใดมาใช้ ผู้สอนควรเปิดใจกว้างแล้วเลือกสื่อที่มีความเหมาะสมมาใช้

3.2.3 ศึกษาทำความเข้าใจธรรมชาติของสื่อแต่ละชนิดให้ถ่องแท้ เช่น

1) มีรายละเอียดของเนื้อหาสาระอะไรบ้าง

2) มีระดับความยากง่ายของสื่อในการใช้ หรือทำความเข้าใจมากน้อยเพียงไร

3) สื่อที่นำมาใช้นั้นเหมาะกับขั้นตอนใดในการสอน

4) จะมีเวลาในการใช้สื่อที่เหมาะสมมากน้อยเพียงใด เพราะหากนานเกินไปอาจส่งผลให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายได้

3.2.4 ควรเลือกสื่อให้เหมาะสมกับการจัดสภาพการจัดการเรียนการสอน เช่น การสอนกลุ่มเล็ก การสอนกลุ่มใหญ่ การสอนแบบศูนย์การเรียน เป็นต้น การใช้สื่อในสภาพการเรียนที่แตกต่างกันย่อมส่งผลในการเลือกสื่อมาใช้แตกต่างกัน

3.2.5 เลือกสื่อที่มีคุณภาพในทางเทคนิคและการผลิตที่ดี

3.2.6 เลือกสื่อที่มีการใช้งานง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อนเกินไป

3.2.7 เลือกสื่อที่มีเนื้อหาทันสมัย ถูกต้อง ไม่คาดเคลื่อนจากความเป็นจริง

3.2.8 เลือกสื่อที่หาได้ง่าย ไม่สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายเกินไป เหมาะสมกับสภาพ

เศรษฐกิจ

3.2.9 เลือกสื่อให้เหมาะสมกับผู้เรียน

3.3 ขั้นตอนการเตรียมการใช้ (Preparation of media utilization) ก่อนการใช้สื่อการสอน ผู้สอนจะต้องมีการเตรียมการใช้สื่อที่สำคัญ ดังนี้

3.3.1 เตรียมตัวผู้สอน ทำให้ผู้สอนเกิดความมั่นใจในการใช้มากยิ่งขึ้น และแสดงถึงความพร้อมของผู้สอนได้เป็นอย่างดี ดังนั้นผู้สอนควรเตรียมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ศึกษาเนื้อหาในสื่อก่อน
- 2) เตรียมศึกษาวิธีการ หรือทดลองใช้สื่อนั้นก่อน
- 3) ผู้สอนต้องเตรียมตัวให้พร้อมในเนื้อหาที่จะสอน

3.3.2 เตรียมสื่อ ในการเตรียมสื่อควรปฏิบัติดังนี้

- 1) ควรทดลองใช้ก่อนอย่างน้อย 30 นาที
- 2) ควรจัดวางให้เป็นระเบียบเรียบร้อย
- 3) สิ่งที่ยังไม่ได้ใช้ควรเก็บให้พ้นสายตาผู้เรียน

3.3.3 เตรียมห้องเรียน ในการเตรียมห้องเรียนผู้สอนควรปฏิบัติ ดังนี้

1) เตรียมหรือตรวจสอบเครื่องอำนวยความสะดวกที่ต้องใช้ร่วมกับสื่อการสอนที่เลือกไว้ให้พร้อมในการใช้งานได้ทันที

2) ตรวจสอบสภาพห้องเรียน เตรียมจัดที่นั่ง เว้นที่ว่างหน้าชั้นให้เหมาะสมกับการประกอบกิจกรรมและให้สอดคล้องกับสื่อที่นำมาใช้

3) เตรียมการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศในห้องเรียน

4) เตรียมการป้องกันและการแก้ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้สื่อ

3.3.4 เตรียมผู้เรียนเป็นการสร้างความพร้อมให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน เมื่อนำสื่อมาใช้ ดังนั้นผู้สอนควรเตรียมผู้เรียนดังนี้

1) ต้องบอกผู้เรียนให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของการใช้สื่อไว้ล่วงหน้าว่า ใช้สื่อสอนเนื้อหาอะไร มีจุดประสงค์อะไร เพื่อผู้เรียนจะได้ให้ความสนใจในการใช้สื่อตาม วัตถุประสงค์ที่ผู้สอนกำหนด

2) แนะนำสื่อที่ใช้และแนววิธีการเรียนจากสื่อ

3) อธิบายให้ผู้เรียนเข้าใจว่า กิจกรรมที่จะต้องปฏิบัติหลังจากใช้สื่อ แล้วจะมีอะไรบ้าง

4) ควรเตรียมจังหวะที่จะให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในการใช้สื่อบ้าง

5) เตรียมเพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะเรียน

6) ควรเตรียมการให้คำแนะนำ การป้องกันปัญหาหรือข้อควรปฏิบัติ เมื่อเกิดอุบัติเหตุจากการใช้สื่อ

3.4 ขั้นการใช้สื่อ (Preparation of media) ในขั้นนี้ผู้สอนอาจปฏิบัติดังต่อไปนี้

3.4.1 ให้ใช้สื่อตามที่กำหนดไว้ในแผนการสอน โดยให้ผู้เรียนได้เห็นได้ยิน หรือมีกิจกรรมร่วมด้วยอย่างทั่วถึง

3.4.2 ใช้สื่อการสอนให้อยู่ภายในเวลาที่กำหนด แต่อาจยืดหยุ่นได้เมื่อจำเป็น

3.4.3 ควรใช้วิธีการนำเสนอให้เหมาะสมกับสื่อแต่ละชนิด

3.4.4 การนำเสนอไม่ควรบังสายตาผู้เรียน ต้องคอยสังเกตปฏิกิริยาของผู้เรียนสม่ำเสมอ

3.4.5 ใช้เทคนิคการนำเสนอที่น่าสนใจ

3.4.6 หลีกเลี่ยงการใช้สื่อที่มีผิวมันวาว จะทำให้เกิดการสะท้อนเข้าตาผู้เรียน

3.4.7 เมื่อนำสื่อมาใช้ต้องบอกให้ผู้เรียนทราบขนาดรูปร่างที่แท้จริงของสิ่งนั้น

3.4.8 ควรมีกิจกรรมหลังจากใช้สื่อแล้วหรืออาจจะให้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ในส่วนที่ต้องการขยายให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

3.5 ขั้นการประเมินผลการใช้สื่อ (Evaluation of media utilization)

3.5.1 ประเมินด้านผู้สอน สิ่งที่ต้องประเมิน คือ

1) ประเมินการวางแผนในการใช้ เพื่อตรวจสอบว่าสิ่งที่ได้วางแผนไว้ สามารถปฏิบัติเป็นไปตามแผนที่วางไว้หรือไม่ หรือการวางแผนเป็นเพียงแต่ทฤษฎี แต่ไม่สามารถ

นำไปปฏิบัติได้จริง ดังนั้นจึงต้องเก็บรวบรวมข้อมูลไว้สำหรับเป็นบทเรียนเพื่อวางแผนใช้สื่อในการสอนครั้งต่อไป

2) การประเมินกระบวนการใช้สื่อ โดยประเมินว่าขณะใช้สื่อ ผู้สอนสามารถบอกตนเองได้ตลอดเวลาว่าผู้สอนมีความพร้อมเพียงใด มีปัญหา หรือ อุปสรรคใดเกิดขึ้นบ้าง มีข้อขัดข้องอะไรบ้างสาเหตุจากอะไร ได้ดำเนินการตามขั้นตอนทางเทคนิคการใช้ที่ได้วางแผนหรือไม่ ได้มีการป้องกันไว้ก่อนแล้วหรือไม่

3) การประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการใช้สื่อ ซึ่งมักจะเกิดกับผู้เรียนโดยตรง ประเมินในประเด็นว่าผลของการใช้สื่อตามแผนและกระบวนการที่วางไว้ ก่อให้เกิดผลแก่ผู้เรียนหรือไม่ เข้าใจหรือบรรลุตามวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมตามเกณฑ์หรือไม่เพียงใด

3.5.2 ประเมินด้านผู้เรียน การประเมินผลที่เกิดจากการใช้สื่อด้านผู้เรียน อาจทำได้หลายวิธีซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญ คือ เพื่อประเมินผลว่าการเรียนบรรลุจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้หรือไม่ ทำได้โดยการให้ทำแบบทดสอบ (Test) การอภิปราย (Discussion) การทำรายงาน (Reports) การนำเสนอหน้าชั้นเรียน (Presentation) เป็นต้น

สรุปได้ว่า หลักในการเลือกใช้สื่อการสอน ผู้สอนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาที่จะสอนเป็นอย่างดี มีความรู้ ความสามารถในการเลือกใช้สื่อการสอนให้เหมาะสมกับเนื้อหาเหมาะสมกับวัย ความสนใจและความถนัดของผู้เรียน ความสะดวกในการใช้สื่อ มีห้องที่อำนวยความสะดวกในการใช้สื่อ ง่ายต่อการเก็บรักษาสื่อการสอน

5. การวางแผนอย่างเป็นระบบในการใช้สื่อการสอน

ในการใช้สื่อการสอนนั้น ผู้สอนควรมีการวางแผนอย่างเป็นระบบเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์การเรียนรู้ที่ตั้งไว้ การวางแผนอย่างเป็นระบบนี้ เราสามารถใช้รูปแบบจำลองที่เรียกว่า ASSURE ของ ไอนิชส์ และคณะ เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผน โดยรูปแบบจำลองนี้มีขั้นตอนดังนี้ (รัฐกรณ์ คิดการ, 2547, หน้า 91-95 และสมศักดิ์ อภิบาลศรี, 2547, หน้า 25-27)

1. การวิเคราะห์ลักษณะผู้เรียน (Analyze learner characteristics) จะช่วยให้ทราบว่าผู้เรียนมีความพร้อมในการเรียนมากน้อยเพียงใด สิ่งที่ต้องนำมาใช้ในการวิเคราะห์นี้ได้แก่

- 1.1 ทักษะที่มีมาก่อน (Prerequisite skill)
- 1.2 ทักษะเป้าหมาย (Target skill)
- 1.3 ทักษะในการเรียน (Study skill)
- 1.4 ทศนคติ (Attitudes)

2. การกำหนดวัตถุประสงค์ (State objectives) วัตถุประสงค์เป็นสิ่งที่ตั้งไว้เพื่อคาดหวังว่าผู้เรียนจะสามารถบรรลุถึงสิ่งใดหรือมีความสามารถใหม่อะไรบ้างในการเรียนนั้น การตั้งหรือกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอนเพื่อ

2.1 ผู้สอนจะได้ทราบว่า การเรียนการสอนนั้นมีวัตถุประสงค์อะไรเพื่อสะดวกในการสอน

2.1.1 เลือกสื่อและวิธีการให้ถูกต้อง

2.1.2 ช่วยในการประเมินผู้เรียนได้อย่างถูกต้อง

2.1.3 ช่วยให้ผู้เรียนทราบว่าเมื่อเรียนบทเรียนนั้นแล้ว จะสามารถเรียนรู้หรือกระทำอะไรได้บ้าง

2.2 การกำหนดวัตถุประสงค์ ควรประกอบด้วย

2.2.1 การกระทำ (Performance) เป็นสิ่งที่คาดหวังว่าผู้เรียนจะสามารถกระทำอะไรได้บ้าง ภายหลังจากการเรียนแล้ว

2.2.2 เงื่อนไข (Conditions) เป็นข้อกำหนดหรือเงื่อนไขโดยรวมอยู่ภายใต้การกระทำนั้น

2.2.3 เกณฑ์ (Criteria) เป็นการตัดสินการกระทำนั้นว่าเป็นไปตามที่กำหนดไว้หรือไม่

2.3 เมื่อกำหนดวัตถุประสงค์แล้ว ควรมีการแบ่งประเภทหรือระดับขอบเขตการเรียนรู้ จึงต้องกำหนดเป็นวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ได้แก่

2.3.1 พุทธิพิสัย เพื่อวัดการเรียนรู้ของผู้เรียนเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ สติปัญญา และพัฒนาการ เป็นต้น

2.3.2 จิตพิสัย เป็นวัตถุประสงค์ทางด้านความคิด ทักษะ ทักษะความรู้สึกราคานิยม และการเสริมสร้างทางปัญญา

2.3.3 ทักษะพิสัย เป็นวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวกับการกระทำ การแสดงออก หรือการปฏิบัติ

3. การเลือก ดัดแปลง หรือออกแบบสื่อ (Select, modify , or design materials)

3.1 เลือกจากสื่อที่มีอยู่แล้ว นับเป็นวิธีการที่ง่ายและสะดวกที่สุดโดยใช้เกณฑ์ในการคัดเลือก ดังนี้

3.1.1 สอดคล้องกับวัตถุประสงค์

3.1.2 ตรงกับเนื้อหา

3.1.3 น่าสนใจ

3.1.4 เหมาะสมกับวัยผู้เรียน

3.1.5 ง่ายในการใช้งานและเก็บรักษา

3.2 ดัดแปลงสื่อที่มีอยู่แล้ว ใช้ในกรณีที่สื่อที่มีอยู่นั้นเมื่อพิจารณาจากเกณฑ์แล้ว มีความใกล้เคียงแต่อาจต้องนำมาปรับปรุงหรือดัดแปลงบางส่วนเพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

3.3 การออกแบบสื่อใหม่ ในกรณีที่ไม่มีสื่อเดิมอยู่

4. การใช้สื่อ (Utilize materials) เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ผู้สอนจะต้องเตรียมการดังนี้

4.1 ดูหรืออ่านเนื้อหาในสื่อเหล่านั้นก่อนเป็นการเตรียมตัว

4.2 จัดเตรียมสถานที่ ที่นั่งเรียน อุปกรณ์เครื่องมือ และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เพื่อความเรียบร้อยก่อนการสอน และควรทดลองอุปกรณ์ที่จะใช้ก่อนว่าใช้ได้หรือไม่

4.3 เตรียมตัวผู้เรียน โดยการใช้สื่อ นำเข้าสู่บทเรียน

4.4 ควบคุมชั้นเรียน เพื่อให้ผู้เรียนสนใจในสื่อที่นำเสนอ

5. การกำหนดการตอบสนองของผู้เรียน (Require learner response) การให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียน และเปิดโอกาสให้มีการตอบสนองนั้นเป็นสิ่งสำคัญ

6. การประเมิน (Evaluation) การประเมินสามารถกระทำได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

6.1 การประเมินกระบวนการสอน สื่อการสอนและวิธีการสอน

6.2 การประเมินความสำเร็จของผู้เรียน

6.3 การประเมินสื่อและวิธีการสอน

สรุปได้ว่า รูปแบบจำลองที่เรียกว่า ASSURE มาใช้จะทำให้ผู้สอนสามารถวางแผนขั้นตอนการใช้สื่อการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งผลให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่ผู้สอนตั้งไว้เป็นอย่างดี

6. องค์ประกอบที่ส่งผลต่อการใช้สื่อการสอน

องค์ประกอบที่ส่งผลต่อการใช้สื่อการสอนของผู้สอน ประกอบด้วยองค์ประกอบดังนี้ (คำพอง ภูกันดาร, 2541, หน้า 54-56)

1. เจตคติของครูที่มีต่อสื่อการสอน เจตคติ หมายถึง ทำที่หรือความรู้สึกที่มีต่อสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง มีได้ทั้งในลักษณะนิมาน (Positive) คือ นิยมชมชอบ สนับสนุนและปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ กับในลักษณะนิเสธ (Negative) คือ เบื่อหน่าย ไม่พอใจ ไม่สนใจ ไม่รวมมือหรือไม่ปฏิบัติตาม

2. ความต้องการใช้สื่อการสอน จะเกิดขึ้นภายหลังจากที่บุคคลมีเจตคติที่ดีต่อการใช้สื่อการสอนนั้น ๆ ก่อนแล้วจึงเป็นแรงผลักดันให้เกิดความต้องการที่จะใช้สื่อการสอนนั้น ซึ่งมีความต้องการเป็นแรงขับที่สำคัญ ในการทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมา

3. การส่งเสริมการใช้สื่อการสอน ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สื่อการสอน นับเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญต่อความสำเร็จในการเผยแพร่ และการใช้สื่อการสอน โดยผู้บริหารให้การสนับสนุน และส่งเสริม

4. เพื่อร่วมงาน การร่วมกลุ่มหรือการมีเพื่อนเป็นสิ่งที่ดีต่อการทำงาน เพราะจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด ตลอดจนอาศัยซึ่งกันและกัน

คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กล่าวถึงคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนไว้ ดังนี้ 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งมั่นในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ

ไพฑูริย์ สีนลารัตน์ (2554, หน้า 7-8) ได้ให้กล่าวถึง ลักษณะของคนรุ่นใหม่เป็นที่สมบูรณ์ มีความคิดและสร้างสิ่งใหม่ให้กับสังคมไทยได้อย่างดีและมากพอ นั่นคือคุณลักษณะ CCPR ในตัวผู้เรียน ดังนี้

1. ลักษณะผู้เรียนที่มีการคิดวิเคราะห์ (Critical Mind) ในสังคมบริโภคนิยมเราต้องให้ผู้เรียนมีความคิดวิเคราะห์เพื่อจะได้เข้าใจ เรียนรู้ เข้มแข็งและไม่ตกเป็นเหยื่อของการโฆษณาชวนเชื่อจากกระแสของเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม การมีวิจารณญาณมองสังคมรอบด้าน รู้ที่มาที่ไป เข้าใจเหตุเข้าใจผล

2. ลักษณะผู้เรียนที่มีการคิดสร้างสรรค์ (Creative Mind) เมื่อมีการวิเคราะห์ วิจารณ์สิ่งใดแล้วควรมีความคิดสร้างสรรค์ คิดสิ่งใหม่ ๆ ให้กับตนเองและสังคมด้วย เพราะถ้าเพียงแต่วิเคราะห์วิจารณ์ไม่มีอะไรเกิดขึ้น การต่อยอดจากสิ่งที่มีอยู่รู้จักประยุกต์มาใช้ประโยชน์และมองประเด็นใหม่ได้

3. ลักษณะผู้เรียนที่มีผลผลิต (Productive Mind) เมื่อคิดสิ่งใหม่ ๆ แล้ว ต้องทำความคิดนั้นนำไปสู่รูปธรรม การมีผลผลิตใหม่ ๆ ด้วยค่าของคน ต้องให้มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ ผลงานมีคุณภาพ และรู้จักสร้างคุณค่าของผลงาน

4. ลักษณะผู้เรียนที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Mind) จะคิด วิเคราะห์ สร้างสิ่งใหม่อะไรก็ตามจะต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ต่อสังคมและต่อสิ่งแวดล้อมภายนอก ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของการที่เป็นบุคคลมีคุณธรรม จริยธรรม และความดีงาม ซึ่งกระบวนการเรียนการสอนจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์

จากการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (พ.ศ. 2552-2561) พบว่า การประเมินคุณภาพตามการปฏิรูปการศึกษาอย่างเป็นระบบ โดยเน้นพัฒนาคุณภาพการศึกษา โอกาสทางการศึกษาและส่งเสริมการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนในการบริหารและจัดการศึกษา ส่งผลให้ผู้เรียน (คนไทยยุคใหม่) มีคุณลักษณะ ดังนี้

1. สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง รักการอ่าน และมีวินัยใฝ่เรียนรู้ตลอดชีวิต
2. มีความสามารถในการสื่อสาร สามารถคิด วิเคราะห์ แก้ปัญหา มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
3. มีจิตสาธารณะ มีระเบียบวินัย เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม สามารถทำงานเป็นกลุ่ม
4. มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ค่านิยม จิตสำนึกและความภูมิใจในความเป็นไทย ยึดมั่นการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
5. สามารถก้าวทันโลก

ดวงกมล สิ้นเพ็ง (2553, หน้า 19-20) สรุปไว้ว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน มีลักษณะ 4 ร ดังนี้

1. ร ที่ 1 รู้ทัน รู้นำโลก (Smart consumer) ประกอบด้วย
 - 1.1 ทักษะในการแสวงหา คัดสรรและสร้างความรู้
 - 1.2 ทักษะการใช้และการจัดการความรู้
 - 1.3 ทักษะทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
 - 1.4 ทักษะในการวิเคราะห์และแก้ปัญหา
 - 1.5 ทักษะทางภาษาและการสื่อสาร
2. ร ที่ 2 เรียนรู้ชำนาญเชี่ยวชาญปฏิบัติการ (breakthrough thinker) ประกอบด้วย
 - 2.1 การคิดใหม่/การคิดสร้างสรรค์
 - 2.2 จิตมุ่งคุณภาพ มาตรฐานและความเป็นเลิศ
3. ร ที่ 3 รวมพลังสร้างสรรค์สังคม (Social concern) ประกอบด้วย
 - 3.1 การทำงานแบบร่วมมือเป็นทีมและสร้างเครือข่าย
 - 3.2 ความสามารถในการบริหารจัดการ
 - 3.3 การแข่งขัน/อดทน/สู้สิ่งยาก
 - 3.4 การเห็นแก่ส่วนรวม เป็นธรรมและยั่งยืน

4. ร ที่ 4 รักษ์วัฒนธรรมไทย ใฝ่สันติ (Thai pride) ประกอบด้วย

- 4.1 ยึดความเป็นไทย
- 4.2 ยึดมั่นในสันติธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2553, หน้า 6) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะผู้เรียนของโรงเรียนมาตรฐานสากล คือ ผู้เรียนมีศักยภาพเป็นพลโลก (World Citizen) ดังนี้

1. เป็นเลิศวิชาการ
2. สื่อสารได้อย่างน้อย 2 ภาษา
3. ล้ำหน้าทางความคิด
4. ผลงานอย่างสร้างสรรค์
5. ร่วมกันรับผิดชอบต่อสังคมโลก

สรุปว่า คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ควรมีลักษณะดังนี้

1. ผู้เรียนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ มองสังคมอย่างรอบด้าน มีเหตุมีผล รักการอ่าน มีทักษะทางภาษาและสื่อสาร
2. ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ คิดสิ่งใหม่ ๆ อย่างมีคุณภาพ ผลงานมีคุณค่า
3. ผู้เรียนมีจิตสาธารณะ มีคุณธรรม จริยธรรม รักษ์วัฒนธรรมไทย ยึดมั่นในสันติธรรม
4. ผู้เรียนมีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม

การมัธยมศึกษาของต่างประเทศบางประเทศ

สาธารณรัฐประชาชนจีน

พันธ์ศักดิ์ พลสารัมย์ (2549, หน้า 4-7) ได้กล่าวถึง การมัธยมศึกษาของสาธารณรัฐประชาชนจีน การศึกษาระดับมัธยม (Secondary School) เป็นการศึกษาของนักเรียนที่มีอายุระหว่าง 12-17 ปี ใช้เวลาในการศึกษา 6 ปี โดยโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งการศึกษาระดับมัธยมนี้แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) มัธยมศึกษาประเภทสามัญศึกษา (General Middle School) แบ่งออกเป็น 2 ตอน ๆ ละ 3 ปี คือ มัธยมศึกษาตอนต้น (Junior Middle School) และมัธยมศึกษาตอนปลาย (Senior Middle School) 2) มัธยมศึกษาประเภทอาชีวศึกษา (Vocational School Education) และ 3) มัธยมศึกษาประเภทวิชาชีพพิเศษ (Secondary Professional Education)

โดยมีนโยบายการศึกษา ที่ผ่านมามีคือ ในช่วงระหว่างการปฏิวัติวัฒนธรรมของประเทศจีน ระบบการศึกษาในระดับ อุดมศึกษาได้หยุดชะงักลง หลังจากนั้นทำให้ประเทศจีนเกิดภาวะการณ์พัฒนาการศึกษาที่ไม่สมดุลกับความต้องการของประเทศที่มีอัตราการเจริญเติบโตทางสังคมและ

เศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ผู้นำประเทศมองเห็นถึงความจำเป็นที่จะต้องเร่งพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาระดับมัธยม ศึกษาที่เป็นการศึกษาแบบฝึกอาชีพ นโยบายทางการศึกษาของประเทศจีนจึงให้ความสำคัญกับการศึกษาอย่างมาก และได้กำหนดนโยบาย “การพัฒนาประเทศด้วยวิทยาศาสตร์และการศึกษา” และมุ่งการปฏิรูปการศึกษาในแนวลึกโดยการจัดการศึกษาแบบให้เปล่าถึง 9 ปี และสนับสนุนให้หน่วยงานของรัฐทุกระดับเพิ่มการลงทุนทางด้านการศึกษา รวมทั้งส่งเสริมให้ประชาชนทุกสาขาทุกอาชีพมีส่วนร่วมในการบริหารและการศึกษาทุกช่องทางและทุกวิถีทาง นอกจากนี้ การศึกษาของจีนยังยึดมั่นในหลักการ “การพัฒนาสู่ความทันสมัยเปิดสู่โลกและอนาคต”

ประเทศออสเตรเลีย

พันธ์ศักดิ์ พลสารมย์ (2549, หน้า 18-21) ได้กล่าวถึงการมัธยมศึกษาของประเทศออสเตรเลีย โดยจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษาแบ่งออกเป็นมัธยมศึกษาตอนต้น (Year 7-10) หรือเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 1-4 ของประเทศไทย และมัธยมศึกษาตอนปลาย (Year 11-12) หรือเทียบเท่ามัธยมศึกษาปีที่ 5-6 ของประเทศไทย หน่วยการศึกษาของแต่ละรัฐจะมีการจัดหลักสูตรและการประเมินผลเป็นของตนเอง โรงเรียนมีอิสระในการจัดหลักสูตรและเพิ่มเติมวิชาเรียน แต่ต้องอยู่ในความเห็นชอบจากรัฐบาล รวมทั้งจัดให้มีการสอบมาตรฐานสำหรับประกาศนียบัตรมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งทำให้มาตรฐานของหลักสูตรอยู่ในระดับที่ดีเท่าเทียมกันทุกรัฐ โดยวิชาที่สอนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายประกอบด้วยวิชาต่าง ๆ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ วรรณคดีอังกฤษ เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา กฎหมาย คอมพิวเตอร์ และการสื่อสาร เป็นต้น โดยทั่วไปนักเรียนจะเลือกเรียนวิชาหลักจำนวน 4 หรือ 5 วิชา ซึ่งเป็นวิชาที่สัมพันธ์กับสาขาวิชาในระดับอุดมศึกษา คะแนนที่ได้ในระดับ Year 11-12 มีความสำคัญมากในการเลือกอันดับมหาวิทยาลัย และสาขาที่นักเรียนจะเรียน เนื่องจากมหาวิทยาลัยในประเทศออสเตรเลียนี้มีระบบการสอบเข้าที่เรียกว่า Entrance Examination การรับนักเรียนเข้าเรียนในระดับมหาวิทยาลัย จึงกำหนดจากคะแนนเฉลี่ยระหว่างการสอบปลายภาค ที่จัดขึ้นโดยคณะกรรมการการศึกษาของรัฐ และคะแนนประเมินผลจากโรงเรียน

โดยประเทศออสเตรเลียซึ่งถือได้ว่าเป็นประเทศที่มีธุรกิจการศึกษาซึ่งเป็นที่นิยมอย่างหนึ่งของโลก โดยมีนักศึกษาต่างชาติเข้าไปศึกษาต่อในออสเตรเลียแต่ละปีเป็นจำนวนมาก ออสเตรเลียได้ลงทุนเงินเกือบ 2000 พันล้านบาทเพื่อพัฒนาการศึกษาของตนเองโดยเน้นการสร้าง “หลักสูตรประชาคม” ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับวิชาการเมืองการปกครอง ประวัติศาสตร์ ซึ่งมุ่งเน้นให้เด็กออสเตรเลียรู้สิทธิหน้าที่ตามวิถีประชาธิปไตย โดยเป็นการเน้นการปลูกฝังค่านิยมมากกว่าเนื้อหา (ซีพจรการศึกษาโลกฉบับที่ 3, 2540 อ้างอิงใน อมรวิรัช นาครทรรพ, 2541, หน้า 9)

ออสเตรเลียได้เปลี่ยนนโยบายจาก “Education Aid” มาเป็น “Education Trade” โดยมีมหาวิทยาลัยของออสเตรเลียที่ข้ามไปเปิดวิทยาเขตให้บริการการศึกษาต่างแดน รวมทั้งมีระบบการสอนทางไกลข้ามทวีปไปยัง “ลูกค้า” ในประเทศอื่น ๆ (ซีพจการศึกษาโลกฉบับที่ 3, 2540 อ้างอิงใน อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2541, หน้า 23) นอกจากนี้ ในช่วงที่เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียทำให้นักศึกษาจากเอเชียมีจำนวนลดลงออสเตรเลียจึงหันไปเปิดตลาดใหม่ในแถบละตินอเมริกาและยุโรปเพื่อดึงนักศึกษาเข้ามาศึกษาในประเทศออสเตรเลียมากขึ้น (ซีพจการศึกษาโลกฉบับที่ 8, 2541 อ้างอิงใน อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2541, หน้า 26)

ในการจัดการศึกษาที่ผู้เรียนได้ค้นคว้าจากซีดีรอม ออสเตรเลียได้มีการเคลื่อนไหวถึงประเด็นนี้ เนื่องจากการศึกษาในรูปแบบนี้เป็นการช่วยอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลได้รวดเร็วเท่านั้น แต่ไม่ได้สร้างให้นักเรียนรู้จักคิดหรือไตร่ตรอง ดังนั้นผู้ปกครองและอาจารย์มีส่วนสำคัญในเสริมสร้างพัฒนาการของเด็ก (ซีพจการศึกษาโลกฉบับที่ 1, 2540 อ้างอิงใน อมรวิรัช นาคทรพรพ, 2541, หน้า 47)

ในปี 1992 รัฐบาลได้มีระเบียบวาระการประชุมเรื่องของการศึกษา โดยมีการปฏิรูปโรงเรียนให้จัดการตามแบบพื้นที่ (Sited-based Management) บนหลักการของการตรวจสอบได้ มีการกระจายอำนาจของการปกครองจากส่วนกลางและให้อำนาจกับโรงเรียนมากขึ้น (Pascoe, Susan; Pascoe, Robert, 1998)

ประเทศมาเลเซีย

ในการจัดการศึกษาระดับมัธยมศึกษา (Secondary education) ประเทศมาเลเซียเป็นการศึกษาต่อเนื่องจากระดับประถมศึกษา มีระยะเวลาเรียน 5 ปี หากเป็นโรงเรียนรัฐบาลจะสอนโดยใช้ภาษามาเลเซีย ซึ่งการศึกษาระดับนี้ แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ระดับ คือ Lower Secondary (Form 1-3) และ Upper Secondary (Form 4-5) ซึ่งโรงเรียนที่เปิดสอนในระดับ Upper Secondary มี 3 สาขา คือ 1) เน้นด้านวิชาการ (Art และ Science) 2) เน้นด้านเทคนิค และ 3) เน้นด้านวิชาชีพ ซึ่งนักเรียนที่เลือกเรียนสายวิชาการและเทคนิค เมื่อจบแล้วจะต้องสอบผ่านข้อสอบของรัฐคือ SPM (Sijit Pelajaran Malasia) และสายวิชาชีพ คือ SPMV (Sijit Pelajaran Malasia Vokasional) หากสำเร็จการศึกษาระดับนี้ วุฒิที่ได้จะเทียบเท่ากับ GCSE 'O' levels เมื่อจบการศึกษาระดับนี้ สามารถเลือกที่จะเรียนต่อในสายวิชาชีพ (Certificate หรือ Diploma) หรือเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา (Higher education)

ประเทศสิงคโปร์

ระบบการศึกษาของสิงคโปร์จัดการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา 4-5 ปี โรงเรียนจะเปิดรับนักศึกษาต่างชาติสำหรับเรียนต่อชั้นมัธยมปีที่ 1-3 เมื่อจบประถมปีที่ 6 นักเรียนต้องสอบ Primary

School Leaving Examination (PSLE) เพื่อวัดระดับนักเรียนว่าจะได้เข้าเรียนระดับมัธยมศึกษา แบบ Special and Express Course คือมัธยม 1-4 หรือแบบ Normal Course คือหลักสูตรปกติ มัธยม 1-5 เมื่อนักเรียนจบชั้นมัธยมปีที่ 4 ใน Special and Express Course หรือชั้นมัธยมปีที่ 5 ใน Normal Course นักเรียนต้องสอบให้ผ่าน GCE 'O' Level (General Certificate of Education-'Ordinary' Level) ของ Singapore-Cambridge UK เพื่อจะได้ไปศึกษาต่อในระดับ เตรียมอุดมศึกษา สำหรับนักเรียนที่เรียนแบบ Normal Course ในชั้นมัธยมปีที่ 4 จำเป็นต้องสอบ GCE 'N' Level ด้วย ('N'='Normal')

การศึกษาในสิงคโปร์นักเรียนต้องเรียนวิชาบังคับ 2 ภาษาคือภาษาอังกฤษ และเลือก เรียนอีกหนึ่งภาษา คือ ภาษาจีนแมนดาริน หรือภาษาทมิฬ (อินเดีย) ปีการศึกษาของระดับ มัธยมศึกษา มี 4 เทอม เทอมละประมาณ 10 สัปดาห์ เริ่มเทอม 1 เดือนมกราคม ปิดเทอมใหญ่ เดือนพฤศจิกายนและมีปิดระหว่างเทอม นักเรียนที่สนใจศึกษาต่อประเทศสิงคโปร์ต้องสอบ ภาษาอังกฤษและคณิตศาสตร์ ค่าเล่าเรียนมีแตกต่างกันออกไป โดยประมาณ 6,000-18,000 เหรียญสิงคโปร์

โรงเรียนนานาชาติเอกชนที่มีชื่อเสียงคือ Anglo-Chinese School (ACS), Hwa Chong Institution, และ St. Francis Methodist School สำหรับโรงเรียน ACS ยังมีสถาบัน ACS International ที่เปิดสอนหลักสูตรอนุปริญญา (International Baccalaureate Diploma Programme) สำหรับนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา และโรงเรียน Hwa Chong Institution ก็มี สถาบัน Hwa Chong International เพื่อเปิดสอนในระดับเตรียมอุดมศึกษา ให้นักเรียนสอบ GCE 'A' Level ก่อนเข้ามหาวิทยาลัย และโรงเรียน St. Francis เปิดสอนระดับมัธยมศึกษาและเตรียม อุดมศึกษาสำหรับนักเรียนต่างชาติและนักเรียนสิงคโปร์

ประเทศอังกฤษ

ระบบการศึกษาของประเทศอังกฤษมีวิวัฒนาการมากกว่าร้อยปีเพื่อให้ได้มาตรฐานที่ดี การศึกษาภาคบังคับของประเทศอังกฤษนั้นเริ่มตั้งแต่อายุ 5 ถึง 16 ปี ซึ่งโรงเรียนนั้นมีอยู่สอง ประเภทคือ โรงเรียนรัฐบาล (state-funded) และ โรงเรียนเอกชน (independent schools) และ ระบบการศึกษาเองก็แบ่งได้เป็น 2 ระบบ คือ ระบบที่ใช้ในอังกฤษ เวลส์ และไอร์แลนด์เหนือ และ ระบบที่ใช้ในสกอตแลนด์ ซึ่ง การศึกษาระดับมัธยมศึกษา (อายุ 11-16 ปี) ระยะเวลาการเรียน 5 ปี แต่ละชั้นปีเรียกว่า "forms" เมื่ออยู่ 4th form นักเรียนจะเริ่มเตรียมตัวสอบ "GCSE" (ใน 9 หรือ 10 วิชา) สอบ GCSE เมื่อจบ 5th form ระบบการศึกษาในสหราชอาณาจักรในทุกระดับชั้นจะเน้น การร่วมมือกิจกรรมการเรียนการสอนของนักศึกษา และการเรียนรู้ด้วยตนเอง วิธีการนี้เป็นประโยชน์ มาก และนักเรียนที่จบจากโรงเรียนแล้ว ส่วนมากจะเรียนต่อเพื่อให้ได้ปริญญา นักเรียนที่มาเรียน

อยู่ในสหราชอาณาจักรจนถึงอายุ 18 ปี จะมีโอกาสที่ดียิ่งในการเรียนต่อหลักสูตรวิชาชีพและหลักสูตรปริญญาทั้งในสหราชอาณาจักรหรือที่อื่น ๆ โรงเรียนประจำหรือวิทยาลัยเอกชน มีการจัดสถานที่เรียนและสิ่งแวดล้อมที่ดีเลิศ อุปกรณ์การสอนครบครัน มีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัย จำนวนนักเรียนในแต่ละห้องไม่มากเกินไป ทำให้นักเรียนทุกคนได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง นอกจากนี้ ในโรงเรียนประจำและวิทยาลัยยังติดตั้งอินเทอร์เน็ตให้นักเรียนได้ใช้อย่างพอเพียงด้วย ซึ่งในระดับมัธยมศึกษา (รวมถึง GCSEs หรือเทียบเท่า)

โรงเรียนมัธยมในประเทศอังกฤษทั้งในระบบรัฐบาลและเอกชนเปิดสอนให้นักเรียนจนถึงอายุ 16 ปี และเตรียมความพร้อมของนักเรียนสำหรับการสอบ GCSEs หรือ เทียบเท่า โดยมากนักเรียนต่างชาติเริ่มเรียนระดับมัธยมศึกษาในโรงเรียนเมื่ออายุ 11 หรือ 13 ปี สำหรับการศึกษาลงอายุ 16 ปี (รวมถึง A-levels หรือเทียบเท่า) คือเมื่อหลังจากจบการศึกษาภาคบังคับเมื่ออายุ 16 ปีแล้ว นักเรียนสามารถเลือกที่จะไม่เรียนต่อ และ ทำงานได้ แต่โดยส่วนใหญ่แล้วมักจะเรียนต่อระดับ A-levels หรือเทียบเท่าในวิทยาลัยที่เรียกว่า sixth-form college หรือ college of further education นักเรียนต่างชาติส่วนใหญ่สอบ A-levels เพื่อศึกษาต่อระดับอุดมศึกษา ระยะเวลาเรียน 2 ปี ปีแรกเรียกว่า "Lower Sixth" ปีที่สองเรียกว่า "Upper Sixth" นักเรียนเริ่มเตรียมสอบ "A - Level" (ใน 3 หรือ 4 วิชา) สอบ A - Level เมื่อจบ 6th form และนำผลคะแนนที่ได้จากการสอบทั้ง 2 ปีมาเฉลี่ยกัน โดยยังมีการศึกษาหลังอายุ 18 ปี ซึ่งนักเรียนโดยมากจะจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาเมื่ออายุ 18 ปี และได้รับวุฒิมัธยมศึกษา A-levels หรือเทียบเท่า และหลังจากนั้นก็ศึกษาต่อไปในระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา

ในสก๊อตแลนด์ วุฒิมัธยมศึกษา GCSEs และ A-level แบ่งออกเป็น Standard Grades, Highers และ Advanced Highers และ Standard Grades (SCQF level 3-5) ซึ่งการสอบ Standard Grade ตามปกติจะจัดขึ้นเมื่อนักเรียนเรียนจบชั้นปีที่ 4 ของระดับมัธยมศึกษา วุฒิมัธยมศึกษาครอบคลุมทั้งหมด 7 ระดับชั้น โดยที่ ชั้นที่ 1 (grade 1) เป็นระดับชั้นสูงสุด และ Standard Grade แบ่งออกเป็น 3 ระดับคือ Foundation level ซึ่งครอบคลุมระดับ 5 และ 6 (เทียบเท่ากับ SCQF ระดับ 3), General level ครอบคลุมระดับ 3 และ 4 (เทียบเท่ากับ SCQF ระดับ 4) และ Credit level ครอบคลุมระดับ 1 และ 2 (เทียบเท่ากับ SCQF ระดับ 5) การจะเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา จะต้องได้ Standard grade 1 ถึง 3 รวมกับคะแนน Highers ของวิชาหลัก Intermediate 1 (SCQF level 4) และ Intermediate 2 (SCQF level 5) โดย Intermediate 1 เทียบกับ Standard Grade จะเท่ากับ General level (grade 3 และ 4) และในระดับ Intermediate 2 เทียบเท่ากับ Credit level (grade 1 และ 2) ประกาศนียบัตรเหล่านี้จะมอบให้แก่

นักเรียนที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 และ 6 และนักเรียนที่จบไปแล้วการสอบระดับนี้ถือเป็นการสอบที่เทียบเท่ากับ Standard Grade และเป็นคะแนนที่ช่วยเสริมคะแนน Highers ในวิชาหลัก ซึ่งใช้ในการเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา Highers (SCQF level 6) ตามปกติ มหาวิทยาลัยในสก๊อตแลนด์จะกำหนดเงื่อนไขการรับเข้าศึกษา ตามจำนวนคะแนนจากการสอบ Highers การสอบ Highers นี้ ปกติจะจัดขึ้นสำหรับนักเรียนที่จบชั้นปีที่ 5 ของระดับมัธยมศึกษา ผลของการสอบ Highers ที่ผ่านเกณฑ์จะใช้ในการสมัครเข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย หรือวิทยาลัยของสก๊อตแลนด์ อย่างไรก็ตาม นักเรียนอาจจะเรียนต่อในโรงเรียนอีก 1 ปี และสอบ Advance Highers ร่วมกับ Additional Highers และ/หรือ National Unit ทั้งนี้ บุคคลทั่วไปสามารถสอบวัดระดับ Highers ได้ Advanced Highers (SCQF level 7) การสอบ Advanced Highers จัดให้กับนักเรียนที่จบชั้นปีที่ 6 ของระดับ มัธยมศึกษา โดยผลการสอบของนักเรียนอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ เช่น นโยบายของโรงเรียน การเรียนหรือฝึกฝนเพิ่มเติมในระดับ Intermediate 2 หรือ Higher level Advanced Highers มีคะแนนผ่าน 3 ระดับ เช่นเดียวกับ Highers คือ A B และ C ซึ่งเทียบได้กับคะแนน GCE A-level grade

ประเทศสหรัฐอเมริกา

พันธ์ศักดิ์ พลสารรัมย์ (2549, หน้า 64-68) ได้กล่าวถึงการมัธยมศึกษาของสหรัฐอเมริกา ดังนี้ การศึกษาของอเมริกาแต่ละรัฐมีรูปแบบการบริหารเป็นของตนเองโดยไม่ขึ้นกับรัฐบาลกลาง แต่ในส่วนของการศึกษาภาคบังคับซึ่งเป็นนักเรียนอเมริกันที่มีอายุระหว่าง 7-16 ปีทุกคนสามารถเรียนฟรี ไม่ว่าจะอยู่รัฐใดจนถึง Grade 12 สำหรับระบบการศึกษานั้นจะไม่ต่างจากประเทศไทยนัก เพราะระดับชั้นการศึกษารวมกันแล้วเป็น 12 ชั้นก่อนเข้าสู่ระดับอุดมศึกษาเช่นกัน โดยแต่ละชั้นเรียกว่าเกรด (Grade) เด็กอเมริกันจะเริ่มเข้าโรงเรียนอย่างจริงจังเมื่ออายุได้ 6 ขวบโดยอยู่ในเกรด 1 (Grade one) หากอายุน้อยกว่านี้จะต้องไปเรียนในสถานที่ที่เรียกว่า Pre-Grade หรือ Nursery Grade หรือ Kindergarten การแบ่งเกรดทั้ง 12 เกรด แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ คือ 1) เกรด 1-6 เรียกว่า Grade School หรือ Elementary School 2) เกรด 7-9 เรียกว่า Junior High School และ 3) เกรด 10-12 เรียกว่า High School

ซึ่งสหรัฐอเมริกาได้กำหนดให้มีการสร้างนิสัยและทักษะการอ่านให้เด็กโดยการรณรงค์ให้อ่านหนังสือ โดยกำหนดให้นักเรียนที่จบชั้นปีที่ 3 สามารถอ่านหนังสือได้ด้วยตัวเองและได้กำหนดนโยบายในการสร้างความเป็นเลิศของชาติ เช่น การประสานระหว่างบ้านกับโรงเรียนในการส่งเสริมการเรียนรู้ โดยเป็นการเรียนรู้ในระยะแรกเริ่มซึ่งเป็นการรณรงค์ให้ผู้ปกครองเข้าร่วมในการเรียนรู้ของบุตรหลานตั้งแต่ต้นและขยายโครงการ Head Start ซึ่งเป็นโครงการส่งเสริมการศึกษา ก่อนวัยเรียนของสหรัฐอเมริกา การเพิ่มความหลากหลายของรูปแบบหลักสูตรและการสอน กำหนด

โรงเรียนให้มีความปลอดภัย มีระเบียบวินัยและปลอดภัยจากยาเสพติด การก่อสร้างและปรับปรุงโรงเรียนให้ทันสมัย การเปิดประตูสู่การเรียนรู้ในระดับวิทยาลัยให้กว้าง การเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยการขยายบริการฝึกอบรมทักษะแรงงานเป็นการช่วยเหลือผู้ใหญ่ให้ปรับปรุงการศึกษาและทักษะของตน โดยการเปลี่ยนสภาพความสับสนของโครงการฝึกอบรมของรัฐบาลกลางมาเป็นเงินอุดหนุนด้านทักษะที่ไม่สลับซับซ้อน ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเป็นการปลูกฝังทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศให้เด็กอเมริกันรุ่นใหม่ โดยมีนโยบายการเชื่อมต่อห้องเรียนและห้องสมุดทุกแห่งเข้ากับระบบอินเทอร์เน็ตภายในปี พ.ศ. 2543 และช่วยให้นักเรียนทุกคน มีความสามารถในการใช้เทคโนโลยี

นอกจากนี้ สหรัฐอเมริกายังได้นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการศึกษาในการสร้างมิติใหม่ในการเรียนรู้โดยให้อิสระภาพแก่ผู้เรียนมากขึ้น เช่น ในรัฐฟลอริดาได้มีโครงการโรงเรียน on-line ให้นักเรียนระดับมัธยมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาได้โดยไม่ต้องเดินทางไปโรงเรียนเลย มหาวิทยาลัยและวิทยาลัย 800 แห่งได้จัดหลักสูตรโดยสอนผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นหลักสูตรการศึกษาต่อเนื่องสำหรับบุคคลทั่วไปเป็นใหญ่ อีกทั้ง สหรัฐอเมริกายังได้มีโครงการ Anytime Anywhere Learning ซึ่งเป็นความร่วมมือกับภาคเอกชน เช่น บริษัท Microsoft บริษัท Toshiba โดยจัดหา Notebook Computer ให้นักเรียนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงเกรด 12 โดยทุกเครื่องเชื่อมโยงกับระบบอินเทอร์เน็ต นอกจากนี้ ยังร่วมมือกับภาคเอกชนจัดทำโครงการจำนวน 1,200 โรง โดยคิดเป็นนักเรียนที่ได้รับประโยชน์ถึง 12 ล้านคน

บริบทสังคมในอนาคต

บริบทสังคมโลก

1. สภาพสังคมโลกปัจจุบัน

1.1 หลังสิ้นสุดสงครามเย็น การจัดระเบียบโลกใหม่ให้ความสำคัญกับระบบการค้าเสรี สิ่งแวดล้อม ระบบประชาธิปไตย และสิทธิมนุษยชน ผนวกกับกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้โลกเชื่อมโยงถึงกันเสมือน "หมู่บ้านโลก" ส่งผลให้เศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมโลก เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างมาก

1.2 ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ สภาพเศรษฐกิจโลกขยายตัวขึ้น โดยเศรษฐกิจเอเชียมีอัตราการขยายตัวสูงกว่าเศรษฐกิจโลก เกิดการรวมกลุ่มทางเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคต่าง ๆ การเจรจาจัดตั้งเขตการค้าเสรีทวีภาคีเพิ่มขึ้น

1.3 หลังสิ้นสุดสงครามเย็น ระบบการเมืองโลกมีลักษณะชั่วคราวเดียว โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นอภิมหาอำนาจหนึ่งเดียว และดำเนินนโยบายลักษณะเอกภาคี ตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ

เช่น องค์การระหว่างประเทศ กลุ่มบริษัทข้ามชาติ และปัจเจกชน ก้าวขึ้นมามีบทบาทในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ และหลังเหตุการณ์ 11 กันยายน พ.ศ. 2544 โลกตกอยู่ภายใต้ความหวาดกลัวภัยคุกคามจากการก่อการร้ายระหว่างประเทศ

1.4 ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ สภาพสังคมและวัฒนธรรมโลกเกิดการผสมผสานเป็นหนึ่งเดียวแพร่กระจายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลก ขณะเดียวกันบางกลุ่มที่รู้สึกว่าคุณค่าของตนเองตกเป็นฝ่ายที่เสียเปรียบ จึงเกิดการต่อต้านวัฒนธรรมอื่นที่แพร่เข้ามา จนเกิดการปะทะกันทางอารยธรรม

2. แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในอนาคต

แนวโน้มสภาพทางเศรษฐกิจโลกจะขยายเพิ่มขึ้น อันเป็นผลมาจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันช่องว่างทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศร่ำรวยและประเทศยากจนจะเพิ่มสูงขึ้นเนื่องจากประเทศยากจนไม่สามารถปรับตัวและเข้าถึงโอกาสทางเศรษฐกิจ

แนวโน้มโลกจะก้าวเข้าสู่ “สังคมแห่งปัญญา” ประเทศต่าง ๆ จะมุ่งหน้าพัฒนาระบบคิดของคนในประเทศ กลุ่มผู้สูงอายุจะกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในสังคมโลก ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะมีอิทธิพลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมโลกทั้งทางบวกและทางลบ

บริบทสังคมไทย

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เกิดขึ้นในแต่ละยุคของสังคมไทย ล้วนเกิดจากอิทธิพลภายนอกหรือดินแดนห่างไกลที่มีความรุ่งเรืองทางอารยธรรมในยุคนั้น

โลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อทุกส่วนในสังคมไทยทั้งเศรษฐกิจ การเมือง ค่านิยม และขนบธรรมเนียมประเพณี กระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อทั้งทางบวกและทางลบต่อสังคมไทย การปฏิรูประบบการคิดของคนไทยจะช่วยให้สังคมไทยดำรงอยู่รอดได้

ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย

1. ด้านสังคม

1.1 อิทธิพลภายนอกต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

สังคมไทยติดตอสัมพันธ์กับดินแดนห่างไกลมาทุกยุคทุกสมัย และอิทธิพลจากดินแดนที่รุ่งเรืองทางอารยธรรมในยุคนั้นได้นำการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญมาสู่สังคมไทยอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่การนับถือศาสนาพุทธ การปกครองในระบอบกษัตริย์ จากประเทศอินเดียในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึง การเปลี่ยนรูปแบบเศรษฐกิจจากพึ่งตนเองสู่ระบบทุนนิยม และการเปลี่ยนแปลงการปกครองสู่ระบอบประชาธิปไตย จากประเทศตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ แต่การเปลี่ยนแปลงยังจัดว่าอยู่ในช่วงก่อนกระแสโลกาภิวัตน์

กระแสโลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในระดับโลก ส่งอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยด้านต่าง ๆ ในปัจจุบันและคาดว่าจะรุนแรงขึ้นในอนาคต กระแสโลกาภิวัตน์ที่สำคัญและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย ได้แก่ การเชื่อมโยงของเครือข่ายสารสนเทศ อิทธิพลขององค์กรเหนือรัฐ กระแสแนวคิดประชาธิปไตย การเปิดเสรีทางการค้า เศรษฐกิจฐานความรู้และเทคโนโลยี ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระแสวัฒนธรรมโลก และความตื่นตัวในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

1.2 ผลกระทบของกระแสโลกาภิวัตน์ต่อสังคมไทย

สังคมไทยเป็นสังคมเปิด กระแสของโลกาภิวัตน์จึงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยในทุกด้าน อันก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบ

ในสภาพโลกไร้พรมแดน ส่วนต่าง ๆ ในสังคมเชื่อมโยงกันอย่างสลับซับซ้อน ดังนั้น การพัฒนาประเทศท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์จึงต้องมองโครงสร้างทางสังคมทั้งระบบอย่างเป็นองค์รวม เช่น การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ จำเป็นต้องพัฒนาระบบการศึกษา ค่านิยม วัฒนธรรมของคนในสังคม การปฏิรูประบบราชการ เป็นต้น

สิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะช่วยให้สังคมไทยดำรงอยู่รอดได้ในกระแสโลกาภิวัตน์ คือ การปฏิรูประบบคิดของคนไทย

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 พื้นฐานของปัญหาเศรษฐกิจ

ปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันที่เรียกว่า ปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค นั้นเป็นสิ่งที่อารยชนทุกคนไม่ว่ามีเชื้อชาติ ผิวพรรณ ขนบธรรมเนียม แตกต่างกันจำเป็นต้องมีความอยู่รอด เพื่อการเจริญเติบโตของร่างกายและเพื่อความปราศจากการมีโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งจำเป็น (Necessity) เหล่านี้ถือว่าทุกคนจำเป็นต้องมี เป็นความจำเป็นที่ขาดไม่ได้ (Need) แม้ว่าบางอย่างจะไม่ใช่สิ่งที่บุคคลนั้นต้องการ (Want) แต่ที่ต้องมีก็ด้วยเหตุผลบางประการ เช่น อาหารที่มีประโยชน์และจำเป็นต่อการเจริญเติบโตของร่างกายมนุษย์อาจไม่มีรสชาติที่อร่อยและไม่เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค แต่มนุษย์ก็ต้องรับประทานอาหารเหล่านั้น หรือในอารยประเทศถือว่าร่างกายจำเป็นต้องมีเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มไว้ปกปิดและป้องกันร่างกาย แม้ว่าบางคนอาจมีความต้องการที่จะไม่ต้องนุ่งห่ม แต่ความต้องการเช่นนั้นทำไม่ได้ในทุกโอกาสและสถานที่ ดังนั้นสิ่งจำเป็นเหล่านี้จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมีแม้ว่าไม่มีความเต็มใจ (Willing) ที่จะมียี่งตรงกันข้ามกับความต้องการเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนาที่จะมีแม้ว่าจะเป็นสิ่งจำเป็นหรือไม่ก็ตาม

เมื่อความต้องการของมนุษย์มีอย่างไม่จำกัดในขณะที่สินค้าที่จะมาสนองความต้องการเหล่านั้นมีจำกัด หรือเกิด การขาดแคลน (Scarcity) เมื่อความต้องการในสิ่งของนั้น ๆ มีมากมาย ปัญหาขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจก็คือ จะจัดสรร (Distribute) ทรัพยากรธรรมชาติที่มีปริมาณจำกัดเหล่านั้นอย่างไรจึงจะก่อให้เกิดความเป็นธรรมและ ความเสมอภาค (Equality) ตลอดจน ความมีประสิทธิภาพ (Efficiency) ในการแบ่งสรรทรัพยากรธรรมชาติ (Allocation of Natural Resources) ซึ่งเป็นเหตุผลที่ต้องมีการศึกษาวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยการผลิตสิ่งของและบริการในระบบเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบด้วยหลาย ๆ แบบเพื่อสนองสนองและบำบัดความต้องการของมนุษย์ ตลอดจนการแจกจ่ายสิ่งของและบริการเหล่านั้นไปยังบุคคลที่ต้องการ

2.2 บทบาทของปัญหาขั้นพื้นฐานในทางเศรษฐกิจ

ปัญหาขั้นพื้นฐานในทางเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้นได้มีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจในระดับต่าง ๆ กัน แม้ว่าวิธีการแก้ปัญหาขั้นพื้นฐานเหล่านี้อาจแตกต่างกันบ้างตามระบบเศรษฐกิจที่ต่างกัน แบ่งออกได้เป็น 3 ประการ คือ

2.2.1 ในระบบเศรษฐกิจที่เป็น ระบบทุนนิยม (Capitalism) เนื่องจากว่าทุกคนที่อยู่ในระบบนี้ต่างมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ตนถือครอง หรือได้รับการตกทอดมาจากบรรพบุรุษทุกคนมีสิทธิ์และเสรีภาพอย่างเต็มที่ในการเลือกประกอบอาชีพที่สุจริตตามความสมัครใจ มีอิสระในการเลือกผลิตสินค้าหรือบริการที่ตนเห็นว่าจะอำนวยผลประโยชน์ให้แก่ตนมากที่สุด ด้วยกรรมวิธีผลิตตามแนวคิดของตน และตนสามารถที่จะเลือกขายหรือไม่ขายแก่ผู้หนึ่งผู้ใดก็ได้ ดังนั้นปัญหาพื้นฐานจึงมักจะถูกกำหนดโดยการตัดสินใจของตนเองหรือขึ้นกับมูลค่า (Self or Value Judgment) ซึ่งก็อาศัย กลไกของราคา (Price Mechanism) เป็นตัวประกอบที่สำคัญในการตัดสินใจ กล่าวโดยสรุป ระบบทุนนิยมนี้รัฐบาลเกือบไม่ต้องมาควบคุม ยกเว้นในบางกรณีที่ปรารถนาเพียงเพื่อควบคุมให้เกิดความเรียบร้อยเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวม เช่น กิจการที่เป็นสาธารณูปโภค เป็นต้น

2.2.2 ระบบสังคมนิยม (Socialism) ในระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมเอกชน อาจมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและเครื่องมือการผลิต แต่ขาดอิสรภาพในการดำเนินการผลิต รัฐเป็นผู้ควบคุมและวางนโยบายในการผลิตส่วนสำคัญ ๆ และบางลักษณะรัฐอาจเข้ายึดถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินแทนเอกชนก็ได้ ดังนั้นสิทธิและเสรีภาพในการเลือกผลิตสินค้าหรือบริการของเอกชนก็ถูกจำกัดลงไป รัฐเป็นผู้กำหนดชนิดของสินค้าหรือบริการให้เอกชนเป็นผู้ผลิต เป็นผู้กำหนดกรรมวิธีในการผลิตซึ่งอาจมิใช่สิ่งที่เอกชนต้องการก็ได้ และรัฐเป็นผู้พิจารณาแบ่งสรรผลผลิตให้แก่หน่วยเศรษฐกิจต่าง ๆ โดยมีได้ยึดถือผลกำไรหรือกลไกของราคาเป็นหลัก แต่อาจถือตามส่วนแบ่งใน

การร่วมทุนร่วมแรงในการผลิต (Production Share) กล่าวโดยสรุปในระบบเศรษฐกิจแบบสังคมนิยม เอกชนยังมีเสรีภาพในการเลือกอาชีพแต่ก็อยู่ในวงจำกัดมาก กลไกราคาแม้จะมีอยู่บ้างแต่ก็มีใช้ส่วนสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบนี้

2.2.3 ระบบคอมมิวนิสต์ (Communism) ในระบบเศรษฐกิจแบบนี้เอกชนไม่มีการสิทธิในทรัพย์สินแต่อย่างไร ทรัพย์สินทุกอย่างเป็นของรัฐ รัฐเป็นผู้ควบคุมการผลิตเป็นผู้แบ่งสรรทรัพยากรเครื่องมือการผลิตให้แก่เอกชนไปทำโดยอาจใช้วิธีเช่าทรัพย์สินนั้นแล้วผลผลิตที่ได้ต้องนำมาขายให้แก่รัฐบาล ซึ่งรัฐบาลก็จะได้เป็นผู้แบ่งสรรไปยังหน่วยต่าง ๆ ในระบบเศรษฐกิจ รัฐบาลเป็นผู้กำหนดกรรมวิธีในการผลิต เป็นผู้กำหนดชนิดและปริมาณของสินค้าที่จะผลิต ดังนั้นระบบราคา (Price System) จึงไม่มีบทบาทและแทบจะกล่าวได้ว่า ปัญหาพื้นฐานทางเศรษฐกิจดังกล่าวข้างต้นนี้อาจจะได้รับการดูแลและแก้ไขในระบบเศรษฐกิจแบบนี้

2.3 คุณค่าของการศึกษาต่อความเจริญทางเศรษฐกิจ

การเจริญเติบโตของภาวะเศรษฐกิจกล่าวโดยทั่ว ๆ ไป หมายถึงการที่ประเทศมีการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติ มีผลผลิตเพิ่มขึ้น ประชาชนมีการกินดีอยู่ดี มีสินค้าและบริการชนิดต่าง ๆ มีการออม (Saving) เพิ่มขึ้น ตลอดจนมีเงินทุนเพื่อการประกอบการมากขึ้น ประเทศหนึ่งประเทศใดมีการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจ มักวัดด้วยการเพิ่มขึ้นของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ (Gross National Product) หรือการเพิ่มขึ้นของรายได้ประชาชาติ (National Income) ของประเทศนั้น ๆ เมื่อเทียบกับปีที่ผ่าน ๆ มา

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของภาวะเศรษฐกิจ อาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้สองประเภทคือ ปัจจัยทางด้านทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources) อันได้แก่ แรงงานและผู้ประกอบการ และปัจจัยที่ไม่ใช่ทรัพยากรมนุษย์ (Non-human Resources) หรือปัจจัยอื่น ๆ อันได้แก่ ทุน ที่ดิน ทรัพยากร เครื่องมือ เครื่องจักร และผลิตผลต่าง ๆ สำหรับปัจจัยที่ไม่ใช่ทรัพยากรมนุษย์ อาจจำแนกต่อไปอีกเป็นสิ่งที่อยู่ตามธรรมชาติที่เรียกว่า ทรัพยากรธรรมชาติ (National Resources) เช่น แร่ธาตุ น้ำมัน ถ่านหิน ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มนุษย์มีอาจสร้างขึ้นมา แต่มีมาตามสภาพภูมิศาสตร์ ดังนั้นถ้าประเทศใดตั้งอยู่ในส่วนที่มีทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ อย่างสมบูรณ์ ประเทศก็เรียกว่ามีความมั่งคั่ง และมีปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ ประเทศเหล่านี้รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ไปในทางที่ถูก ประเทศผู้ส่งน้ำมันออกทางภาคตะวันออกกลางอันได้แก่ ประเทศซาอุดีอาระเบีย อิหร่าน อิรัก คูเวต เป็นต้น ตรงกันข้ามบางประเทศอาจตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่ไม่มีทรัพยากรธรรมชาติ มีแต่ความแร้นแค้นขาดทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจ

ปัจจัยที่ไม่ใช่ทรัพยากรมนุษย์อีกประเภทหนึ่งก็คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมา โดยอาจใช้ทรัพยากรธรรมชาติประกอบ เช่น การผลิตสินค้า ผลผลิตทางการเกษตร การอุตสาหกรรม และประดิษฐ์กรรม สิ่งเหล่านี้สามารถสร้างเพิ่มขึ้นและไม่ถูกจำกัดตามสภาพที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เหมือนทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวข้างต้น ส่วนประเทศใดจะสามารถผลิตสิ่งของเหล่านั้นได้มากน้อยแค่ไหน ก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติด้วย ลักษณะสำคัญของปัจจัยที่ไม่ใช่ทรัพยากรมนุษย์ในการส่งเสริมความเจริญเติบโตของภาวะเศรษฐกิจก็คือ ต้องมี ตัวการสำคัญในการดำเนินการ เพื่อสามารถนำปัจจัยเหล่านั้นมาใช้เป็นประโยชน์ และก่อให้เกิดความเจริญเติบโตของภาวะเศรษฐกิจ ตัวการสำคัญดังกล่าวคือสิ่งที่เรียกว่า ปัจจัยที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ อันได้แก่แรงงานและผู้ประกอบการ

ลักษณะสำคัญของปัจจัยที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ก็คือ เป็นปัจจัยที่สามารถได้รับการพัฒนาเสริมแต่งและปรับปรุงให้มีคุณภาพแตกต่างกัน เป็นปัจจัยที่อาจเป็นคุณประโยชน์หรือมหันตโทษแก่ระบบเศรษฐกิจ และเป็นปัจจัยที่ควบคุมได้ยาก แต่ก็นับว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศ ถ้าประเทศใดมีทรัพยากรมนุษย์ที่ประกอบด้วยผู้ที่มีการศึกษาสูง มีความรู้ความชำนาญประสบการณ์มาก ประเทศนั้นย่อมเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยต่อการเจริญเติบโตของประเทศ และสามารถพัฒนากลายเป็นประเทศที่มั่งคั่ง มีเสถียรภาพและอำนาจ ตรงกันข้ามกับอีกประเทศหนึ่งซึ่งแม้มีทรัพยากรธรรมชาติเหมือน ๆ กัน แต่ประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ด้อยการศึกษา ขาดความรู้ในวิทยาการใหม่ ๆ ตลอดจนความสามารถที่จะรับเอาเทคโนโลยีจากประเทศที่เจริญแล้วมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ประเทศนั้นย่อมมีความล่าช้าหลังความยากจน อาจตกอยู่ในอิทธิพลของประเทศที่มีประชากรที่ฉลาดกว่า

การศึกษาช่วยให้คนรู้จักเลือก รู้จักคิด รู้จักการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่ดีและมีความพร้อมในการนำเอาความรู้และวิทยาการใหม่ ๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ รู้จักเลือกรับประทานอาหารที่ดีมีประโยชน์ต่อร่างกาย ย่อมทำให้ประชากรของประเทศเจริญเติบโตแข็งแรง ไม่เจ็บป่วย หรือมีโรคที่มาเบียดเบียนพลละกำลัง และความคิด ทำให้ได้ทรัพยากรมนุษย์หรือผู้ใช้แรงงานที่ดีเป็นปัจจัยสำคัญต่อการผลิตและการพัฒนาเศรษฐกิจ ความรู้ยังช่วยให้ผู้ใช้แรงงานมีหูตากว้างขวางสามารถรับข่าวสารเกี่ยวกับสภาพของตลาดแรงงานว่าใดต้องการคนงานประเภทใด ทำให้คนงานเหล่านั้นสามารถเคลื่อนย้ายไปยังแหล่งที่ต้องการที่จะอำนวยประโยชน์อย่างสูงสุด ทั้งต่อนายจ้างและผู้ใช้แรงงาน ผลก็คือทำให้ผลิต ผลประชาชาติเพิ่มขึ้น ก่อให้เกิดความมั่นคงมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและส่งผลให้สมาชิกในระบบเศรษฐกิจซึ่งได้แก่แรงงานเองและผู้ประกอบการมีการกินดีอยู่ดี ความเหลื่อมล้ำในรายได้หรือค่าจ้างจะลดลงมากถ้าแรงงาน

ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีการศึกษาที่ใกล้เคียงกันแม้ว่าแต่ละคนมาจากสภาพครอบครัวที่แตกต่างกัน ดังนั้นการศึกษามีส่วนช่วยชดเชยความเสียเปรียบบางประการของแรงงาน และในที่สุดก็มีคุณค่าต่อการเจริญทางเศรษฐกิจด้วย

3. ด้านวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2552, หน้า 175-198) ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมคนส่วนใหญ่มักเข้าใจว่า หมายถึงสิ่งที่เป็นความงดงาม สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นระเบียบวินัย หรือสิ่งที่ได้รับการพัฒนาให้ดีแล้ว เช่น ความงามของรูปวาด ความไพเราะของดนตรี ความซาบซึ้งของภาษา และวรรณคดี ระเบียบวินัยการเข้าชมมหรสพ มารยาทในการรับประทานอาหาร ความประณีตในการแต่งกาย เป็นต้น หรือมีฉะนั้นบางคนก็เข้าใจว่า “วัฒนธรรม” หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามต่าง ๆ ของชาติ เช่น ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีการบวช ประเพณีการแห่ดอกไม้ เป็นต้น

ความเข้าใจดังกล่าวก็มีส่วนถูก แต่แท้จริงแล้ว “วัฒนธรรม” มีความหมายกว้างกว่านั้นมาก ความหมายตามนัยแห่งสังคมศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นความหมายที่กว้างและครอบคลุมคำว่า วัฒนธรรมมากที่สุดนั้น มิได้หมายความว่าเฉพาะสิ่งที่ดีงามหรือสิ่งที่เป็นระเบียบ วินัย ประเพณีเท่านั้น แต่หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางวัฒนธรรมหรือนามธรรมก็ตาม

วัฒนธรรมเป็นคำที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในหมวดวิชาสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะในวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ได้มีการอธิบายความหมายกันไว้มาก เพราะคำ ๆ นี้เป็นคำที่จะเป็นกุญแจในการไขไปสู่ความเข้าใจพื้นฐานและสาระของวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

วัฒนธรรมหมายความว่าอย่างไร และสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมนั้นได้แก่อะไรบ้าง ได้มีนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาหลาย ๆ ท่านให้ความหมายของคำ ๆ นี้ไว้ ดังตัวอย่างเช่น

วัฒนธรรม หมายถึง สิ่งทั้งหมดที่ซับซ้อนซึ่งหมายรวมถึง ความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศิลปกรรม กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และความสามารถ ตลอดจนนิสัยต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้รับในฐานะที่เป็นสมาชิกผู้หนึ่งของสังคม

วัฒนธรรม เป็นมรดกทางสังคมซึ่งประกอบด้วยความรู้ทั้งหมด ความเชื่อ ประเพณี การจัดการและทักษะความชำนาญที่คนเราได้มาในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

วัฒนธรรม เป็นส่วนรวมทั้งสิ้นของความรู้ ทัศนคติและแบบแผนความประพฤติที่เป็นนิสัยที่สมาชิกสังคมหนึ่งสังคมใดมีส่วนร่วมกันและถ่ายทอดสู่กันและกัน

วัฒนธรรม เป็นแบบแผนสำหรับดำรงชีวิตไม่ว่าจะได้ระบอบออกมาอย่างแจ่มชัดหรือไม่ก็ตาม ไม่ว่าจะเกิดเหตุผลหรือไม่เกิดเหตุผลก็ตามซึ่งมีอยู่ระยะเวลาใดเวลาหนึ่งในสถานที่ที่เป็นแนวทางการประพฤติตนของมนุษย์

วัฒนธรรม หมายถึง แบบแผนของพฤติกรรมต่าง ๆ ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ทักษะต่าง ๆ ซึ่งมนุษย์ได้เรียนรู้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกของกลุ่ม และยังหมายรวมถึงวัตถุหรือสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ที่ได้จากความสามารถของมนุษย์เอง

อาจสรุปลักษณะทั่ว ๆ ไป ของวัฒนธรรมตามความหมายได้ดังนี้

1. วัฒนธรรม มีเฉพาะในมนุษย์เท่านั้น
2. วัฒนธรรม เป็นพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากการเรียนรู้เท่านั้น มิได้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
3. วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องมีส่วนร่วมด้วย ในฐานะที่เป็นผู้สร้าง ผู้ถ่ายทอด ผู้เรียนรู้ และเป็นเจ้าของ
4. วัฒนธรรม วัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่เป็นวัตถุและส่วนที่ไม่ใช่วัตถุหรือส่วนที่เรียกว่า จิตใจ
5. วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงได้ ไม่มีการหยุดนิ่ง และจะเปลี่ยนแปลงอย่างไม่หยุดยั้ง
6. วัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีการพัฒนาและสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ ๆ ได้
7. วัฒนธรรม เป็นผลผลิตของพฤติกรรมที่ได้รับการจัดรวบรวมอย่างเป็นแบบแผน
8. วัฒนธรรม มีการถ่ายทอดอย่างสืบเนื่องโดยมนุษย์ จากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง
9. วัฒนธรรม ในสังคมหนึ่ง ๆ ย่อมมีความแตกต่างจากอีกสังคมหนึ่ง
10. วัฒนธรรม มีการเผยแพร่หรือมีการกระจายจากสังคมหนึ่งไปสู่อีกสังคมหนึ่งได้

1. ประเภทของวัฒนธรรม

จากนิยามของ "วัฒนธรรม" ดังที่นักสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ตลอดจนนักปราชญ์ได้กล่าวไว้แล้วนั้น อาจแยกวัฒนธรรมออกเป็นสองประเภทใหญ่ ๆ คือ วัฒนธรรมประเภท ที่เป็นวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่เกี่ยวข้องกับวัตถุหรือที่เรียกว่า วัฒนธรรมทางจิตใจ ซึ่งในเรื่องนี้ ท่านพระยาอนุมานราชธนะให้คำอธิบายของวัฒนธรรมทั้งสองประเภทไว้ดังนี้

วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นเรื่องเกี่ยวกับสุขกาย เพื่อให้ได้อยู่ดีกินดีมีความสะดวกสบายในการครองชีพ วัฒนธรรมประเภทนี้ได้แก่สิ่งที่เป็นความจำเป็นเบื้องต้นในชีวิต คือ ปัจจัย 4 และสิ่งอื่น ๆ เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ ยานพาหนะ ตลอดจนเครื่องอาวุธยุทโธปกรณ์ที่เป็นเครื่องป้องกันตัว

วัฒนธรรมทางจิตใจ ในที่นี้หมายถึงรวมถึงสิ่งที่ทำให้ปัญญาและจิตใจมีความเจริญงอกงาม ได้แก่ การศึกษาวิชาความรู้อันบำรุงความคิดทางปัญญา ศาสนา จรรยา ศิลปะ และวรรณคดี กฎหมายและระเบียบประเพณี ซึ่งส่งเสริมความรู้สึกทางจิตใจให้งอกงามหรือให้สบายใจ

วัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้ ย่อมพัวพันและเหลื่อมล้ำกันอยู่เป็นอย่างที่ว่ากันว่า “สุขกายสบายใจ” ซึ่งจะขาดเสียแต่อย่างใดก็ไม่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมทั้งสองประเภทจึงต้องมีความสัมพันธ์ตามส่วนที่ควรเป็น ซึ่งอยู่ในดุลพินิจของสังคม

2. องค์ประกอบของวัฒนธรรม

เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นสิ่งรวม จึงมีองค์ประกอบหลาย ๆ ส่วนประกอบกัน แบ่งออกได้เป็น 4 ส่วน ดังนี้

2.1 องค์วัตถุ (instrumental and symbolic objects) คือวัฒนธรรมวัตถุที่สามารถสัมผัสจับต้องได้ และมีรูปร่าง เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ โรงเรียน โรงงาน ภาพเขียน เครื่องจักร สถานมหรสพ สนามกีฬา โบสถ์ วิหาร หอดูดาว และส่วนที่ไม่มีรูปร่าง เช่น ภาษา สัญลักษณ์ในการติดต่อสื่อความหมาย หลักวิชาคำนวณ มาตรการ ชั่ง ตวง วัด

2.2 องค์การ (association or organization) หมายถึงกลุ่มที่มีการจัดอย่างเป็นระเบียบหรือมีโครงสร้างอย่างเป็นทางการ มีการวางกฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับ และวัตถุประสงค์ไว้อย่างแน่นอน เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญที่สังคมที่ซับซ้อน เช่น ครอบครัว สหพันธกรรมกร ลูกเสือ สภากาชาด วัด สหประชาชาติ เป็นต้น

2.3 องค์พิธีการ (usage) เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยอมรับกันโดยทั่วไป เช่น พิธีกรรมต่าง ๆ ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งสิ้นชีวิต รวมตลอดถึงพิธีการแต่งกายและรับประทานอาหาร การเข้าสังคมต่าง ๆ ซึ่งพิธีการเหล่านี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคมก็ได้

2.4 องค์คติ (concepts) หมายถึง ความเชื่อ ความเข้าใจ ความคิด รวมถึงอุดมการณ์ต่าง ๆ เช่น ความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรม ความเข้าใจเรื่องความเป็นมาของมนุษยชาติ ความคิดในเรื่องระบบการเมือง หรืออุดมการณ์ในเรื่องประชาธิปไตย เป็นต้น

3. อิทธิพลของวัฒนธรรม

ในสังคมของมนุษย์ปราศจากวัฒนธรรมแล้ว มนุษย์คงไม่พ้นที่จะมีสภาพเยี่ยงสัตว์อย่างแน่นอน แต่วัฒนธรรมนี้เองเป็นปัจจัยหรือเป็นตัวกำหนดที่ชี้บ่งให้เห็นความแตกต่างระหว่างความเป็นมนุษย์และความเป็นสัตว์ เพราะสัตว์โดยทั่วไปนั้นมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีดำเนินไปตามธรรมชาติ ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ มีการเรียนรู้พอสมควร แต่ไม่เอื้อให้ถึงระดับที่มีวัฒนธรรมได้ ส่วนมนุษย์นั้นมีความสามารถอยู่เหนือสัตว์มาก มนุษย์มีความคิดสร้างสรรค์ และ

สร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่รวมเรียกว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งถือว่าเป็นความเจริญของมนุษย์และทำให้มนุษย์มีสภาพอยู่เหนือสัตว์อย่างเห็นได้ชัดเจน

สำหรับปัจจัยที่ทำให้มนุษย์มีวัฒนธรรมซึ่งสัตว์ไม่อาจสามารถมีได้นั้น ได้แก่ ความสามารถในการเรียนรู้ การมีมันสมองใหญ่กว่าสัตว์ทั่วไปทั่วไป ความสามารถในการมีภาษา เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร และการถ่ายทอดความเข้าใจ เป็นต้น และมนุษย์ยังผดแผกจากสัตว์ตรงที่รู้จักการดัดแปลง คิดค้น และประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ที่จะมาสนองความต้องการของมนุษย์เอง ให้มีความเจริญทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ และถ่ายทอดความเจริญเหล่านี้ต่อไป ไปอย่างไม่หยุดยั้ง

นอกจากความเจริญของมนุษย์ซึ่งมีผลจากการมีวัฒนธรรมแล้ว วัฒนธรรมยังเป็นวิถีควบคุมสังคมของมนุษย์อีกด้วย พฤติกรรมของมนุษย์อยู่ภายใต้การควบคุมของวัฒนธรรม รวมทั้งความรู้สึกนึกคิดด้วย ถ้าไม่มีวัฒนธรรมแล้วสังคมมนุษย์จะมีสภาพอย่างไร สังคมคงจะมีการแก่งแย่ง การแย่งชิงด้วยกำลังกายไม่มีกฎเกณฑ์หรือระเบียบใด ๆ ที่จะทำให้สังคมเป็นระเบียบและอยู่กันอย่างสันติสุขได้ เมื่อสังคมไม่มีระเบียบโดยปราศจากวัฒนธรรมแล้วพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์จะปราศจากการควบคุม สังคมมนุษย์ย่อมได้รับความทุกข์ยากเพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสภาพเช่นนี้ เนื่องจากสัญชาตญาณของมนุษย์อ่อนแอเกินกว่าที่จะอยู่ตามธรรมชาติอย่างสัตว์ทั่วไป แต่เนื่องจากมนุษย์มีวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยบรรทัดฐาน ค่านิยม ความเชื่อ ซึ่งเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิตและการมีบทบาทซึ่งกำหนดไว้สำหรับลงโทษผู้ที่ไม่ประพฤติหรือปฏิบัติตามทำให้สังคมเป็นระเบียบ และมนุษย์ก็สามารถอยู่กันได้อย่างมีความสุข ดังนั้นจึงถือได้ว่าวัฒนธรรมมีความสำคัญในการเป็นเครื่องบังคับและควบคุมสังคมมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

4. ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับการศึกษา

การศึกษา เป็นกระบวนการทางสังคมกระบวนการหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างยิ่ง การศึกษาเป็นกระบวนการที่สามารถถ่ายทอดเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ในด้านที่เกี่ยวกับทัศนคติ กฎเกณฑ์ของสังคม ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ รวมทั้งพฤติกรรมทุกรูปแบบของมนุษย์ซึ่งสิ่งที่การศึกษาสามารถถ่ายทอดนี้ ก็เป็นสิ่งที่เรียกว่าวัฒนธรรมทั้งสิ้น ดังนั้น การศึกษาจึงถือเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคมให้แก่ผู้เยาว์ เพื่อให้เขาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข

เนื่องจากวัฒนธรรมและสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เปลี่ยนแปลงทั้งในรูปแบบของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ หรือเปลี่ยนแปลงในรูปของการดัดแปลงสิ่งที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมกับสภาวะที่เปลี่ยนไปของสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ มีการกระจายหรือมีการเผยแพร่จาก

สังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่ง เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่วัฒนธรรมใหม่ ๆ หรือที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ ที่ดีที่สุดก็คือ การศึกษา การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือของการเผยแพร่วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

การศึกษาในบางครั้งยังเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมให้แก่สังคมเกิดการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม เป็นแหล่งในการผลิตวัฒนธรรมใหม่ ๆ ให้แก่สังคมและเผยแพร่สิ่งที่ได้สร้างสรรค์นี้ให้แก่สังคมภายนอก

5. การศึกษาและการถ่ายทอดวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาจากมนุษย์มิใช่เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์ มาตั้งแต่กำเนิด และไม่ใช่วัตถุกรรมที่เป็นไปตามธรรมชาติด้วย แต่วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ได้มากจากการเรียนรู้หรือเป็นพฤติกรรมที่ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้เท่านั้น เช่น การร้องเพลง การร่ำวง การดำน การวาดรูป ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมนั้น ล้วนแต่เป็นสิ่งที่ได้รับการเรียนรู้มาก่อน มิใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากสัญชาตญาณหรือเกิดเองตามธรรมชาติ

มนุษย์เกิดมาในสังคมแล้ว ย่อมต้องเป็นสมาชิกของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติ และต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมนั้นด้วย ดังนั้นการเข้าใจวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของสังคมนั้น ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อความเข้าใจดังกล่าวจะได้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเอง เป็นต้นว่า เมื่อเราเกิดมาในสังคมไทยก็ต้องเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมไทย ต้องคุ้นเคยกับอาหาร ชีวิตความเป็นอยู่แบบไทย เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีความสุข มิใช่จะไปคุ้นเคยหรือเข้าใจวัฒนธรรมของสังคมอื่น ๆ มากกว่า ดังนี้ เป็นต้น

การถ่ายทอดวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการสื่อความหมายเพื่อให้มนุษย์ในสังคมเข้าใจเหตุผล เห็นคุณค่า และยึดวัฒนธรรมนั้น ๆ เป็นแบบแผนสำหรับการดำเนินชีวิตต่อไป การถ่ายทอดวัฒนธรรมของมนุษย์จากคนหนึ่งไปสู่อีกคนหนึ่งอย่างต่อเนื่องโดยไม่หยุดยั้งนี้จะกระทำได้ดีก็เพราะการมีภาษาเป็นสื่อ ถ้าขาดภาษาแล้ววัฒนธรรมจากอดีตก็คงจะไม่สืบทอดมาจนปัจจุบัน ภาษาซึ่งเป็นผลผลิตของมนุษย์นั้น จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การศึกษาก็คือ กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั่นเอง (Enculturation) เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้ผู้เยาว์เข้าสู่วิถีชีวิตในสังคมที่เขาเป็นสมาชิกอยู่

6. การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมนั้นมีสาเหตุมาจากอิทธิพลทั้งภายในและภายนอกสังคม ซึ่งมืออยู่หลายประการ ดังนี้

6.1 การเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ คือ ธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ สภาพภูมิอากาศ ที่ดิน น้ำ หรือทรัพยากร จะมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์โดยตรง เช่น ในสมัยก่อนมนุษย์ต้องเผชิญกับภาวะน้ำท่วม จึงได้สร้างเขื่อนขึ้นมาป้องกัน เขื่อนจึงถือได้ว่าเป็น

วัฒนธรรมทางวัตถุของมนุษย์อย่างหนึ่ง ที่ประดิษฐ์ขึ้นมาภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์ในปัจจุบัน การขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การใช้ก๊าซแทนน้ำมันในรถยนต์ การประดิษฐ์รถยนต์ไฟฟ้าแทนที่จะใช้น้ำมัน หรือการหันมาใช้แรงงานธรรมชาติแทนพลังงานจากน้ำมัน เป็นต้น นอกเหนือจากการเปลี่ยนแปลงในเรื่องวัฒนธรรมด้านวัตถุแล้ว ในเรื่องของความคิด ทักษะคิด ค่านิยมหรือความเชื่อก็ยังมีเปลี่ยนแปลงทางภูมิศาสตร์อีกด้วย เช่น ในเรื่องของการดำเนินชีวิต ในภาวะการขาดแคลนพลังงานเช่นนี้ ทำให้มนุษย์มีค่านิยมในเรื่องการประหยัด เป็นต้นว่า การหันมาใช้รถยนต์คันเล็ก ๆ แทนที่จะนิยมใช้รถยนต์คันใหญ่ ๆ เหมือนสมัยก่อน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของมนุษย์เป็นอันมาก เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทั้งในแง่ของการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของเดิมที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้วิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์เป็นไปอย่างราบรื่น

6.2 การเปลี่ยนแปลงด้านประชากร ประชากรของโลกปัจจุบันเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล ถ้าเปรียบเทียบกับประชากรของโลกเมื่อ 100 ปีหรือเมื่อเพียง 50 ปีมานี้เอง ตัวอย่าง เช่น ประชากรของประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 2490 มีเพียง 18 ล้านคน แต่ปัจจุบันได้เพิ่มจำนวนขึ้นถึง 65 ล้านคน การเพิ่มจำนวนของประชากรอย่างรวดเร็วของประเทศไทยหรือของโลกนี้ มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของมนุษย์เป็นอันมาก

ปัญหาที่เกิดจากการเพิ่มของจำนวนประชากรมีอยู่หลายเรื่องด้วยกัน เช่น ปัญหาในเรื่องของการขาดแคลนทรัพยากร เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ทรัพยากรจำเป็นต้องแบ่งปันกันไปตามจำนวนคนที่เพิ่มขึ้น ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ทรัพยากรของโลกมิได้เพิ่มขึ้นในอัตราส่วนที่เท่ากับจำนวนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร เมื่อทรัพยากรขาดแคลน ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจจึงตามมา เช่น ในเรื่องของการผลิต การแจกจ่ายและการบริโภค ที่ไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร ทั้งนี้เพราะประชากรมีการอพยพโยกย้ายถิ่นเดิมมาอยู่ในเมืองมากขึ้น เพื่อต้องการประกอบอาชีพเมืองจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว การอยู่อาศัยจึงต้องเบียดเสียดและอยู่กันอย่างแออัด ปัญหาที่ตามมาก็คือ ปัญหาเรื่องสลัม โรคภัยไข้เจ็บ สวัสดิภาพ มลภาวะและสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นปัญหาที่ประดังกันเข้ามาอย่างมากมาย

นอกจากวัฒนธรรมในเรื่องของวัตถุที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ววัฒนธรรมในด้านจิตใจก็มีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเช่นกัน เช่น ค่านิยมของการมีบุตร ในปัจจุบันนี้จะเปลี่ยนค่านิยมจากการมีบุตรมาก ๆ มาเป็นการมีบุตรเพียง 1 หรือ 2 คนเท่านั้น เพราะสภาพความเป็นอยู่หรือสภาพเศรษฐกิจที่กดดันนั้นการมีบุตรมาก ๆ จะเป็นการเพิ่มปัญหาอย่างมาก ลักษณะของครอบครัวโดยเฉพาะในเขตเมืองจึงเปลี่ยนไปเป็นลักษณะครอบครัวเดี่ยวแทนที่จะเป็นครอบครัว

ขยายดังเช่นแต่ก่อน นอกจากนั้นค่านิยมในเรื่องของการเอาตัวรอด หรือความเห็นแก่ตัวก็เกิดขึ้น แทนที่จะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันดังแต่ก่อน ทั้งนี้เพราะระบบเศรษฐกิจไม่เอื้ออำนวยให้ทำเช่นนั้น ทำให้ทุกคนต้องเอาใจใส่กับชีวิตความเป็นอยู่ของตนมากกว่าเรื่องใด ความช่วยเหลือ เห็นใจ เมตตา กรุณา จึงลดน้อยลง

6.3 การเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์ โดยเหตุที่มนุษย์เป็นผู้มีสติปัญญา ดังนั้นความนึกคิดและการสร้างสรรค์ของมนุษย์จึงเป็นไปอย่างกว้างขวางและไม่มีขอบเขต ถือกันว่า มนุษย์เป็นทาสของความนึกคิดของตนเองอยู่ตลอดเวลา และความนึกคิดดังกล่าวนี้เองได้ นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในความต้องการของมนุษย์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่น การคิดค้นสิ่งใหม่ ๆ หรือ แนวคิด ทักษะคติ ค่านิยมใหม่ ๆ อยู่เสมอ

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้ถือว่าเป็นกระบวนการหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยการประดิษฐ์ คิดค้น สร้างสรรค์ และการปรับปรุงวัฒนธรรมเดิมให้ดียิ่งขึ้น กระบวนการสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ ๆ (Innovation) ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากของมนุษย์นั่นเอง

4. ด้านการเมือง

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550, หน้า 50-59) ได้กล่าวว่า การเมืองมีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงสังคมไทย ดังนี้

4.1 การเมืองเข้าสู่ประชาธิปไตยมากขึ้น

แนวคิดการปกครองแบบระบอบประชาธิปไตยแพร่สะพัดไปทั่วโลก เนื่องด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่แพร่กระจายแนวคิดประชาธิปไตยจากกลุ่มประเทศตะวันตกไปยัง กลุ่มคนทั่วโลก แม้ในกลุ่มประเทศที่ไม่ได้ปกครองแบบประชาธิปไตย อีกทั้งการที่ประเทศต่าง ๆ เข้าสู่เศรษฐกิจโลกที่เป็นเศรษฐกิจทุนนิยม การต้องเปิดประเทศเพื่อการค้า ซึ่งการปกครองแบบประชาธิปไตย จะมีส่วนสนับสนุนการค้าและลงทุนให้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นอกจากนั้นการที่องค์กรกลางต่าง ๆ นำเงื่อนไขด้านสิทธิมนุษยชนขึ้นมาใช้ในการค้าและการที่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ ไม่สามารถผูกขาดการใช้เทคโนโลยี ส่งผลให้ภาคประชาสังคมเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายและเข้มแข็งขึ้น จากท้องถิ่นสู่ระดับภูมิภาคระดับชาติและระดับนานาชาติ ซึ่งมีผลดังต่อไปนี้

4.1.1 สิทธิมนุษยชนและสิทธิเสรีภาพแพร่ขยายมากขึ้น ในยุคโลกาภิวัตน์สิทธิมนุษยชนจะแพร่กระจายไปทั่วโลก มีช่องทางการสื่อสารหลายช่องทางในการนำเสนอสถานการณ์ทางการเมือง ก่อให้เกิดการตื่นตัวในเรื่องสิทธิและเสรีภาพของประชาชน เช่น สิทธิทางการเมืองเพิ่มขึ้น สิทธิเสรีภาพของสื่อ สิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร และสิทธิเสรีภาพในเรื่องอื่น ๆ ตามที่

กฎหมายกำหนด โดยมีการรวมตัวขององค์กรภาคประชาชนที่มีจุดประสงค์เพื่อเรียกร้องและผลักดันนโยบายของรัฐในเรื่องสิทธิมนุษยชน เช่น องค์กร Amnesty International จนสามารถผลักดันให้รัฐบาลบางประเทศเปลี่ยนแปลงนโยบายบางประการที่ละเมิดสิทธิประชาชน และพัฒนาสู่แนวทางประชาธิปไตยมากขึ้น

4.1.2 การกระจายอำนาจทางการเมืองสู่ท้องถิ่น จากความต้องการสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ส่งผลให้เกิดการตื่นตัวของประชาชนในการเมืองภาคประชาชน ไม่เพียงแต่การเมืองในระดับประเทศเท่านั้น ยังส่งผลไปถึงการเมืองในท้องถิ่นอีกด้วย ประชาชนจะตื่นตัวต่อการกระจายอำนาจ (ถ้ารัฐบาลไม่ผูกขาดอำนาจ) เกิดการเรียนรู้ ปรับตัว เพื่อรองรับการกระจายอำนาจ ประชาชนจะหันมาให้ความสำคัญกับการตรวจ สอบการบริหารงาน ตรวจสอบความโปร่งใสของนักการเมืองท้องถิ่นมากขึ้น ซึ่งเป็นการกระตุ้นการทำงานของท้องถิ่น นอกจากนี้ กลุ่มการเมืองในท้องถิ่นจะหันมาให้ความสำคัญกับการคัดเลือกตัวผู้สมัครในการเลือกตั้งท้องถิ่น เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถเหมาะสมกับการพัฒนาท้องถิ่นมากขึ้น

4.1.3 การเมืองการปกครองไทยโปร่งใสมากขึ้น ในอนาคตการเมืองการปกครองจะเกิดความโปร่งใสมากขึ้น (Good Government) เนื่องจากช่องทางกระจายข่าวสารของสื่อมวลชน ที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้ประชาชนในท้องถิ่นมีการตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น หันมาให้ความสนใจในการบริหารงานของรัฐบาล จนนำไปสู่องค์กรภาคประชาชนที่มีความเข้มแข็งเพื่อจุดประสงค์ในการรักษาผลประโยชน์ของตน ทำให้รัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศต้องมีความโปร่งใสในการบริหารประเทศมากขึ้น ในไทย ภาคประชาชนตื่นตัวและมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ตั้งแต่ใช้รัฐธรรมนูญ 2540 โดยพิจารณาจากพฤติกรรมการเลือกตั้งที่สูงเพิ่มขึ้น การนำบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญมาใช้ในภาคปฏิบัติ เช่น การรวบรวมรายชื่อ 50,000 คนในการเสนอกฎหมายที่เกี่ยวข้องปัญหาต่าง ๆ หรือการเรียกร้องให้รัฐเปิดเผยข้อมูลข่าวสาร เพื่อความโปร่งใสในโครงการต่าง ๆ รวมถึงการเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาสังคม (civil society) ที่มีการจัดตั้งเครือข่ายประชาชนต่าง ๆ จำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับการเมือง

4.2 การเมืองที่คำนึงถึงอิทธิพลของกติการะหว่างประเทศ

สภาพโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้เศรษฐกิจของภูมิภาคต่าง ๆ ต้องเกี่ยวโยงและพึ่งพาซึ่งกัน และกันมากขึ้น ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของการลงทุนระหว่างประเทศ เกิดการล่มสลายของคอมมิวนิสต์ ทำให้ระบบทุนนิยมโลกแผ่ขยายออกไปครอบคลุมเกือบทุกส่วนของโลก กระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโลกมีหลายกระแสสำคัญที่มีผลทำให้การเมืองต้องคำนึงถึงอิทธิพลของกติการะหว่างประเทศ ซึ่งมีผลดังนี้

4.2.1 การจัดระเบียบการค้าโลก นับตั้งแต่การสิ้นสุดของสงครามเย็น การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองโลกได้นำมาสู่การจัดระเบียบทางเศรษฐกิจใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งระเบียบการค้าใหม่ของโลก และส่งผลต่อการขยายตัวของการค้า การลงทุน การเงินระหว่างประเทศ การจัดระเบียบเศรษฐกิจและการค้าโลกใหม่ในยุคหลังสงครามเย็น หมายถึง การขยายตัวของการค้าสินค้าและการแข่งขันการค้า บริการ การเจรจาการค้าพหุภาคี (GATT) เมื่อปี ค.ศ.1986 จนนำไปสู่การค้าจัดตั้งองค์การการค้าโลก (World Trade Organization) เมื่อปี 1994 กรอบการค้าพหุภาคีใหม่ ตลอดจนองค์การการค้าโลก คงมีส่วนช่วยผลักดันการค้าเสรีของโลก ให้มีความเป็นธรรมมากขึ้น ตลอดจนเป็นกลไกแก้ไขข้อพิพาททางการค้าระหว่างประเทศ

4.2.2 การปฏิรูปเศรษฐกิจให้เสรี (Liberalization) สภาพโลกาภิวัตน์มีการขยายตัวด้านการแข่งขันทางเศรษฐกิจและการค้า แรงกดดันจากการแข่งขัน ทำให้ธุรกิจเอกชนต้องดิ้นรนไปสู่ทั่วทุกจุดของโลก เพื่อชิงความได้เปรียบในเชิงการแข่งขัน ประเทศต่าง ๆ พากันปฏิรูปเศรษฐกิจให้เสรี เพื่อเตรียมพร้อมต่อการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่เข้มข้นขึ้น โดยเปิดประเทศให้นักธุรกิจต่างชาติเข้ามาลงทุนและค้าขาย โดยลดข้อจำกัดต่าง ๆ เพื่อให้เสรียิ่งขึ้น

4.2.3 การกีดกันทางการค้า (Protectionism) แม้การเปิดเสรีถือเป็นกระแสหลักในปัจจุบันแต่หลายประเทศยังดำเนินนโยบายที่ตรงกันกับการเปิดเสรี อันหมายถึง การกีดกันการปกป้องการค้า (Protectionism) ที่กำลังขยายตัวคู่ขนานไปกับกระแสการเปิดเสรี ประเทศมหาอำนาจบางประเทศได้หาทางออก เพื่อปกป้องธุรกิจ และอุตสาหกรรมภายในประเทศของตน ด้วยการสร้างอุปสรรคประเภทอื่น ๆ ที่มีใช้ภายใต้ข้ออ้างที่ไม่เป็นธรรม เช่น กีดกันในรูปของการใช้มาตรการ 301 ของสหรัฐอเมริกา การตั้งกำแพงภาษีต่อต้านการทุ่มตลาดหรือการตั้งกำแพงภาษีต่อต้านการอุดหนุน นอกจากนี้ยังมีการกีดกันในรูปของข้ออ้างของมาตรฐานสินค้า ข้ออ้างของการปกป้องสภาพแวดล้อมและการพิทักษ์สิทธิมนุษยชน จึงเป็นกระแสแห่งการกีดกันที่กำลังดำเนินอยู่และประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยยังคงต้องเผชิญอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

กล่าวโดยสรุป ภายใต้ระเบียบเศรษฐกิจโลกใหม่ ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในหลายประเทศที่ขาดอำนาจการต่อรองในเวทีเศรษฐกิจระดับโลก ดังนั้น การเมืองจะถูกครอบงำอยู่ภายใต้การคุมเกม โดยจะต้องดำเนินวิถีทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ผ่านกติการะเบียบโลกใหม่ (New world order) ซึ่งกลุ่มมหาอำนาจทางเศรษฐกิจจะอยู่เบื้องหลังอำนาจและความเป็นอิสระในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐไทย จะเริ่มถูกบังคับด้วยกติกาของกลุ่มทางการค้าที่ไทยเข้าเป็นสมาชิก หากไม่ดำเนินการตามนโยบายดังกล่าว จะถูกกีดกันทางการค้า โดยแทบไม่มีอำนาจ

ในการต่อรอง ดังนั้น การดำเนินนโยบายต่าง ๆ ของรัฐไทยจะต้องคำนึงถึงและปฏิบัติตามกติกา
ระเบียบโลกใหม่มากขึ้นอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

4.3 การเมืองที่อิทธิพลของภาคธุรกิจและบริษัทข้ามชาติมีมากขึ้น

ยุคโลกาภิวัตน์ ได้เกิดการก่อตัวของ "ตลาดทุนโลก" (Global Capital Market) กลุ่มบริษัทข้ามชาติ (Multi-national Corporation) สามารถเข้าลงทุนในประเทศต่าง ๆ ได้เสรีมากขึ้น ประกอบกับนานาประเทศต่างต้องการดึงดูดการลงทุนเข้าสู่ประเทศตน เพื่อกระตุ้นการจ้างงาน และรายได้เข้าสู่รัฐ ส่งผลให้ทั่วโลกหันมาติดต่อกับชายข้ามพรมแดนกันมากขึ้นบรรดาบริษัทข้ามชาติต่าง ๆ จึงมีอำนาจต่อรองเหนือรัฐประเทศต่าง ๆ ทำให้การกำหนดนโยบายของรัฐต้องสอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มบริษัทข้ามชาติ รัฐซึ่งเคยเป็นตัวแทนเพื่อผลประโยชน์ของประชาชน กลายเป็นตัวแทนของกลุ่มบริษัท สภาพการณ์ที่การเมืองที่อิทธิพลของเอกชนและบริษัทข้ามชาติมีมากขึ้น ส่งผลดังนี้

4.3.1 การตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนของภาครัฐลดลง ภายใต้สภาพดังกล่าว ในอนาคตรัฐจะลดบทบาทในการควบคุมการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสาร การค้า และเงินตรา และหันมาส่งเสริมการแข่งขันทางการค้า จัดระบบการบริการเพื่อเอื้อความสะดวกแก่ภาคธุรกิจ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพในการแข่งขันของประเทศ การค้าระหว่างประเทศสามารถดำเนินงานอยู่นอกเหนือขอบข่ายของอำนาจรัฐ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ เพราะบริษัทต่าง ๆ จะดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของตน ซึ่งอาจไม่ได้เป็นไปตามความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ และเมื่อเกิดความเสียหายต่อธรรมชาติ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณภาพชีวิตของประชาชน บรรดาบริษัทข้ามชาติหรือองค์กรเหนือรัฐ จะไม่รับผิดชอบ

4.3.2 การโอนกิจการบางอย่างของรัฐให้แก่เอกชน ในอนาคตรัฐจะมีบทบาทหลักในการป้องกันประเทศ ส่วนด้านอื่น ๆ มีแนวโน้มที่รัฐจะลดบทบาทลง โดยให้เอกชนมาดำเนินการแทน เช่น รัฐบาลในประเทศสวีเดน ได้ปรับบทบาทของภาครัฐ ให้สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจในยุคโลกาภิวัตน์ โดยจำกัดขนาดของภาคราชการ และระบบบริการสังคมเพื่อให้ภารกิจของภาครัฐบาลเป็นไปตามกลไกของตลาด และแปรสภาพภารกิจบางอย่างไปเป็นบริษัทเช่นเดียวกับประเทศญี่ปุ่น และนิวซีแลนด์ แต่สิ่งที่น่าเป็นห่วง คือ การแปรสภาพกิจการบางอย่างให้อยู่ในรูปบริษัท จะส่งผลให้ประชาชนไม่ไว้วางใจรัฐบาล เนื่องจากการกระทำดังกล่าว เป็นการเพิ่มโอกาสในการคอร์รัปชันผลประโยชน์ของคนทั้งประเทศจะกลายเป็นผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม อีกทั้งเป็นความพยายามของบริษัทข้ามชาติที่ต้องการให้เปลี่ยนการบริหารประเทศ ให้อยู่ในรูปโลกาภิวัตน์ทั้งหมด เพื่อจะสามารถเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากทรัพยากรของประเทศอื่นได้ง่ายขึ้น

4.3.3 รัฐบาลขาดอิสระในการกำหนดนโยบาย ในยุคของการค้าเสรีระหว่างประเทศการค้าดำเนินนโยบายใด ๆ ของรัฐ ต้องขึ้นอยู่กับประเทศคู่ค้าหรือบรรษัทข้ามชาติ ในรูปของการพึ่งพิงตลาดส่งออก การพึ่งพิงสินค้านำเข้าประเภทวัตถุดิบเพื่อการผลิต เช่น น้ำมัน เทคโนโลยี เครื่องจักร รวมทั้งการพึ่งพิงเงินทุนจากภายนอกประเทศ ผลของความสัมพันธ์แบบพึ่งพิงนี้ ทำให้รัฐขาดอำนาจการต่อรองกับประเทศคู่ค้า เนื่องจากมีผลโดยตรงต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ หากรัฐบาลดำเนินนโยบายที่ขัดกับการเปิดเสรีการค้า จะส่งผลให้ประเทศคู่ค้าหันไปลงทุนในประเทศอื่น หรือส่งผลเสียต่อภาคเศรษฐกิจของประเทศนั้นได้

4.4 การพยายามเพิ่มกลไกความคุ้มครองผลประโยชน์ประเทศมากขึ้น

ยุคโลกาภิวัตน์ การเปิดเสรีทางการค้าเป็นไปอย่างกว้างขวาง ประเทศต่าง ๆ หันมาเปิดเสรีการค้าและลดเงื่อนไขบางประการ เพื่อเอื้อประโยชน์ในการส่งออกสินค้า และให้ต่างชาติเข้ามาลงทุน แต่มีใ้ว่ารัฐบาลในประเทศต่าง ๆ จะไม่ตระหนักถึงปัญหาที่จะตามมาจากการเปิดการค้าเสรี ไม่ว่าจะเป็นการเสียเปรียบต่างชาติ ที่อาจเข้ามาตัดดวงเอาผลประโยชน์ และสร้างปัญหาอีกมากมาย อาทิ ปัญหาสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน ปัญหาคุณภาพชีวิต และอำนาจอธิปไตยของประชาชน

การเชื่อมโยงถึงกันของรัฐบาลประเทศต่าง ๆ ไม่ได้หมายความว่าความวาระอื่น ได้ประโยชน์หรือมีความเห็นไปในทิศทางเดียวกันเสมอไป ในทางตรงข้ามรัฐบาลแต่ละประเทศ กลับต้องเพิ่มมาตรการเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์ และอำนาจอธิปไตยของประชาชนในรัฐ ไม่ให้ถูกระทบจากเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ในโลกที่มีความเป็นพลวัต มีความซับซ้อน และเต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ดังนั้นในอนาคตรัฐบาลในหลายประเทศรวมถึงไทยด้วย จะหันมาตั้งกลไกด้านกฎระเบียบ หรือกฎหมาย เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของรัฐ มิให้รัฐเสียเปรียบมากเกินไป เช่น มาตรการใหม่ที่คุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งการออกกฎหมายเพื่อควบคุมอาชญากรรม การคอร์รัปชันข้ามชาติ ที่มาพร้อมกับการค้าเสรี อย่างไรก็ตามการที่รัฐจะออกกฎหมาย หรือมาตรการใด ๆ ต้อง ชั่งน้ำหนักระหว่าง ความเสียเปรียบต่างชาติด้านการถอนการลงทุนของกลุ่มบรรษัทไปยังประเทศอื่น

4.5 การสันคลอนความมั่นคงจากการก่อการร้าย

จากสภาพโลกาภิวัตน์ที่มีการแสวงหาประโยชน์ โดยใช้ระบบทุนนิยมของกลุ่มประเทศที่มีศักยภาพด้านเงินทุน เช่น สหรัฐอเมริกา ได้สร้างความไม่พอใจต่อกลุ่มประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มประเทศทางตะวันออกกลาง รวมถึงกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาโดยมีสาเหตุสำคัญคือ

4.5.1 การเข้ามาเอาควบคุมและเอาเปรียบกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและ ตะวันออกกลาง ปัญหาระบบองค์กรสากลที่พยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองของรัฐ หลังระบบ ทุนนิยมได้แพร่เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเกือบทุกประเทศทั่วโลก กลุ่มประเทศที่มีอำนาจทางการเงินได้ ริเริ่มจัดตั้งองค์กรสากลกลางต่าง ๆ เพื่อเป็นกลไกดำเนินการทางเศรษฐกิจให้ทุก ๆ ประเทศเดินไป ในทิศทางและมาตรฐานเดียวกัน คอยควบคุมกำกับให้องค์กรออกกฎระเบียบที่เอื้อประโยชน์ต่อ กลุ่มประเทศตน ด้วยวิธีการนี้ส่งผลให้ประเทศที่มีทุนน้อยไม่สามารถต่อสู้แข่งขันกับประเทศที่มี เงินทุนมากได้ จนเกิดสงครามอุดมการณ์กระจายไปทั่วโลก การแสวงหาประโยชน์จากแหล่ง พลังงาน และทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มประเทศร่ำรวย เมื่อเทียบอัตราส่วนของจำนวนประชากร กับการบริโภคทรัพยากร โดยเฉพาะพลังงานพบว่า กลุ่มประเทศที่ร่ำรวยมีการบริโภคในอัตราที่สูง นอกจากนั้น แม้กลุ่มประเทศร่ำรวยจะมีแหล่งทรัพยากรพลังงานอยู่ แต่กลับสงวนไว้เป็นแหล่ง พลังงานสำรองภายในประเทศ สิ่งเหล่านี้ยิ่งกระตุ้นความไม่พอใจ สภาพความไม่เท่าเทียมระหว่าง ประเทศที่ร่ำรวยกับประเทศยากจนรวมถึงประเทศทางตะวันออกกลางให้ขยายกว้างมากขึ้น ส่งผล ให้มีการตอบโต้การเอาเปรียบจากระบบทุนนิยมด้วยวิธีการก่อการร้ายเกิดขึ้นทั่วโลก โดยเฉพาะการก่อการร้ายในประเทศสหรัฐอเมริกาและประเทศในยุโรป และนานาประเทศก็เริ่ม ตระหนักและระแวงระวังความปลอดภัยในเรื่องการก่อการร้ายมากขึ้น

4.5.2 ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประเทศร่ำรวยและกลุ่มประเทศยากจน โลกาภิวัตน์เป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดการแข่งขัน หรือถ้าเป็นการแบ่งปัน ก็เป็นการแบ่งเพื่อเป็นการ ให้โอกาสในการแข่งขัน และเป็นไปได้ยากที่การแข่งขัน จะสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ต่อประชาชน ทุกกลุ่ม ประเทศที่พัฒนาแล้ว สามารถที่จะช่วยเอาผลประโยชน์ประเทศที่กำลังพัฒนา และเป็น ผู้ ส่งออกผลผลิตได้มากกว่าประเทศที่กำลังพัฒนา เนื่องจากสินค้ามีคุณภาพมากกว่า จนกลายเป็น ช่องว่างของศักยภาพการแข่งขัน นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มประเทศที่ยากจน กับกลุ่ม ประเทศร่ำรวย กลุ่มประเทศที่มีปัจจัยการผลิต กับกลุ่มประเทศที่นำเข้า

4.5.3 ปัจจัยสนับสนุนการก่อการร้าย เนื่องด้วยการคมนาคมขนส่งที่รวดเร็วและ มีให้เลือกหลายทางในยุคปัจจุบัน ผู้ก่อการร้ายจึงสามารถเคลื่อนไหวกิจกรรมต่าง ๆ ได้ง่าย ประกอบกับสามารถใช้อุปกรณ์เครือข่ายสื่อสารที่ทันสมัยในการรับส่งข้อมูล สั่งการและติดตามผล การติดตามร่องรอยของผู้ก่อการร้ายจึงเป็นเรื่องยาก การจะเข้าถึงองค์กรหรือตัวผู้ก่อการร้ายจึงอาจ ต้องใช้การรวบรวมข่าวกรองจากหลายแหล่ง และใช้เวลานาน ซึ่งบางครั้งก็แทบไม่ประสบผลเลย ผู้ก่อการร้ายบางกลุ่มในปัจจุบันเป็นผู้ก่อการร้ายภายใต้การจัดตั้งหรือได้รับการสนับสนุนจาก รัฐบาลหรือรัฐประเทศต่าง ๆ เพื่อจะใช้ประโยชน์ในการดำเนินนโยบายทางการเมือง

การทุจริต คอร์รัปชัน การติดสินบน ฯลฯ มีแนวโน้มลดลง เนื่องด้วยการทุจริตคอร์รัปชัน สามารถถูกเปิดโปงได้ผ่านสื่อมวลชน ทั้งในและนอกประเทศ และการที่มีการปฏิรูปการปกครองปรับเปลี่ยนกฎหมาย และกวาดล้างระบบการคอร์รัปชันต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น รวมถึงการปลดปล่อยให้คณะกรรมการต่าง ๆ ขององค์การอิสระ มีความเป็นอิสระมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ส่งผลให้แนวโน้มการคอร์รัปชันมีแนวโน้มลดลง

แต่อย่างไรก็ตาม การทุจริตคอร์รัปชันจะไม่ได้สูญหายหรือหมดสิ้นไป เนื่องด้วยมีนักการเมืองบางส่วนยังคงมีเป้าหมายในการแสวงหาผลประโยชน์ ทั้งในนักการเมืองรุ่นเก่าและนักการเมืองรุ่นใหม่ที่เป็นกลุ่มทุน ที่เข้ามาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน ประกอบกับในอนาคตนักการเมืองจะพัฒนารูปแบบและช่องทางในการทุจริตมากขึ้น โดยใช้เทคนิคไร้หลักฐานในการเอาผิด และซับซ้อนมากขึ้น

4.6 การเมืองที่ใช้แรงกดดัน

อนาคตกระแสการต่อต้านโลกาภิวัตน์จากประชาชน จะก่อตัวขึ้นทั่วโลก เพราะเมื่อความไร้พรมแดน ได้ทำลายความสมดุลของระบบเศรษฐกิจ และสภาพแวดล้อมภายในชุมชน และภายในประเทศ ประชาชนไม่สามารถเข้าไปควบคุมได้เนื่องจากรัฐอยู่ภายใต้นโยบายขององค์กรระหว่างประเทศ อาทิ UN, IMF, World Bank, WTO ซึ่งไม่สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้ทั้งหมด รวมทั้งการอยู่ภายใต้อิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติ ทำให้รัฐบาลต้องคล้อยตามนโยบายของกลุ่มบรรษัท โดยอาจจะเลยการปกป้องผลประโยชน์ให้กับประชาชนของตน ส่งผลให้ประชาชนถูกเอาเปรียบ และประสบปัญหาความยากจนจากการแสวงหาผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติ จะเริ่มรวมตัวเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการยกเลิกนโยบาย หรือโครงการที่ก่อให้เกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิที่จะจัดการทรัพยากรด้วยตัวเอง ทำยสุดอาจนำไปสู่การลุกขึ้นของประชาชนเพื่อเปลี่ยนแปลงรูปแบบบริหารที่เอื้อให้เกิดความยุติธรรมต่อประชาชน

ปรากฏการณ์ทางการเมืองบางส่วนได้ปรากฏขึ้นแล้วในปัจจุบัน และในอนาคต จะมี การใช้แรงกดดันสูงมาก ประชาชน/ประชาสังคมและกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ ใช้แรงกดดันแทนการใช้ rule-base politics โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้วิธีการเดินขบวนประท้วง การก่อกบฏ เช่น การก่อความวุ่นวาย มีการชุมนุม ใช้วาจาขู่ว่าจะลาออกอย่างมีอารมณ์ การปิดถนนเป็นเวลาหลายชั่วโมง จนสร้างความเดือดร้อนกับผู้สัญจรไปมา การใช้ความรุนแรง ทำลายข้าวของสาธารณะเสียหาย และเผาสถานที่ราชการ การใช้กำลังเข้าปะทะทำร้ายกัน โดยไม่ได้ดำเนินการให้ถูกต้องตามกฎหมาย และไม่ใช้การเจรจาโดยสันติวิธี เพื่อให้ได้ข้อยุติที่พึงพอใจทั้งสองฝ่าย

ประเด็นหลัก ๆ ของการสร้างแรงกดดัน ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต จะมีสาเหตุหลัก มาจากปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ที่เกิดจากการบริหารงานของรัฐที่ไร้ประสิทธิภาพและ ปัญหาที่มาพร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้การค้าเสรี เช่น ปัญหาที่ดินทำกิน ราคาพืชผล เกษตรที่ตกต่ำ ปัญหาสิ่งแวดล้อม การปิดบังข้อมูลข่าวสารทางราชการเกี่ยวกับการแปรรูป รัฐวิสาหกิจ หรือความไม่พอใจในการกระทำของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น ตำรวจที่รัดไถชาวบ้านทำลาย สถานที่ราชการในการทำประชาพิจารณ์ โครงการท่อก๊าซ การประท้วงโครงการโรงไฟฟ้าหินกูด เป็นต้น

5. ด้านเทคโนโลยี

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2550, หน้า 12-15) ได้กล่าวว่า การแพร่ขยาย เครือข่ายอินเทอร์เน็ต สื่อวิทยุ โทรทัศน์ที่เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายของสำนักข่าว โทรศัพท์มือถือ ความก้าวหน้าดังกล่าวได้ก่อให้เกิดทางด่วนข้อมูลข่าวสาร ซึ่งย่นมิติของระยะทางและมิติเวลา โดยส่งผลกระทบต่อสังคมทั้งด้านบวกและลบ ดังนี้

5.1 ผลกระทบเชิงบวก

5.1.1 เข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้น คือ คนในสังคมไทยจะได้รับความรู้ ข้อมูล ข่าวสารที่เผยแพร่อย่างมากมาย หลากหลาย กว้างขวาง และรวดเร็วแล้ว คนในสังคมยังมีเสรีภาพ ในการเข้าถึงความรู้ ข้อมูลข่าวสารได้มากขึ้น ทำให้สังคมกลายเป็นสังคมความรู้และข้อมูลข่าวสาร

5.1.2 เกิดวิถีชีวิตที่สะดวกรวดเร็ว วิถีชีวิตคนในสังคมไทยจะเข้าไปเกี่ยวกับ เทคโนโลยีสารสนเทศมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นด้านธุรกิจ การผลิต การบริโภค การศึกษา การฝึกอบรม การรักษาพยาบาล การเมือง การเงิน-ธนาคาร การทำงาน ผ่านการใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตโดยถูก พัฒนาไปสู่การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายขนาดยักษ์ ทั้งแบบมีสาย-ไร้สาย และในอนาคตอินเทอร์เน็ต จะถูกนำมาใช้ประโยชน์ในกิจกรรมหลายอย่าง ทำให้การใช้ชีวิตคนในสังคมสะดวกรวดเร็วขึ้น

5.1.3 เกิดวัฒนธรรมและศาสนาที่หลากหลาย เมื่อคนในสังคมรับรู้แนวคิด หลักปรัชญา วัฒนธรรม จากที่ต่าง ๆ ทั่วโลกผ่านทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ประกอบกับการคมนาคมที่ทันสมัย โดยมีการเคลื่อนย้ายของคนในสังคมหนึ่งไปยังสังคมหนึ่ง ก่อให้เกิด การผสมผสานทางวัฒนธรรม เช่น การแต่งงานกับเชื้อชาติต่าง ๆ มากขึ้น เกิดคนสัญชาติผสม และ ส่งผลให้ผู้คนเริ่มยอมรับวัฒนธรรมและศาสนาอื่นมากขึ้น อีกทั้งคนในสังคมยึดติดกับวัฒนธรรม และศาสนาของตนลดลง

5.1.4 ประสานประโยชน์ได้ง่ายผ่านเครือข่ายสารสนเทศ คือ ทำให้ทุกสังคม เชื่อมโยงกันได้ง่าย ทั้งระดับรัฐต่อรัฐ องค์กรต่อองค์กร หรือระดับปัจเจกต่อปัจเจก ประเทศต่าง ๆ รวมทั้งไทยมีแนวโน้มถักทอเข้าหากัน เพื่อแสวงหาประโยชน์จากความร่วมมือในด้านเศรษฐกิจ

การเมือง การศึกษา เทคโนโลยี วัฒนธรรมต่าง ๆ โดยมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งของสมาชิกในเครือข่าย แบ่งปันจัดสรรทรัพยากร รวมทั้งสร้างมาตรฐานของคุณค่าที่เป็นเครื่องมือจัดระเบียบโลกให้อยู่ในกรอบที่สามารถอยู่ร่วมกันได้ เช่น สิทธิมนุษยชน การพัฒนาแนวคิดประชาธิปไตย การสร้างความโปร่งใส ลดกำลังทหาร/อาวุธ รักษาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

5.1.5 ช่วยเพิ่มช่องทางปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม การนำเทคโนโลยีมาใช้จะเกิดประโยชน์ในการให้คำปรึกษาปัญหาสังคมได้ เช่น พ่อแม่ใช้เวลากับลูกผ่านทางโทรศัพท์ ศูนย์ให้คำปรึกษาทางโทรศัพท์ รั้วโรงเรียนผ่านทางอินเทอร์เน็ต เป็นต้น

5.2 ผลกระทบเชิงลบ

5.2.1 มีโอกาสรับข้อมูลข่าวสารและวัฒนธรรมไม่พึงประสงค์ เนื่องจากคนในสังคมสามารถบริโภคข้อมูลข่าวสารได้หลากหลายประเภท แต่ข้อมูลข่าวสารนั้น อาจไม่ได้มาพร้อมความถูกต้อง โดยหลายครั้งข้อมูลข่าวสารมาพร้อมกับค่านิยมไม่เหมาะสม เช่น ค่านิยมเสรีนิยมที่เกินขอบเขต ค่านิยมที่ยอมรับการทำผิดคุณธรรมจริยธรรม เช่น ทำแท้ง เปิดเสรีทางเพศ อีกทั้งความมีอิสระในการเข้าถึงบริการอินเทอร์เน็ต ทำให้บางกลุ่มคนที่ไร้คุณธรรม นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่ไม่เหมาะสมผ่านอินเทอร์เน็ต เช่น จากรายงานสภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระบุว่า เว็บไซต์ลามกอนาจารมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี และจากการรายงานผลการรับแจ้งเว็บไซต์ผิดกฎหมายแบ่งตามประเภท ปี 2548 และปี 2549 ซึ่งเป็นข้อมูลสำนักงานตำรวจแห่งชาติแจ้งว่ามีเว็บไซต์ผิดกฎหมายจำนวนมากนับหมื่นเรื่อง

5.2.2 เกิดความสับสนระหว่างความจริงแท้กับความจริงเทียม เนื่องจากข้อมูลข่าวสารจำนวนมากถูกถ่ายทอดอย่างรวดเร็วผ่านสื่อต่าง ๆ ซึ่งข้อมูลข่าวสารจำนวนมากนั้น อาจมีบางส่วนที่ไม่ถูกต้อง ไม่น่าเชื่อถือ หรือบิดเบือน ทำให้ยากจะประเมินได้ว่าเรื่องใดเป็นเรื่องจริงหรือเท็จ โดยเฉพาะกรณีที่มีการสื่อสารถูกนำไปใช้เพื่อโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ในขณะที่คนในสังคมจำนวนมากไม่สามารถใช้วิจารณญาณตัดสินได้ถูกต้องประกอบกับคนในสังคมรับข้อมูลข่าวสารจำนวนมากตลอดเวลาและรวดเร็ว ยิ่งส่งผลให้ไม่มีเวลาค้นคิด วิเคราะห์ แยกแยะระหว่างสิ่งที่จริงหรือมีประโยชน์ กับสิ่งเท็จที่อาจก่อผลเสียจึงไม่แปลกใจที่ข้อมูลข่าวสารที่มีความคลาดเคลื่อน หรือข่าวลือ มักจะแพร่ไปได้ไกลอย่าง

5.2.3 เกิดกระแสวัตถุนิยมมากขึ้น ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศทำให้เกิดการกระจายข้อมูลโฆษณาสินค้า การบริโภค ความงาม ความฟุ่มเฟือย ซึ่งเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้คนในสังคมจะมีลักษณะที่ชื่นชอบการบริโภค การจับจ่าย ซึ่งสามารถนำมาใช้แสวงหาความพอใจสูงสุดของตนเอง จึงเกิดค่านิยมวัตถุนิยมของคนในสังคม ซึ่งทำให้ค่านิยมของคนใน

สังคมวัดคุณค่า หรือความสำเร็จของตำแหน่ง เกียรติยศหรืออำนาจที่นำมาซึ่งอำนาจในการจัดหา วัตถุได้มากขึ้น

5.2.4 เกิดสภาพปัจเจกนิยมสูงขึ้น ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่งผลให้คนในสังคมสามารถดำเนินชีวิตภายใต้ไซเบอร์สเปซ อาทิ การเงิน เพลง ภาพยนตร์ การศึกษาการเมือง เครือข่ายไซเบอร์สเปซ สร้างช่องทางให้คนในสังคมมีรูปแบบการดำเนินชีวิต แบบแยกส่วนจากคนอื่นในสังคม

5.2.5 อาชญากรรมผ่านเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศ เนื่องด้วยในอนาคต เทคโนโลยีสารสนเทศทันสมัย จะมีกลุ่มคนบางกลุ่มอาศัยเครือข่ายเทคโนโลยีสารสนเทศในการประกอบอาชญากรรมมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการแชทที่ถูกนำมาใช้ล่อลวงเด็กและเยาวชนไป ข่มขืนหรือชิงทรัพย์ การแฮกเกอร์เพื่อโจรกรรมข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์รวมถึงข้อมูลธุรกรรมทางการเงิน การซื้อขายอาวุธผ่านทางอินเทอร์เน็ต การตัดข้อมูลใหม่นำมาเป็นผลงานตน การทำลายคู่แข่งทาง ธุรกิจโดยปล่อยข่าวลือ ซึ่งเทคโนโลยีสารสนเทศมีแนวโน้มถูกนำมาใช้ในทางที่ผิดมากขึ้นสามารถ บ่อนทำลายเศรษฐกิจและความน่าเชื่อถือของประเทศได้ โดยที่ไม่สามารถหาตัวผู้กระทำผิดได้ ดังนั้นยิ่งสังคมมีการพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศให้มีความทันสมัยมากขึ้นเพียงใดสังคมยิ่งต้อง เตรียมพร้อมเพื่อแก้ไขและป้องกันด้านไม่ดีของเทคโนโลยีสารสนเทศมากขึ้น

5.2.6 วัฒนธรรมไทยบางส่วนถูกละเลยไม่ให้ความสำคัญ เมื่อเทคโนโลยีได้นำ ข้อมูลใหม่ ๆ เข้ามา ส่งผลให้เอกลักษณ์ความเป็นไทยและการรักษาจารีตประเพณีไทยลดลง ขาดการให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมที่ดี เนื่องด้วยมีการเปิดรับวัฒนธรรมต่างชาติมากขึ้น และหากไม่สามารถแยกแยะว่าสิ่งใดดีเหมาะสม สิ่งใดไม่เหมาะสมกับสังคมไทย รวมถึงไม่มีการพัฒนาวัฒนธรรมไทยให้มีความร่วมสมัยมากขึ้น ย่อมจะส่งผลทำให้วัฒนธรรมไทยที่มีคุณค่า อาจสูญหายไป

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย

แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ มีดังต่อไปนี้

1. ด้านสังคม

1.1 สังคมที่มีความเป็นเมืองและเป็นสากลมากขึ้น

สังคมไทยมีแนวโน้มที่จะมีความเป็นเมืองและมีความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการคมนาคม รวมทั้งการโยกย้าย แรงงานจากภาคการเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมและการบริการเพิ่มมากขึ้นส่งผลให้ประชากรใน ชนบทต่างมุ่งที่จะอพยพโยกย้ายเข้าสู่ในเขตเมืองมากขึ้น รวมทั้งเกิดเมืองใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย ที่ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีต่าง ๆ ได้ส่งผ่านไปถึง ซึ่งหากขาดการวางแผนรับมือ

เตรียมการเป็นอย่างดีแล้วย่อมเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย เช่น ปัญหาแหล่งชุมชนแออัด ปัญหาสิ่งแวดล้อมการเกิดภาวะครอบครัวยุคใหม่

นอกจากนี้จากการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสารสนเทศและการคมนาคมขนส่ง ยังก่อให้เกิดเครือข่ายการติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงถึงกันในด้านต่าง ๆ ทั่วทั้งโลก ส่งผลให้การเผยแพร่วัฒนธรรมและค่านิยมต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากต่างประเทศสามารถแทรกซึมเข้ามาได้อย่างง่ายดาย จนถูกยอมรับเป็นวัฒนธรรมหรือค่านิยมสากลที่มีการยอมรับกันอย่างกว้างขวางขยายครอบคลุมไปทั่วโลก อาทิ การดื่มโค้ก การแต่งกายด้วยชุดสูท การใส่กางเกงยีนส์ การชมภาพยนตร์ฮอลลีวูด (วิชัย ตันศิริ, 2541, หน้า 78) ซึ่งอาจส่งผลให้วัฒนธรรมในท้องถิ่นหรือเอกลักษณ์ต่าง ๆ ของความเป็นไทยอาจถูกกลืนให้เลือนหายไป โดยวัฒนธรรมสากลที่ผ่านแทรกซึมเข้ามาโดยไม่ทันระวังตัว

1.2 สังคมที่การคอร์รัปชันกระทำได้ยากขึ้น

สังคมไทยมีแนวโน้มที่จะมีการคอร์รัปชันเกิดได้ยากยิ่งขึ้นเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศ ส่งผลให้ข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ ที่เคยถูกปิดบังไว้เป็นความลับนั้นจะไม่ใช่ความลับอีกต่อไป การได้รับอิทธิพลจากกลุ่มการค้าทั้งในระดับภูมิภาคและระดับโลก จะมีพลังอำนาจควบคุมการดำเนินการในด้านต่าง ๆ ของประเทศ อิทธิพลนี้จะบีบให้ประเทศในกลุ่มต้อง มีนโยบายเพื่อแสดงถึงความซื่อสัตย์และโปร่งใสของประเทศโดยใช้อำนาจต่อรองทางการค้าและการรวมกลุ่มตั้ง "กติกาสากล" ขึ้น จึงเห็นได้ชัดเจนว่า ในระยะต่อไป กระแสโลกจะบีบให้สังคมไทยต้องเคารพความซื่อสัตย์สุจริต มีความโปร่งใสในการบริหารงานต่าง ๆ ทั้งในภาครัฐและเอกชน รวมทั้งการปฏิรูปการศึกษาน่าจะส่งผลให้ประชาชนไทยในอนาคตมีความรู้มากยิ่งขึ้น ในการปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง ไม่เพียงเท่านั้นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2554 ได้สร้างกลไกหลายประการที่ส่งผลให้ประชาชนมีสิทธิในการตรวจสอบและควบคุมหน่วยงานของรัฐในการดำเนินงานต่าง ๆ ได้อย่างใกล้ชิดมากขึ้น จึงน่าจะทำให้สังคมไทยเป็นสังคมที่การคอร์รัปชันในแวดวงต่าง ๆ จะกระทำได้ยากยิ่งขึ้น

1.3 สังคมที่ตระหนักเรื่องสิทธิมนุษยชนมากขึ้น

สังคมไทยมีแนวโน้มที่จะเป็นสังคมที่ตระหนักในเรื่องสิทธิมนุษยชนเพิ่มมากขึ้น โดยในระยะที่ผ่านมา แนวโน้มเรื่องสิทธิมนุษยชนได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการผลักดันจากนานาประเทศ หรือจากองค์กรเหนือรัฐที่ก่อให้เกิดกระแสการเรียกร้องสิทธิมนุษยชนอย่างกว้างขวาง และมีอิทธิพลต่อประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก หลายประเทศในโลกตะวันตกใช้มาตรการทางเศรษฐกิจเข้ากดดัน และแทรกแซงประเทศอื่นให้ยอมปฏิบัติตามเงื่อนไข

ด้านสิทธิมนุษยชน การเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนที่รุนแรงจะช่วยลดบทบาทอำนาจเผด็จการทางการเมืองลง

ประเทศไทยได้เริ่มตระหนักถึงกระแสเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น ดังเห็นได้จากภายใต้บทบัญญัติของกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ 1 และฉบับที่ 2 พ.ศ. 2554 ที่มีหลายมาตรามุ่งเน้นการส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพและความเสมอภาคของประชาชนรวมทั้งจากการเกิดกลุ่มเรียกร้องสิทธิมนุษยชนกลุ่มต่าง ๆ ที่เข้ามาทำหน้าที่ในการตรวจสอบดูแล และป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนไม่ว่าจะเป็นในด้านของสิทธิสตรี สิทธิเด็ก สิทธิคนพิการ และผู้ด้อยโอกาสต่าง ๆ ในสังคม สิทธิของผู้บริโภคสิทธิในด้านสุขภาพ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การดำเนินการปฏิรูประบบการศึกษาภายในประเทศซึ่งได้ส่งผลให้ประชาชนไทยเริ่มที่จะรู้จักและตระหนักในสิทธิและบทบาทของตนเองเพิ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งน่าจะเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้การละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศไทยมีแนวโน้มลดลง โดยที่ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนจะเล็งเห็นถึงความสำคัญในประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนเพิ่มมากยิ่งขึ้น

1.4 สังคมที่ให้ความสำคัญด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

สังคมไทยมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญในด้านสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น เนื่องจากเกิดความตระหนักในผลกระทบอันเกิดจากการขาดความรอบคอบทางนโยบาย ที่ให้ความสำคัญต่อภาคอุตสาหกรรมอย่างไม่สมดุล ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาความทรมานและเสื่อมสลายของสภาพธรรมชาติ รวมทั้งจากการที่ประเทศต่าง ๆ เริ่มเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมกันมากขึ้นโดยมีกลุ่มพิทักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นแกนนำในการรณรงค์ เป็นเหตุให้ประเทศที่กำลังพัฒนาหันมาตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมมากขึ้น นอกจากนี้ปัญหาสิ่งแวดล้อมยังเป็นประเด็นปัญหาระดับโลกที่ทุกประเทศต้องมีส่วนร่วมแก้ไข จึงมีขบวนการรณรงค์ให้มีความรับผิดชอบในการรักษาสิ่งแวดล้อมโลกทั้งในรูปแบบขององค์กรเอกชนผู้พิทักษ์สิ่งแวดล้อมและการทำอนุสัญญาาระดับพหุภาคี โดยประเด็นทางสิ่งแวดล้อมได้ถูกยกขึ้นมาเป็นประเด็นถกเถียงที่สำคัญในการประชุมสุดยอดของโลกหลายต่อหลายครั้งการเจรจาในองค์การการค้าโลกอาจมีการพิจารณาเรื่องสิ่งแวดล้อมกับเรื่องการค้าด้วย ซึ่งอาจมีการใช้ประเด็นทางสิ่งแวดล้อมเป็นเครื่องมือหนึ่งในการผูกโยงเข้ากับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลให้ประเทศไทยต้องคำนึงถึงเรื่องสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น ในด้านการค้าและการผลิตอุตสาหกรรมจำเป็นต้องปรับตัวให้มีมาตรฐานทางด้านสิ่งแวดล้อมทัดเทียมกับมาตรฐานระดับสากล เพื่อมิให้มีอุปสรรคในการขยายตัวของการส่งออกได้

ในประเทศไทยในอนาคต 20 ปีข้างหน้า แนวโน้มของการให้ความสำคัญแก่สภาพแวดล้อมจะเพิ่มสูงขึ้น โดยแนวโน้มธุรกิจและการลงทุนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมจะเพิ่มมาก

ยิ่งขึ้น เช่น โรงงานแยกขยะ โรงงานรีไซเคิลขยะ โรงงานบำบัดน้ำเสีย โรงไฟฟ้าพลังงานขยะ ธุรกิจ การแยกสิ่งของเหลือใช้การใช้พลังงานจากธรรมชาติเพื่อรีไซเคิลสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ซึ่งจะเป็นแหล่ง งานประเภทหนึ่งของคนในสังคมในอนาคต

1.5 สังคมที่มุ่งสู่การเรียนรู้มากขึ้น

สังคมไทยมีแนวโน้มที่จะมุ่งสู่ทิศทางของการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น โดยมีปัจจัยทางเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดันสูงสุดที่ทำให้สังคมและประเทศชาติต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยปริยาย การไม่ปรับตัวด้านภูมิความรู้ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของโลก จะทำให้สังคมนั้นไม่สามารถที่จะยืนหยัดอยู่ได้อย่างมั่นคงท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของภูมิรัฐศาสตร์ในอนาคต ยิ่งกว่านั้น เมื่อโลกก้าวสู่การเข้าสู่ยุคของสังคมแห่งความรู้ที่ความรู้จะเป็นอำนาจและเป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างนวัตกรรมหรือเทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่งจะเป็นข้อได้เปรียบทางการแข่งขันของประเทศ นั้น ๆ นอกจากนี้ ในยุคแห่งข้อมูลข่าวสารสารสนเทศต่าง ๆ ที่เปิดกว้างอย่างเสรีได้ส่งผลให้ “ความรู้” เป็นสิ่งที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย ไม่ถูกปิดกั้นหรือมีข้อจำกัดที่ยากต่อการเข้าถึงอีกต่อไป รวมทั้งจากนโยบายของรัฐในการปฏิรูปการศึกษาที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้สังคมไทยเป็นสังคมมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับการเรียนรู้มากยิ่งขึ้น ในอนาคต ความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นอีกปัจจัยที่ส่งผลให้ความรู้ของซีกโลกหนึ่งกับอีก ซีกโลกหนึ่งสามารถที่จะเชื่อมต่อกันได้อย่างไร้พรมแดนและมีการต่อยอดทางความรู้กันไปอย่าง ไปอย่างไม่มีความจำเป็นหากสังคมใดที่ไม่เห็นความสำคัญของการเรียนรู้ สังคมนั้นย่อมจะกลายเป็น สังคมที่ล้าหลังและพ่ายแพ้ไปในที่สุด

2. ด้านเศรษฐกิจ

2.1 การแข่งขันทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น

การเปิดเสรีทางการค้าที่มากขึ้นทำให้สินค้าและการผลิตกระจายไปยัง แหล่งประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ทรัพยากรเคลื่อนย้ายมากขึ้นและสะดวกขึ้น นอกจากนั้น การรวมกลุ่ม ทางการค้าระหว่างประเทศที่เพิ่มข้อต่อรองทางการค้ามากยิ่งขึ้น บีบให้แต่ละประเทศต้องพยายาม เข้าเป็นภาคีสมาชิกองค์การค้ากลุ่มต่าง ๆ และต้องปฏิบัติตามพันธกรณีระดับประเทศ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ จะทำให้การแข่งขันระหว่างผู้ผลิตในประเทศต่าง ๆ รุนแรงขึ้น ทั้งทางด้านการค้าและ ด้านการลงทุนประเทศต่าง ๆ จึงจะต้องเน้นการพัฒนาที่อยู่บนรากฐานของความได้เปรียบของ ตนเองเพื่อความอยู่รอด

ประเทศไทยเองต้องเผชิญกับสภาพการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่รุนแรงมากขึ้น คนไทยจำเป็นต้องก้าวไปสู่ความเป็นสากลในเวทีการแข่งขันระดับโลก (สำนักงานคณะกรรมการ ส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2545, หน้า 14) ซึ่งสอดคล้องกับมุมมองของสมาคม

นักเรียนทุนรัฐบาลไทย (2540, หน้า 116) ที่กล่าวว่า แนวโน้มของโลกยุคโลกาภิวัตน์และผลกระทบ ต่อสังคมไทย คือ เกิดการพัฒนาและการแข่งขันทางเศรษฐกิจการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเน้น การส่งเสริมอุตสาหกรรมและพาณิชย์กรรมได้แพร่กระจายไปทั่วโลกก่อให้เกิดวิถีการดำเนินชีวิต แบบสะดวกสบายในรูปลักษณะของ “บริโภคนิยม” อย่างเต็มที่เกิดการแข่งขันแก่งแย่งกันทาง เศรษฐกิจตามวิถีทางแห่งทุนนิยมและการค้าเสรี และกำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม คณะอนุกรรมการโครงการชูเศรษฐกิจไทยในสากล (2539, หน้า 25) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า ความได้เปรียบประการหนึ่งของประเทศไทย คือ ความสัมพันธ์ทาง เศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน ข้อตกลงเขตการค้าเสรีอาเซียนจะมีผลสมบูรณ์ในปี 2008 และ การรวมประเทศในกลุ่มอินโดจีนให้เป็นอาเซียน ทำให้คาดการณ์ได้ว่าประเทศเพื่อนบ้านของไทยใน อนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงจะมีการปรับระบบเศรษฐกิจเป็นระบบทุนนิยมอย่างสมบูรณ์ เอเปคที่จะ แปรสภาพตัวเองเป็นเขตการค้าเสรีใน พ.ศ. 2563 ทำให้เกิดโอกาสแก่ผู้ประกอบการของไทยได้เป็น อย่างดี อย่างไรก็ตามในโลกที่มีการแข่งขันกันอย่างเสรีนั้น ความได้เปรียบของประเทศต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วมากฐานการผลิตสินค้าสามารถโยกย้ายได้โดยสะดวก และกลุ่ม เศรษฐกิจหลัก ๆ ของโลกมีโอกาที่จะเปลี่ยนแปลงลำดับความสำคัญ แต่หากประเทศในเอเชีย ตะวันออกยังคงรักษาแนวโน้มการขยายตัวที่สูงกว่าภาคอื่น ๆ ของโลก ภูมิภาคนี้รวมทั้งประเทศ ไทยจะเป็นแหล่งที่น่าลงทุนต่อไป

2.2 ภาคบริการขยายตัวในระดับสูง

หากประเทศไทยมุ่งพัฒนาจุดแข็ง แก่จุดเหตุแห่งปัญหาของจุดอ่อน และมุ่งแนวนโยบายเชิงรุกในโอกาสที่กำลังเกิดขึ้นใหม่ ภูมิภาคและเทคโนโลยีใหม่ ทั้งในส่วนที่ เสริมสร้างตนเองด้วยและแพร่กระจายประโยชน์ให้กว้างขวางจะเกิดผลโดยส่วนรวมโอกาสใหม่ นี้ คือ การขยายตัวสู่การค้านานาชาติเพิ่มขึ้น โดยอาศัยพื้นฐานความได้เปรียบทางภูมิศาสตร์ที่ไทย มีตำแหน่งเป็นศูนย์กลาง ประชากรหนาแน่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีโครงสร้างพื้นฐานทาง อุตสาหกรรมที่ผสมผสานการผลิต การบริการการขนส่งทางอากาศและทางอื่น ๆ อีกทั้งไทยมี แรงงานที่พร้อมจะเรียนรู้และรับการฝึกได้อย่างดี (สมาคมนักเรียนทุนรัฐบาลไทย, 2540, หน้า 34) เมื่อผลานจุดแข็งของไทยกับแนวโน้มธุรกิจโลกจะเคลื่อนไปสู่ภาคบริการเพิ่มขึ้น อันเนื่องจาก การเติบโตของธุรกิจบนฐานข้อมูลข่าวสารสารสนเทศและเทคโนโลยีสมัยใหม่ กอปรกับลักษณะ นิสัยและเอกลักษณ์ของคนไทยที่เอื้อต่อการบริการ คือ การเป็นคนสุภาพอ่อนน้อม มีอัธยาศัยที่เป็น กันเองเข้ากับคนได้ง่าย บุคลิกลักษณะเป็นกันเอง บุคลิกลักษณะรักสนุก ส่งผลให้แนวโน้มแรงงาน ภาคธุรกิจบริการของประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นธุรกิจการท่องเที่ยว การโรงแรม ภัตตาคาร

ร้านอาหาร การบันเทิง การเงิน การธนาคาร ศูนย์บริการข้อมูลข่าวสาร หรือศูนย์กลางบริการด้านการเงิน การคลังจะยังคงสามารถเติบโตได้อย่างต่อเนื่อง

2.3 ภาคอุตสาหกรรมปรับสู่การใช้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูงมากขึ้น

ทิศทางของอุตสาหกรรมของประเทศไทยในสองทศวรรษหน้านั้นจะแตกต่างไปจากปัจจุบันพอสมควร จากที่เคยเน้นอุตสาหกรรมที่ต้องใช้แรงงานเข้มข้นในการผลิต (labor intensive) จะต้องปรับตัวไปสู่อุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูงเนื่องจากการถูกไล่จากตลาดล่างที่ผู้ผลิตจะย้ายฐานการผลิตไปสู่ประเทศตลาดเปิดใหม่ที่มีแรงงานราคาถูก จำนวนมาก ขณะเดียวกับค่าแรงงานของไทยมีราคาสูงกว่าประเทศเหล่านั้น ทำให้สูญเสียความสามารถในการแข่งขันด้านต้นทุน จึงมีแนวโน้มที่ในอนาคตประเทศไทยจำเป็นต้องปรับตัวไปสู่อุตสาหกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงมากขึ้น รวมถึงใช้กำลังคนที่มีความรู้ระดับกลางหรือสูง เช่น อุตสาหกรรมปิโตรเคมี อุตสาหกรรมผลิตปูนซีเมนต์ อุตสาหกรรมผลิตเส้นใยประดิษฐ์ ทิศทางดังกล่าวส่งผลให้ตลาดแรงงานในอนาคตต้องการแรงงานที่มีความรู้ความชำนาญทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิศวกรรมศาสตร์ อุตสาหกรรมเกษตร และช่างเทคนิคต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ควบคู่ไปกับ อุตสาหกรรมผลิตสินค้าอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมผลิตเครื่องใช้ไฟฟ้า อุตสาหกรรมผลิตชิ้นส่วนรถยนต์ ที่จะยังคงเป็นอุตสาหกรรมการผลิตที่มีความสำคัญในการผลิตเป็นสินค้าส่งออกที่ทำรายได้ให้กับประเทศ

2.4 เกิดการว่างงานในกลุ่มแรงงานไร้ฝีมือจนถึงผู้บริหารระดับกลาง

ปัญหาด้านแรงงานจะเป็นปัญหาใหญ่สำหรับสังคมไทยในสองทศวรรษหน้า เพราะเมื่อเกิดการแทนที่แรงงานด้วยเครื่องจักรและเทคโนโลยีระดับสูงในภาคอุตสาหกรรม และการใช้เครื่องมือสื่อสารและอุปกรณ์สำนักงานที่ทันสมัยในสำนักงานการเก็บข้อมูลและการถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์การทำงานจะถูกถ่ายทอดด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป แทนผู้เชี่ยวชาญและพนักงานในระบบ นอกจากนี้การผลิตของไทยจำเป็นต้องหันไปสู่การผลิตที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงเพื่อให้การผลิตสามารถแข่งขันกับประเทศที่มีค่าแรงต่ำกว่า จึงต้องการแรงงานที่มีทักษะฝีมือที่สูงกว่าแรงงานไร้ฝีมือราคาถูกในอดีต

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ภาคธุรกิจใช้แรงงานคนน้อยลง โดยเฉพาะในกลุ่มแรงงานไร้ฝีมือจนถึงผู้บริหารระดับกลาง ตลอดจนแรงงานที่ไม่สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมในอนาคตได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และเทคโนโลยีการผลิตจะทำให้ภาคเศรษฐกิจต่าง ๆ ต้องการคนที่มีทักษะเฉพาะด้านทางเทคโนโลยีมากขึ้น และการเปิดเสรีทางการค้าทำให้แรงงานที่ไม่มีทักษะในการใช้ภาษาต่างประเทศไม่เป็นที่ต้องการของภาคธุรกิจมากขึ้นเรื่อย ๆ

ประเทศไทยมีความเสี่ยงของการประสพภาวะว่างงานเรื้อรังค่อนข้างสูง เนื่องจากแรงงานไทยมีสัดส่วนแรงงานไร้ฝีมือสูง โดยแรงงานที่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่ามีอยู่ถึงประมาณกึ่งหนึ่งของแรงงานทั้งระบบ การยกระดับแรงงานโดยการให้ความรู้และฝึกทักษะที่จำเป็นในอนาคตให้กับแรงงานที่มีพื้นฐานความรู้ระดับประถมศึกษาลงมาได้นั้นกระทำได้ค่อนข้างยาก ประกอบกับนิสัยที่ไม่สนใจในการเรียนรู้ด้วยตนเอง จะส่งผลทำให้ส่วนหนึ่งของแรงงานเหล่านี้ไม่มีคุณสมบัติที่ตรงกับความต้องการของภาคการผลิตที่กำลังจะเปลี่ยนไปและจะไม่มีโอกาสในการทำงานในอนาคต (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543, หน้า 1) นอกจากนั้นการแข่งขันทางการค้าอย่างรุนแรงเป็นตัวอย่งให้เกิดความต้องการแรงงานที่มีคุณภาพฝีมือในขณะที่เยาวชนส่วนใหญ่ยังเป็นแรงงานไร้ฝีมือ จึงเกิดความจำเป็นที่เยาวชนจะต้องรีบพัฒนาฝีมือแรงงาน (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ, 2545, หน้า 14)

2.5 ความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทขยายตัวเพิ่มขึ้น

การเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกอันเนื่องมาจากกระเียบเศรษฐกิจใหม่ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับกระแสโลกาภิวัตน์จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การเปิดเสรีทางการค้า และการรวมกลุ่มเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค รวมทั้งการขยายตัวของกระแสประชาธิปไตย การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและกระแสท้องถิ่น ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิต ค่านิยม และวัฒนธรรมของประชาคมโลก ทำให้ระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของโลกมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันมากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน การพัฒนาที่เน้นระบบเศรษฐกิจเสรีผสมผสานกับอิทธิพลของกระแสโลกาภิวัตน์ แม้ได้สร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและสังคมของโลก แต่ในอีกทางหนึ่ง กลับทำให้ผู้มีโอกาสอยู่แล้วมีทางที่จะฉวยประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้นเพราะมีความพร้อมด้านทุนมากกว่า ส่งผลทำให้ช่องว่างของความไม่เท่าเทียมระหว่างประเทศร้าวรากับประเทศยากจนและระหว่างคนรวยกับคนจนขยายออกมากขึ้น

รัฐบาลยังไม่ประสบความสำเร็จในการใช้นโยบายการกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจ การศึกษา และความเจริญด้านต่าง ๆ ออกสู่ชนบท ในอนาคตอันใกล้นี้ คนในสังคมเมืองจะยังคงเป็นผู้ที่ได้รับโอกาสที่ดีกว่าทั้งในเรื่องการศึกษาการสาธารณสุข การลงทุน การเข้าถึงเทคโนโลยีทันสมัย ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางความเจริญและทำให้ช่องว่างระหว่างรายได้ของคนรวยและคนจนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะส่งผลทำให้การอพยพของคนจากชนบทเข้ามาหางานในเมืองยังคงดำเนินต่อไปเกิดการกระจุกตัวและเกิดความแออัดในตัวเมืองเพิ่มขึ้น

ปัจจุบันเริ่มตระหนักถึงปัญหาดังกล่าวและเริ่มมีการกระจายความเจริญออกสู่ชนบท แต่เท่าที่ผ่านมายังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร โดยเฉพาะปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำของการกระจายรายได้รุนแรงขึ้น กล่าวคือภาวะความยากจนได้เพิ่มสูงขึ้นจาก

ร้อยละ 11.4 ของประชากรทั้งประเทศ หรือคิดเป็นจำนวนคนยากจน 6.8 ล้านคน ในปี 2539 เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 15.9 หรือคิดเป็นจำนวนคนยากจน 9.9 ล้านคน ในปี 2542 และในช่วงเวลาเดียวกันการกระจายรายได้แย่งลง โดยกลุ่มคนที่มีรายได้น้อยที่สุด 20 เปอร์เซ็นต์แรก มีสัดส่วนรายได้ ลดลงจากร้อยละ 4.2 เหลือร้อยละ 3.8 ขณะที่กลุ่มคนมีรายได้สูงสุด 20 เปอร์เซ็นต์แรก มีสัดส่วนรายได้เพิ่มขึ้น จากร้อยละ 56.5 เป็นร้อยละ 58.5 อีกทั้งจำนวนคนว่างงานก็มีเพิ่มมากขึ้นกว่าช่วงก่อนเกิดวิกฤตเกือบ 1 ล้านคน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2545, หน้า 6)

3. ด้านวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545, หน้า 75-86) วัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องในอดีตที่ตายแล้ว การส่งเสริมการดำเนินงานด้านวัฒนธรรมจึงไม่ควรยึดติดอยู่กับเรื่องการอนุรักษ์หรือหลงใหลอยู่เฉพาะวัฒนธรรมไทยจนกลายเป็นหลงชาติพันธุ์ชาตินิยมจนเกินเหตุ จนลืมนวัฒนธรรมที่เป็นกระแสโลก ซึ่งคนซึมซับอยู่ตลอดเวลา

วัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งของภาพที่ทับซ้อนกันหลายภาพ ทั้งวัฒนธรรมกระแสหลักซึ่งได้แก่กระแสโลก และวัฒนธรรมแกนกลางซึ่งเป็นวัฒนธรรมระดับชาติ รวมทั้งวัฒนธรรมย่อย ๆ เช่น วัฒนธรรมระดับภูมิภาค วัฒนธรรมระดับท้องถิ่นและชุมชน ประเด็นสำคัญของการดำเนินการด้านวัฒนธรรม คือ การคำนึงถึง ความหลากหลาย

ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่สามารถผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมได้ดีที่สุดแห่งหนึ่งในโลก คนไทยสามารถอยู่ร่วมกับคนต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา และต่างความเชื่อได้อย่างสันติ ซึ่งแสดงว่ามีวิถีคิด วิถีปฏิบัติที่ถูกต้องเหมาะสมมาตั้งแต่อดีตที่ควรศึกษาและสืบทอดต่อไป

การศึกษาคือการสืบทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง แต่วัฒนธรรมไม่ได้หยุดนิ่ง มีการเกิด ดับ และเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การศึกษาเพื่อสืบทอดวัฒนธรรมจึงต้องมีการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนตลอดเวลาด้วย

ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือหากการศึกษาไม่มีวัฒนธรรมเป็นเนื้อหาสาระ เป็นตัวชี้นำ และวัดผลจะทำให้การศึกษาไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต ไม่มีฐานรากที่สามารถสัมผัสได้จึงจำเป็นต้องมีการบูรณาการการศึกษากับวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาวิถีชีวิตของคนและสังคมให้เจริญรุ่งเรืองมีคุณภาพยิ่งขึ้น

3.1 การบูรณาการวัฒนธรรมกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

3.1.1 สังคมในปัจจุบันส่วนหนึ่งมีปัญหาและอ่อนแอมาก เช่น ปัญหายาเสพติดและเพศสัมพันธ์ของเด็กวัยรุ่นในปัจจุบัน ที่เกิดจากค่านิยมที่ผิดเพี้ยน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าวิตก สิ่งที่จะ

ช่วยเยียวยาได้คือวัฒนธรรม แต่ถ้าเอาวัฒนธรรมไปปรับใช้การท่องเที่ยวเพื่อมุ่งเป็นธุรกิจการค้าแล้ว สภาพสังคมข้างล่างจะวิกฤตยิ่งขึ้น

เมื่อเกิดปัญหากับเยาวชน ทุกฝ่ายจะโทษว่าเป็นเพราะการ ศึกษา แต่ระบบการศึกษาอย่างเดียวไม่อาจช่วยได้ เพราะที่จริงแล้วส่วนใหญ่เด็กจะซึมซับค่านิยมจาก ครอบครัว ชุมชนและสังคม ตลอดเวลา การบูรณาการวัฒนธรรมกับการศึกษาจึงต้องมีการ เชื่อมโยงระหว่างสถานศึกษา ครอบครัว และสังคมด้วย เพื่อช่วยกันสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งให้กับ เด็กและทุกคนในสังคม

3.1.2 กระแสการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่าง วัฒนธรรมซึ่งเป็นค่านิยมที่สถานศึกษามุ่งปลูกฝังที่เน้นในเรื่องคุณค่า กับกระแสค่านิยมในสังคมที่เป็นเรื่องมูลค่า ทำให้คนในสังคมเปลี่ยนจากจิตนิยม ไปมุ่งวัตถุนิยม ยิ่งขึ้น คนในสังคมและเด็กใน ปัจจุบันมีค่านิยมที่จะให้คุณค่ากับสิ่งที่มีมูลค่า หรือเอาสิ่งที่มีมูลค่ามาเป็นเรื่องของคุณค่า เช่น ในเรื่องของกรรมมีโทรศัพท์มือถือถือ การใช้เสื้อผ้าสิ่งของที่มียี่ห้อของต่างประเทศที่มีชื่อเสียงและมี ราคาแพง การนิยมชื่นชมคนรวยมากกว่าคนดี เป็นต้น

การศึกษาต้องพยายามหาวิธีการให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะ วิเคราะห์และสร้างความสมดุลในการให้ค่านิยมระหว่างเรื่องที่เป็นคุณค่า กับมูลค่า อย่างถูกต้อง สามารถผสมผสานระหว่างกระแสวัฒนธรรมไทยกับกระแสวัฒนธรรมโลกที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ ให้เหมาะสมตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมและยุคสมัยด้วย โดยอาจนำวัฒนธรรมของเด็ก หรือความเป็นจริงในชีวิตของเด็กมาเป็นประเด็นเพื่อศึกษาและบูรณาการเข้าไปในเนื้อหาสาระและ กระบวนการเรียนการสอน

3.1.3 สาเหตุที่ทำให้การเรียนการสอนในโรงเรียนล้มเหลวโดยเฉพาะในมิติ ทางวัฒนธรรมนั้น ก็เพราะกระแสโลกาภิวัตน์และความก้าวหน้าทางด้านสื่อและเทคโนโลยีต่าง ๆ ทำให้เด็กได้รับรู้รอบด้าน ทั้งสิ่งที่เป็นด้านบวกและด้านลบ ในขณะที่การเรียนรู้ในสถานศึกษามี ขอบเขตจำกัดไม่ครอบคลุมและไม่ทันกับกระแสการรับรู้ของผู้เรียน โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นปัจจุบันซึ่ง มีวัฒนธรรมของตนเอง ที่เกิดจากการรับรู้และวิถีคิดซึ่งทำให้เกิดพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นได้อย่าง รวดเร็ว และไปไกลมากจนสถานศึกษาไม่มีช่องทางที่จะตามได้ทัน ไม่สามารถสร้างภูมิคุ้มกัน ด้านทานให้ได้ทันเวลา

3.1.4 การบูรณาการการศึกษากับวัฒนธรรม จะต้องมีการทบทวนค่านิยมและ ปรัชญาการศึกษาให้ชัดเจนก่อนว่าคืออะไรการศึกษาไม่ใช่การท่องเที่ยวจำความรู้แล้วสอบให้ได้คะแนน ดีเลื่อนขั้นไปเรื่อย ๆ จนได้ปริญญาก็ดีใจว่าเรียนจบแล้ว การศึกษาไม่ใช่การท่องเที่ยวเพื่อความรู้อันแท้จริง

ผู้ที่สำเร็จการศึกษาไม่ใช่ผู้ที่มีความรู้ทั้งหมดจบสิ้นแล้ว แต่เป็นการที่มีความรู้และทักษะพื้นฐานที่จำเป็นเท่านั้น

3.1.5 การศึกษาต้องเป็นกระบวนการเรียนที่ทำให้เกิดการพัฒนาวิถีการคิด คือ รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักตั้งคำถามประมวลข้อเท็จจริง พิจารณา วิเคราะห์ สรุปหาคำตอบและแนวทางการจัดการที่เหมาะสม เพื่อเป็นแนวทางหรือเป็นเครื่องมือ ในการทำงานและดำรงชีวิตต่อไป ผู้เรียนที่สามารถปรับเปลี่ยน ประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลาตามความเหมาะสมและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เข้ามาในชีวิต และสามารถแสวงหาความรู้ด้วยตัวเองต่อไปได้

3.1.6 ระบบการศึกษาของไทยแต่เดิมมุ่งเน้นเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนทั้งชาติ เพื่อความเป็นปึกแผ่นมั่นคงภายในประเทศ ต้องพยายามทำให้คนไม่มีความแตกต่างกันจึงเกิดวัฒนธรรมระดับชาติ เช่น การมีภาษากลาง มีความรู้ที่เป็นแบบแผนจากส่วนกลาง และการบริหารจัดการแบบรวมศูนย์ เป็นต้น

วัฒนธรรมระดับชาติเหล่านี้ ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นบางเรื่อง บางพื้นที่ สูญหายไปมาก เช่น ภาษาท้องถิ่น กฎระเบียบ จารีตประเพณีของท้องถิ่น วิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การอาชีพ อาหารการกิน การรักษาสุขภาพ การละเล่น การช่าง และศิลปะพื้นบ้านของท้องถิ่น การที่คนไม่รู้จักรากเหง้าและวัฒนธรรมของท้องถิ่นชุมชน ทำให้ไม่เกิดความภูมิใจและผูกพันกับท้องถิ่น เมื่อเรียนจบก็มุ่งเข้ามาหางานทำในเมืองใหญ่ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ แม้จะผิดหวังหางานทำไม่ได้แต่คนจำนวนไม่น้อยไม่คิดที่จะกลับไปมีวิถีชีวิตและช่วยพัฒนาบ้านเกิดของตน

3.1.7 การจัดการศึกษาต้องไม่ยึดติดอยู่กับตำรา และคู่มือเพียงเล่มเดียว หรือมีวิถีคิด วิธิดำเนินการแบบเดียวกันหมดทุกโรงเรียน เพราะแต่ละโรงเรียนมีบริบทสภาพแวดล้อมวัฒนธรรมขององค์กร และชุมชนต่างกัน การใช้วิถีคิด วิธิดำเนินการแบบเดียวกันหมดเป็นปัจจัยหนึ่งทำให้การจัดการศึกษาล้มเหลวเงื่อนไขสำคัญของการจัดการศึกษา คือ ต้องมีความยืดหยุ่นและความหลากหลาย ในเรื่องหลักสูตร ตำรา วิถีคิด วิถีปฏิบัติที่ปรับให้เหมาะสมกับพื้นที่ ท้องถิ่น ชุมชน และกาลเทศะโดยต้องบูรณาการเนื้อหาหลักสูตรท้องถิ่น กับวัฒนธรรมย่อยของชุมชน/ท้องถิ่นโดยอาจเปิดเวทีให้มีการต่อรองว่า สัดส่วนของหลักสูตรท้องถิ่นต่อหลักสูตรกลางควรเป็นเท่าไร และให้สิทธิชุมชนเป็นผู้กำหนด เพื่อเสริมพลังให้ชุมชนใช้สิทธิตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดภาพอุดมคติไว้แล้ว

3.1.8 การทลายกำแพงหรือเปิดรั้วโรงเรียนไปสู่ชุมชน มิใช่เป็นเพียงการนำผู้เรียนออกไปทัศนศึกษา ไปร่วมกิจกรรมนอกโรงเรียนเท่านั้น ครูและนักเรียน ต้องมอง

คิด พิจารณา ให้ไกลกว่าสิ่งที่อยู่ในห้องเรียน ตำราเรียน และหลักสูตรโดยเฉพาะต้องเชื่อมโยง เรื่องที่เรียนกับสภาพแวดล้อมและบริบทของสังคมและชุมชนด้วย มีคำกล่าวที่ว่า “ถนน สะพาน และสื่อต่าง ๆ ทำให้คนไกลได้ใกล้กัน แต่ขณะเดียวกันก็ทำให้คนใกล้ไกลกัน” เช่นเดียวกับการศึกษาในโรงเรียนที่ทำให้ผู้เรียนรู้อะไรต่าง ๆ ทั่วโลกมากมาย แต่สิ่งที่อยู่ใกล้ตัวในท้องถิ่นชุมชนของตนกลับไม่รู้จักสิ่งใด ๆ ปัจจุบันครูส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น จึงควรเอาผู้รู้ในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนด้วย

3.1.9 วัฒนธรรมการเรียนรู้ของต่างองค์กร อาจมีวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน แต่เงื่อนไขอย่างหนึ่งซึ่งเป็นวัฒนธรรมของครูที่ควรเหมือนกันก็คือ การเป็นคุณครูที่รักศิษย์และศิษย์รัก ความรักเป็นพื้นฐานของความสุข และจะทำให้เด็กเกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุขด้วย ครูควรจะมีสัมมาทิฐิ ขันติธรรมเข้าใจเด็ก และวัฒนธรรมของเด็ก ครูต้องตระหนักว่าไม่ใช่ผู้รู้ทุกเรื่องแต่ต้องเรียนรู้ไปพร้อมกับเด็ก ต้องมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ร่วมกัน โรงเรียนจึงต้องส่งเสริมการจัดกิจกรรมที่สร้างและพัฒนาควบคู่ไปกับการสร้างและพัฒนาเด็กด้วย

วัฒนธรรมการเรียนรู้อีกประการหนึ่งคือการสร้างบรรยากาศในสถานศึกษาให้เอื้อต่อการเรียนรู้ และกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความอยากเรียนรู้ โดยบุคลากรทุกคนต้องมีส่วนร่วม การเรียนรู้วัฒนธรรมจะสำเร็จได้ต้องสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

3.1.10 การเรียนรู้วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้จากการซึมซับการเข้าใจอย่างลึกซึ้งและความซาบซึ้ง โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การเรียนรู้วัฒนธรรมที่ได้ผลจะต้องเกิดจากการซึมซับจนหยั่งรากลึกถึงจิตใจของผู้เรียน การซึมซับจะเกิดได้จากการ ได้รู้ ได้เห็น ได้ยินบ่อย ๆ เป็นกิจวัตรจนเป็นธรรมชาติ เช่น ภาษาพูด ซึ่งไม่ต้องสอนเพราะเด็กจะซึมซับตั้งแต่ยังเล็กและค่อย ๆ มีพัฒนาการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การเรียนรู้วัฒนธรรมที่นาน ๆ ทำครั้งหนึ่ง จึงไม่ได้ผล แม้ที่จริงแล้วการสอนวัฒนธรรมสามารถแทรกอยู่ได้ในทุกวิชา และควรให้เรียนรู้ตั้งแต่เด็กอย่างต่อเนื่องไปจนทุกระดับการศึกษา

2) การทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจถึงความหมายและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมจากวิธีการเขียน การบอก การสอนหรืออภิปรายเพียงอย่างเดียว ไม่อาจทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงวัฒนธรรมได้ การเรียนการสอนควรจะต้องให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ ซึ่งจะช่วยให้เกิดสติปัญญา และการได้ฝึกปฏิบัติทำจริงในกิจกรรมนั้น ๆ ด้วยตนเอง จะทำให้เกิดทักษะการที่สามารถทำได้ ทำเป็นจะทำให้ผู้เรียนค้นพบศักยภาพของตนเองในเรื่องนั้น ซึ่งจะทำให้เรียนรู้

อย่างมีความสุข เกิดความภูมิใจในตัวเองและในสิ่งที่ทำ จะทำให้รู้จักเข้าใจและรักวัฒนธรรมไทย ซึ่งมีสิ่งที่มีคุณค่าดีงามอยู่มากมาย และใส่ใจในวัฒนธรรมอย่างสืบเนื่อง สามารถสืบทอดต่อไปได้ด้วยตนเอง ครูควรเป็นเพียงผู้เชื่อมโยง (culture broker) เป็นผู้ให้คำแนะนำตามคำกล่าวของพระพุทธเจ้าที่ว่า อุกขาตาโร ตะถาคตา ตถาคตเป็นเพียงผู้แนะนำเท่านั้น

3) การเรียนรู้วัฒนธรรมต้องทำให้ผู้เรียนซาบซึ้งถึงคุณค่าของวัฒนธรรม ซึ่งจะเกิดขึ้นได้จากการที่ซึมซับวัฒนธรรมจนกลายเป็นวิถีชีวิต หรือเกิดจากการเข้าใจอย่างลึกซึ้งจากการได้ปฏิบัติจนทำได้ ทำเป็น รู้จัก เห็นความหมาย และคุณค่าของวัฒนธรรม การบูรณาการวัฒนธรรมกับการศึกษา ไม่ใช่เพียงการพาผู้เรียนไปร่วมพิธีกรรมทางศาสนาที่วัด หรือพิธีการตามประเพณีนาน ๆ ครั้ง เพียงเพื่อให้ผู้เรียนได้เห็นหรือจดจำรูปแบบ ขั้นตอนของพิธีกรรมเท่านั้น แต่ควรเป็นการศึกษาคุณค่าของพิธีกรรมนั้นโดยเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ว่ามีความหมายและมีคุณค่าต่อชีวิต เช่น เป็นพิธีกรรมเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่บุคคล หรือสร้างความสามัคคี สร้างความมั่นคงทางสังคม เป็นต้น

4. ด้านการเมือง

4.1 การเมืองไทยอยู่ใต้อิทธิพลการจัดระเบียบโลกใหม่ด้านการค้า

การเมืองไทยในอนาคตมีแนวโน้มที่จะอยู่ภายใต้อิทธิพลการจัดระเบียบใหม่ทางการค้า ทั้งนี้เนื่องจาก ภายหลังจากล่มสลายของประเทศคอมมิวนิสต์ในยุโรประเบียบโลกใหม่ซึ่งมีมิติที่หลากหลายมาก ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือแทนการใช้ประเด็นทางประชาธิปไตยในยุคของสงครามเย็นที่ประเทศมหาอำนาจได้ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อต่อสู้กับลัทธิคอมมิวนิสต์ ภายใต้อิทธิพลระเบียบโลกใหม่นั้นได้มีการสร้างมาตรฐานของคุณค่า ชุดหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนเครื่องมือในการจัดระเบียบโลกให้อยู่ในกรอบที่ได้วางไว้

กรอบที่จัดระเบียบโลกใหม่นี้ เช่น สิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย การกระจายอำนาจ การปกครองที่ดี การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ความโปร่งใส การลดกำลังทหาร และการลดอาวุธ การรักษาสีงแวดล้อม มาตรฐานชุดดังกล่าวมักถูกหยิบยกขึ้นมาผูกโยงกับเงื่อนไขทางเศรษฐกิจการค้า เพื่อสร้างแรงกดดันให้ประเทศสมาชิกและประชาคมโลกต้องตัดสินใจยินยอมปฏิบัติตามโดยคุษฎี การต่อรองในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในอนาคตจะมีได้ใช้กำลังทางทหารเป็นเครื่องมือหลักในการจัดระเบียบโลก แต่จะใช้กติการะหว่างประเทศและชุดมาตรฐานของคุณค่าเหล่านี้ เป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ

รัฐประชาชาติใดที่ทำการละเมิดชุดมาตรฐานเหล่านี้จะถูกกระแสดกดดันและมติลงโทษจากนานาประเทศผ่านองค์กรเหนือรัฐบีบให้ต้องปรับตัวปฏิบัติตาม ดังกรณีที่ยอร์กเข้ารุกรานคูเวตจนถูกมติลงโทษจากสหประชาชาติ กรณีของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในโคโซโวที่ประเด็นเรื่องสิทธิ

มนุษยชนถูกหยิบมาใช้เป็นข้ออ้างในการใช้กำลังทหารเข้าจัดการ หรือการละเมิดสิทธิมนุษยชนในติมอร์ตะวันออกที่องค์กรเหนือรัฐอย่าง UN ต้องยื่นมือเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในประเทศอินโดนีเซีย

ยิ่งกว่านั้น ระเบียบโลกเหล่านี้ยังพร้อมที่จะแทรกตัวลงมามีอิทธิพล ในการจัดระเบียบภายในประเทศด้วย ดังจะเห็นตัวอย่างชัดเจนในกรณีของประเทศไทยที่มาตรฐานเรื่องสิทธิมนุษยชนประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ และความโปร่งใสได้แทรกตัวไหลจากระดับโลกลงมาหยั่งรากอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันของไทย ส่งผลให้การดำเนินการต่าง ๆ ของรัฐบาลไทยไม่สามารถทำได้อย่างมีอำนาจทางอธิปไตยที่เด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวอีกต่อไป แต่ต้องคำนึงถึงข้อตกลงต่าง ๆ ที่ใช้เป็นมาตรฐานในระเบียบโลกใหม่เป็นสำคัญ

4.2 การเมืองที่เป็นประชาธิปไตยสูงขึ้น

สังคมไทยมีแนวโน้มที่ระบบการเมืองจะมีความเป็นประชาธิปไตยที่สูงขึ้น เนื่องจากกระแสการพัฒนาประชาธิปไตยได้เคลื่อนตัวมาสู่ประเทศไทยพร้อมกับระเบียบโลกใหม่ และสารสนเทศที่ถูกเผยแพร่กระจายออกไป ยิ่งเมื่อโลกคอมมิวนิสต์ในยุโรปล่มสลายและค่ายคอมมิวนิสต์ในเอเชียค่อย ๆ ปรับเศรษฐกิจไปสู่ระบบตลาดมากขึ้น ทำให้การแบ่งขั้วทางการเมือง 2 ขั้ว (bipolarity) ระหว่างค่ายคอมมิวนิสต์และค่ายประชาธิปไตยสิ้นสุดลง การเมืองโลกตกอยู่ภายใต้กระแสประชาธิปไตย แนวคิดเสรีประชาธิปไตยกลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่ครองอำนาจนำในโลก ประชาธิปไตยกลายเป็นบรรทัดฐานเดียวของระบอบการเมือง โดยมีประเทศเสรีประชาธิปไตยตะวันตกเป็นแกนนำการเผยแพร่อุดมการณ์นี้

ประเทศไทยที่มีรูปแบบการปกครองประชาธิปไตยเพียงเปลือกนอก จะถูกกดดันจากสังคมโลกให้ปรับตัวสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่แท้จริงเพื่อผลประโยชน์ในการจัดระเบียบโลกใหม่ทั้งทางด้านเศรษฐกิจการค้าและการเมือง ดังที่ประเทศมหาอำนาจ เช่น สหรัฐและยุโรปมักนำมาใช้เป็นประเด็นในการประณามประเทศในแถบอาเซียนที่เห็นว่าเป็นเผด็จการ

ในบริบทของประเทศไทย การปฏิรูปการเมืองผ่านการร่างรัฐธรรมนูญเป็นสิ่งสะท้อนสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกระแสการพัฒนาไปสู่ประชาธิปไตย เราได้เห็นการพยายามก่อตั้งสถาบันทางสังคมใหม่ ๆ ขึ้นตามรัฐธรรมนูญ เพื่อเข้ามาทำหน้าที่ปกป้องสิทธิเสรีภาพ และรับประกันความเสมอภาคของปัจเจกบุคคล การพยายามปฏิรูปโครงสร้างและสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ให้เป็นประชาธิปไตยตามมาตรฐานของโลกตะวันตกการเรียกร้องการพัฒนาประชาธิปไตยจะทวีมากขึ้น เพราะยิ่งเราเปิดประเทศออก ประชาชนในประเทศก็สามารถเข้าถึงการศึกษา ข้อมูลข่าวสาร และค่านิยมประชาธิปไตยตะวันตกที่แผ่มากับสื่อสารสนเทศต่าง ๆ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีส่วนสัมพันธ์โดยตรงกับการพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่จะตามมา

นอกจากนี้เศรษฐกิจการค้าเสรีตามกระแสโลกาภิวัตน์ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญที่มีผลต่อการสนับสนุนให้กระแสพัฒนาสู่ความเป็นประชาธิปไตยขยายตัวขึ้นในประเทศไทย เนื่องจากเศรษฐกิจของประเทศไทยอยู่ในกลุ่มการค้าทั้งระดับภูมิภาคและระดับโลกที่เน้นการเปิดการค้าเสรี ดังนั้นจึงจำเป็นต้องพึ่งพาการค้าการลงทุนจากต่างประเทศทำให้ประเทศไทยจำเป็นต้องรับเงื่อนไขและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นจากกลุ่มประเทศมหาอำนาจให้เราต้องมีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้นด้วย เช่น กลไกการทำงานของรัฐบาลจะต้องมีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้ รัฐบาลจะต้องมีความเป็นประชาธิปไตยมีการควบคุมรัฐบาล ด้วยเงื่อนไขทางด้านสิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม ทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อแลกกับผลประโยชน์ทางการค้า เป็นต้น

4.3 การเมืองที่โปร่งใสมากขึ้น

สังคมไทยมีแนวโน้มที่จะมีระบบการเมืองที่โปร่งใสมากยิ่งขึ้น เนื่องจากอิทธิพลการค้าเสรีทำให้ประเทศไทยต้องพึ่งพาการลงทุนจากต่างประเทศ ประเทศไทยจะถูกกดดันให้ต้องแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันอย่างจริงจังมากขึ้น โดยเฉพาะการคอร์รัปชันในหมู่นักการเมืองและในระบบราชการ เพราะการคอร์รัปชันจะไปเพิ่มต้นทุนดำเนินการของธุรกิจ ทำให้นักลงทุนไม่กล้าเข้ามาลงทุน ผู้ประกอบการต่างประเทศไม่กล้าค้าขายด้วยการคอร์รัปชันจะถูกนำมาผูกโยงกับเงื่อนไขทางการค้าการลงทุนและเป็นสิ่งที่ประเทศคู่ค้าในเวทีเศรษฐกิจระหว่างประเทศให้ความสนใจ ประเทศไทยจึงเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องปรับปรุงในเรื่องนี้ นอกจากปัจจัยทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศแล้ว ปัจจัยเรื่องเทคโนโลยียังมีส่วนทำให้สื่อมวลชนและองค์กรประชาชนสามารถตรวจสอบการทำงานและซุกดักเปิดโปงการทุจริตคอร์รัปชันของนักการเมืองได้มากขึ้น

ขณะเดียวกัน ข้อกำหนดจากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญบางส่วนได้สนับสนุนประเด็นนี้ด้วย อาทิ การให้ประชาชนมีสิทธิเข้าถึงข้อมูลข่าวสารของทางราชการ การให้ประชาชนมีสิทธิขอคำชี้แจงจากราชการก่อนที่รัฐจะลงมือดำเนินโครงการใด ๆ อันจะส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน การห้ามนักการเมืองมีหุ้นส่วนในหน่วยงานเอกชนใด ๆ การจัดตั้งหน่วยงานอิสระตรวจสอบบัญชีทรัพย์สินและหนี้สินของนักการเมืองและดำรงตำแหน่งระดับสูงในราชการ ปัจจัยเหล่านี้ จะทำให้การทุจริตกระทำได้ยากลำบากขึ้น มีต้นทุนที่ต้องเสียมากขึ้น จึงอาจเป็นสาเหตุให้การเมืองในประเทศไทยมีแนวโน้มที่จะดำเนินการโดยโปร่งใสมากยิ่งขึ้น

5. ด้านเทคโนโลยี

5.1 ทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศ

ทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศ คือ การมีความเข้าใจและความสามารถในการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์สารสนเทศที่จำเป็นในชีวิต เช่น คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ซีดีรอม การส่งจดหมายอิเล็กทรอนิกส์ (E-mail) ในการสืบค้นข้อมูล การเรียนรู้ การสื่อสาร การแก้ปัญหา

การทำงานและการประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทักษะดังกล่าวมีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจาก

5.1.1 ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีขั้นสูง เทคโนโลยีสารสนเทศจะแทรกตัวเข้ามากับอุปกรณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เครื่องข่ายสารสนเทศจะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่เข้ามาแทนที่การสื่อสารในรูปแบบเดิม ๆ โดยจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำงานและการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างไม่สามารถแยกจากกันได้ ทั้งการติดต่อสื่อสาร การประชุม การแลกเปลี่ยนข้อมูล การศึกษาค้นคว้า ดังนั้นคนที่พึงประสงค์ในอนาคตจึงจำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีทักษะความสามารถทางเทคโนโลยีสารสนเทศ

5.1.2 การแข่งขันที่รุนแรงในสังคม ผู้ที่สามารถสร้างความได้เปรียบให้กับตนเองได้ ต้องเข้าถึงข้อมูลได้อย่างรวดเร็วและเท่าทันการเปลี่ยนแปลง อีกทั้งการที่ผู้คนมีความเร่งรีบในการดำเนินชีวิต รวมถึงความต้องการลดต้นทุนด้านการติดต่อสื่อสารขององค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการสื่อสาร สิ่งเหล่านี้เป็นตัวผลักดันให้ผู้คนต่างต้องการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารที่จับใจ สะดวกสบายและมีประสิทธิภาพสูงมากขึ้นทุกขณะ ส่งผลให้คนจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้มีความรู้ความสามารถ และทักษะในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเหล่านี้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.1.3 ปัจจัยด้านสังคมแห่งความรู้ ทักษะความสามารถในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นทักษะความสามารถหนึ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในยุคอนาคต เพราะเป็นเครื่องมือที่บันทึกและถ่ายทอดข้อมูลได้อย่างสะดวกรวดเร็วจะเป็นอุปกรณ์ทางสารสนเทศโดยส่วนใหญ่ เช่น อินเทอร์เน็ต CD-ROM รวมทั้งวิธีการเรียนรู้แบบใหม่ เช่น e-learning ด้วย

5.1.4 สังคมที่มีประสิทธิภาพ ทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศก่อให้เกิดความสะดวกรวดเร็ว มีความผิดพลาดน้อยกว่าเมื่อเทียบกับแรงงานคนโดยเฉพาะคอมพิวเตอร์สามารถนำมาใช้ในระบบการบริหารงานการปฏิบัติงาน การประมวลผลข้อมูลต่าง ๆ ได้ดีกว่าการใช้แรงงานคน การที่คนมีทักษะทางเทคโนโลยีสารสนเทศจึงเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างภาพสังคมที่มีประสิทธิภาพให้เกิดขึ้นในอนาคต

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานเยาวชนแห่งชาติ (2545, หน้า 3) ได้เคยเสนอคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนไทยที่พึงประสงค์ว่า คนในอนาคตควรรู้จักใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และเข้าใจถึงสาระ ประโยชน์ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้อย่างกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทย และรู้จักใช้เทคโนโลยีเพื่อการพึ่งตนเอง นอกจากนี้รายงานของคณะกรรมการกิจการสตรี เยาวชน และผู้สูงอายุ วุฒิสภา ซึ่งได้ศึกษาประเด็นคุณภาพเยาวชนที่พึงประสงค์ใน

สองทศวรรษหน้าว่า ควรมีความสามารถในการใช้เครื่องมือสื่อสารและคอมพิวเตอร์ด้วย (กองกรรมาธิการสำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2539, หน้า 49)

อนาคตศึกษา

อดีต และ ปัจจุบัน เป็นเรื่องราวหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมาจริง ๆ ที่มนุษย์สามารถที่สัมผัสได้ แต่สำหรับอนาคต นั้น เปรียบเสมือนปรากฏการณ์หรือมโนทัศน์ที่ยังมาไม่ถึงหรือยังไม่ได้เกิดขึ้น ในอดีตถึงปัจจุบันมนุษย์มีความเชื่อว่า อนาคตเป็นสิ่งที่ไม่แน่นอน คาดคะเนทำนายไม่ได้ อนาคตเป็นไปตามที่ความต้องการจะเป็น ซึ่งมนุษย์ไม่อาจรู้ได้ แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์ก็พยายามคาดคะเน พยากรณ์หรือคำทำนายอนาคตเรื่อยมา ปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาอนาคตได้เปลี่ยนแปลงไปโดยเริ่มมองเห็นว่าอนาคตเป็นสิ่งที่สามารถศึกษาและควบคุมผลักดันให้เป็นไปตามที่ต้องการได้ จึงเริ่มมีการศึกษาเรื่องอนาคตอย่างจริงจัง จึงกลายเป็นสาขาวิชาการแนวใหม่ที่เรียกว่า อนาคตวิทยา (Futurology) หรืออนาคตนิยม (Futurism) และนักอนาคตนิยม ก็ได้มีการพัฒนาระเบียบวิธีวิจัย ที่เรียกว่า การวิจัยอนาคต (Future Research) ขึ้นมาใช้เพื่อพัฒนาหลักทฤษฎีของอนาคตศาสตร์ให้เป็นไปอย่างมีระบบและเชื่อถือได้ ทั้งนี้เพื่อให้คนทั่วไปได้ตระหนักถึงความสำคัญของการวิจัยอนาคตป้องกันปัญหา เพื่อการวางแผนที่เป็นไปได้ และเหมาะสมและเพื่อเป็นการประเมินและพัฒนาสถาบันต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับบริบทของอนาคต (พรชูลี อาชวอำรุง, 2541, หน้า 215)

ความหมายของอนาคตศึกษา

โจเซฟ (Joseph E-C, 1974 อ้างอิงใน วิโรจน์ สารรัตนะ, 2542, หน้า 51) ให้ความหมายของการศึกษาอนาคตในความหมายของการทำนาย (Forecasting) ว่าเป็นวิธีดำเนินการที่เป็นระบบระเบียบ สำหรับกำหนดความเป็นไปได้ของอนาคตเพื่อที่จะให้เรามุ่งไปยังอนาคตได้อย่าง นอกเหนือการเดาอย่างบริสุทธิ์ ความแตกต่างระหว่างการพยากรณ์ (predicting) กับการทำนาย (Forecasting) การพยากรณ์ เป็นการตั้งข้อคำถามในลักษณะ อะไรจะเกิดขึ้นในขณะที่การทำนาย เป็นการตั้งข้อคำถามในลักษณะ อะไรจะเกิดขึ้น โดยมีเงื่อนไขอื่น ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ คอรันิช (Cornish, n.d. อ้างอิงใน วิโรจน์ สารรัตนะ, 2542, หน้า 51) ได้นำความหมายของ การทำนาย ไปเทียบเคียงกับความหมายของการดูโชคชะตา (Fortune telling) และพบความแตกต่างกัน คือ การทำนาย เชื่อว่าโลกแห่งอนาคตสามารถก่อกำเนิดขึ้นโดยการตัดสินใจ และการกระทำของมนุษย์ มากกว่าจะเป็นเรื่องของโชคชะตา ยิ่งกว่านั้นการทำนายอาศัยวิธีการเชิงเหตุผลหรือเชิงวิทยาศาสตร์ และที่สำคัญการดูโชคชะตาจะเกี่ยวข้องกับการเป็นอนาคตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ส่วนการทำนายจะเกี่ยวข้องกับส่วนรวมและความเจริญรุ่งเรืองของอนาคตนั้นอนาคต

จึงเป็นความพยายามที่มองไปข้างหน้าเพื่อการพยากรณ์ต่อเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งหรือองค์การใดองค์การหนึ่งที่มีผลกระทบในภาพกว้าง ด้วยข้อมูลเชิงเหตุผลที่มีประสิทธิภาพเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจ หรือ กำหนดอนาคต ความสำคัญของการศึกษาอนาคต มีสาเหตุจากความเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาตามสภาพของบริษัทที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และซับซ้อน นักอนาคตศาสตร์จึงพยายามหาทางป้องกันและหาทางออก เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดเพราะการเรียนรู้เกี่ยวกับอนาคตจะช่วยกำหนดปัญหาที่เกิดขึ้นในอนาคตเพื่อเป็นการป้องกัน การสำรวจอนาคตอย่างเป็นระบบ จะเป็นระบบเตือนล่วงหน้าที่ดี เพื่อเตรียมการเหมาะสมถูกต้องก่อนที่จะจุดลามกลายเป็นปัญหาใหญ่โตในที่สุด นอกจากนี้ยังช่วยกำหนดโอกาสที่เป็นไปได้ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอนาคต ซึ่งโอกาสต่าง ๆ จะช่วยให้เกิดการตัดสินใจของผู้เกี่ยวข้อง และเกิดการกระทำเมื่อเห็นว่ามีเหมาะสมและต้องการให้เกิด ดังนั้นเพื่อเป็นการเตรียมตัวล่วงหน้าที่ไม่ประมาท การศึกษาอนาคตโดยการทำนายถึงสภาพปัญหาและโอกาสที่เป็นไปไม่ได้ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอนาคตของสังคมด้าน ต่าง ๆ เช่น ด้านบุคคล ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการเมือง อันเป็นผลมาจากแหล่งที่เป็นสาเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งจากภายในประเทศ และภายนอกประเทศ ทั้งในด้านที่เป็นความคิดหรืออุดมการณ์ และด้านที่เป็นวัตถุดิบตลอดจนจากปัจจัยที่เป็นมนุษย์ หรือมิใช่มนุษย์ จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและจำเป็น

การมองอนาคต เพื่อหาเป้าหมายที่เคลื่อนไหวที่ หรือทิศทาง อาจทำได้หลายวิธี (สิปปนนท์ เกตุทัต, 2541, หน้า 5) ประกอบด้วย การวาดมโนภาพอนาคตในแง่ดี การวาดมโนภาพอนาคตในแง่ชั่ว และการวาดมโนภาพที่มีความเป็นไปได้สูง

กาสิ๊ก เตชะชั้นหมาก (2540, หน้า 95) ได้ให้ทัศนะต่อการวิจัยอนาคตว่ามีการเน้นข้อมูล (Data Oriented) และมีระบบระเบียบวิธีวิจัยซึ่งสามารถให้คำจำกัดความ ของการวิจัยอนาคตว่าหมายถึงวิธีศึกษาอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับทางเลือกอนาคตต่าง ๆ ที่เป็นไปได้ หรือ น่าจะเป็นของกลุ่มประชากรหรือกลุ่มสังคมใดสังคมหนึ่งโดยมีจุดมุ่งหมายในการบรรยายอนาคตรูปแบบต่าง ๆ (Alternative Futures) ที่จะเป็นไปได้หรือน่าจะเป็นของกลุ่มประชากรที่ศึกษา ประเมินสถานภาพในปัจจุบันเกี่ยวกับความรู้ต่าง ๆ ที่เรามีอยู่เกี่ยวกับอนาคตที่เป็นไปได้ในแต่ละทางบ่งชี้ผลกระทบและต่อเนืองที่เป็นไปได้ต่าง ๆ ของแต่ละอนาคตที่สัญญาณเตือนภัยล่วงหน้าที่เกี่ยวข้องอนาคตที่ไม่พึงประสงค์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ เข้าใจเบื้องหลังของกระบวนการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ

ในขณะที่ จุมพล พูลภัทรชีวิน (2536, หน้า 180-203) กล่าวถึง เป้าหมายของหลักการการศึกษาและการวิจัยอนาคตว่า มิใช่อยู่ที่การทำนายที่ถูกต้องแม่นยำ เพราะเรื่องของอนาคตเป็น

เรื่องที่ยังไม่เกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เราไม่มีข้อเท็จจริง (Facts) เกี่ยวกับอนาคต มีแต่เพียง การคาดการณ์และความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวโน้มที่เป็นทางเลือกที่คาดว่าจะมีความเป็นไปได้ (possible Alternative Trends) เท่านั้น เป้าหมายหลักของการศึกษา และการวิจัยอนาคตอยู่ที่ การสำรวจและศึกษาแนวโน้มที่เป็นไปได้ หรือน่าจะเป็นของเรื่องที่ศึกษาให้มากที่สุดเท่าที่จะมาก ได้ ทั้งที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์ เพื่อหาทางทำให้แนวโน้มที่พึงประสงค์เกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกัน ก็หาทางป้องกัน หรือขจัดแนวโน้มที่ไม่พึงประสงค์ด้วยการกระทำในปัจจุบัน

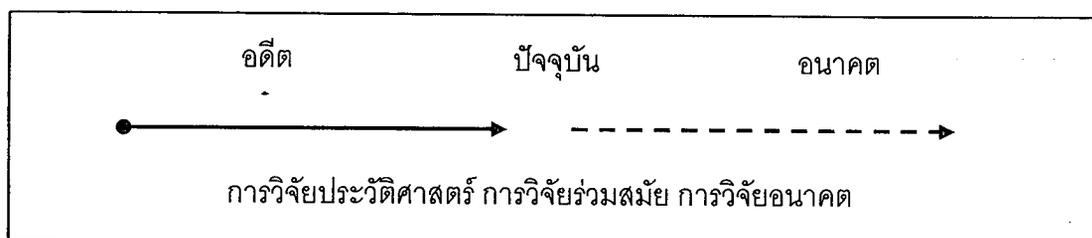
วิวัฒนาการของการศึกษาอนาคต

ในปี พ.ศ. 2450 กิลฟิลแลม (Scolum Gilfillam) ได้เสนอวิธีการศึกษาอนาคตขึ้นเป็น คนแรก และต่อมาอีก 23 ปี รัฐบาลอเมริกัน ได้ให้การสนับสนุนการวิจัยด้านนี้จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2487 เฟลชท์ธี (Assip.K.Flechtheim) ได้เริ่มใช้คำว่า Futurology ทำให้การวิจัยอนาคต พัฒนาไปได้อีกระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่มีหลักการที่เป็นวิทยาศาสตร์ แสดงให้เห็นโดยเน้นไปที่ การคาดเดาอยู่มาก

ในราว พ.ศ. 2503 การศึกษาเริ่มมีรูปแบบวิธีการชัดเจนมากขึ้น วิธีการวิจัยอนาคตได้ ถูกนำไปใช้ประโยชน์กำหนดนโยบายและวางแผนจนถือว่าเป็นเทคนิคหนึ่งของการวางแผน ซึ่งผนวกเข้ากับนโยบาย (policy Research) และได้รับการพัฒนาไปพร้อม ๆ กันในช่วงระยะเวลา ดังกล่าวและได้มีนักทํานายด้านเทคโนโลยีเกิดการเรียนรู้อาณาจักรด้านเทคโนโลยีไม่อาจแยก ออกจากสังคมด้านอื่น ๆ ได้ โดยต้องมีการพัฒนาถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมด้านอื่น ๆ ประกอบ อย่างใกล้ชิดด้วย ซึ่งในสหรัฐอเมริกา บริษัทแลนท (Rand Cooperation) ได้วางพื้นฐานการวิจัย แนวนี้ร่วมกับ เอสดีซี (System Development Cooperation) และสถาบันฮัดสัน (Hudson Institute) เพื่อดำเนินการวิจัยอนาคตให้กับกองทัพสหรัฐฯ และในปีนี้อเอง เรสเชอร์ และ เฮลเมอร์ (Nicholas Rescher and Olaf Helmer) ได้พัฒนาเทคนิคเดลฟาย มาใช้เพื่อการศึกษาอนาคต ต่อมาในปี พ.ศ. 2507 เฮลเมอร์ ร่วมกับ กอร์ดอน (Jame Gordon) ในนามบริษัทแลนทได้ ทำการศึกษาเกี่ยวกับอนาคต จำนวน 103 โครงการ อาทิ การลงสำรวจ ดวงจันทร์ การเปลี่ยนหัวใจ มนุษย์ การติดต่อทางจิต การวิศวกรรมพันธุ เป็นต้น ช่วงเวลาดังกล่าว จึงเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เกี่ยวกับวิจัยอนาคตโดยขยายวงการศึกษาสู่แวดวงของธุรกิจอุตสาหกรรมเพื่อนำผลการศึกษาไปสู่ การกำหนดนโยบายและการวางแผนเพื่อพัฒนาอุตสาหกรรมด้านต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง อาทิ วอชิงตันเฮาส์ เบลล์เทเลโฟน เจเนอรัล อเลคตริก เป็นต้น (Westinghouse. Bell Telephone. General Electric) (Weaver, 1972, p. 96)

การตื่นตัวในการพยายามเพื่อศึกษาอนาคตในยุโรป ได้ดำเนินขึ้นภายหลัง พ.ศ. 2510 ที่ประเทศอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมันและอิตาลี โดยใน นครปารีสของฝรั่งเศส Bertrand de

Jonvenel ได้ก่อตั้งคลับออฟโรม (Club of Rome) ขึ้น ผลงานสำคัญของคณะวิจัยอนาคตกลุ่มนี้คือ The Limit of Growth (ขีดจำกัดความเจริญ) การนำเสนอต่อสาธารณะ ใน พ.ศ. 2515 ซึ่งเป็น การฉายภาพอนาคตในปี พ.ศ. 2543 ด้านการเปลี่ยนแปลงประชากร สรรพพยากร การผลิตอาหาร และมลภาวะ และอีก 2 ปีต่อมา พ.ศ. 2545 ก็มีผลงานปรากฏออกมาเล่มหนึ่งคือ Mankind at the Turning point ซึ่งกล่าวถึง ทางเลือกและการแก้ปัญหาจากความเจริญของมนุษยชาติ เป็นที่หน้า ยินดีว่า ระยะเวลาต่อมา การวิจัยอนาคตได้พัฒนาก้าวหน้าไปมากโดยมีระเบียบวิธีการ (Methodology) เฉพาะของตนเอง ผลการศึกษาได้เข้าไปมีบทบาทอย่างสำคัญในการตัดสินใจกำหนดนโยบาย และวางแผนขององค์การธุรกิจต่าง ๆ ตลอดจนภาครัฐราชการ บริษัท บุคคล ตลอดจนสถาบันการศึกษา และมีการกำหนดโครงการวิจัยอนาคตอย่างต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาให้องค์การของตนสามารถดำรงอยู่ ได้อย่างมั่นคง และแข่งขันกับองค์กรอื่นได้ การวิจัยอนาคตจึงเป็นกระบวนการในการแสวงหา ความรู้ เกี่ยวกับปรากฏการณ์ในอนาคต ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไม่แตกต่างจากการวิจัยสาขา อื่น ๆ เมื่อพิจารณาตามมิติของเวลา แล้วจะเห็นว่าการศึกษาวิจัยมุ่งศึกษาสิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต ตามแผนภูมิดังนี้

ภาพ 1 วิวัฒนาการของการศึกษาอนาคต

การวิจัยอนาคต มีผลต่อการศึกษาที่ต้องมุ่งเห็นในประเด็น การตัดสินใจ กำหนดนโยบาย และวางแผน ทางเลือกที่เป็นไปได้หลายวิธี มิใช่วิธีเดียว มองอนาคตทั้งใน ด้านดี(Utopia) และ ด้านเลว (Dystopia) และมุ่งพัฒนาอนาคตที่ควรจะเป็น (Probabilistic Future) ตลอดระยะเวลาที่ ผ่านมากกว่าครึ่งศตวรรษ การวิจัยอนาคตได้พัฒนาและเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับ แบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา ประกอบด้วย

ระยะที่ 1 Classical Linear Projection (2523-2533) เป็นระยะ 10 ปีแรก ของศาสตร์ ด้านนี้ ผลการศึกษาส่วนใหญ่จะเป็นความพยายามในการเสนอภาพการพยากรณ์เชิงเส้นตรง ซึ่งเป็นวิธีการศึกษาที่ใช้ได้ผลกับการพยากรณ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบอื่น ๆ น้อยตัว

โดยการอาศัยข้อมูลเดิมในระยะเวลาที่ผ่านมา แล้วพยากรณ์อนาคต เช่น จำนวนนักเรียนในระยะ 4-5 ปีที่กำลังเพิ่มขึ้น สามารถพยากรณ์ได้จากด้านปัจจัยบางตัว เช่น อัตราการเกิด เป็นต้น

ระยะที่ 2 Multiple Alternative Future (2508-2513) เป็นระยะเวลา 2 ปีที่มีการพัฒนารูปแบบการวิจัยอนาคตแบบใหม่ ควบคู่กับแนวทางเดิม ซึ่งมีข้อมูลจำกัดอยู่มาก การพัฒนารูปแบบการวิจัยอนาคตแบบใหม่ จึงทำให้เกิดหลักสำคัญคืออนาคต ที่อาจจะเป็นไปได้นั้นมีอยู่หลายแนวทาง แนวทางศึกษาจึงพยายามใช้ข้อมูลที่มี สร้างขึ้นทางเลือกเป็นไปได้มากที่สุด และเลือกทางเลือกที่ดีที่สุดภายใต้ทรัพยากร เวลา และงบประมาณเพื่อนำไปปฏิบัติต่อไป

ระยะที่ 3 Cross-Impact Future (2515-ปัจจุบัน) เป็นช่วงระยะเวลาที่ค่อนข้างยาวนานที่การวิจัยอนาคตได้ขยายแนวคิดออกไปศึกษาผลกระทบของความรู้เกี่ยวกับอนาคตในวิทยาการทุกแขนง การทำผลกระทบจากทุกองค์ประกอบมาพิจารณาร่วมกัน จะทำให้ได้ภาพอนาคตที่สมบูรณ์และเป็นไปได้มากที่สุด

ลักษณะของการศึกษาอนาคต

วิโรจน์ สารัตนะ (2549, หน้า 4) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการศึกษาอนาคตไว้ที่น่าสนใจ ได้สรุปว่า 18 ประเด็น ดังนี้

1. การศึกษาอนาคตเป็นการขยายหรือการมองสังคมข้างหน้าให้กว้างขึ้นด้วยการพัฒนาวิธีการคิดเกี่ยวกับอนาคตที่เกิดขึ้น และเป็นในเชิงวัฒนธรรมมากขึ้น
2. จากจำนวนของนักวิทยาการมากขึ้น และเทคนิคในการทำนายอนาคตที่เป็นเชิงวิชาการมากขึ้น ทำให้การศึกษาอนาคต เป็นวิชาการยอมรับกันโดยทั่วไป
3. การศึกษาอนาคตเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการทำนาย แต่ที่สำคัญการศึกษาอนาคตได้ช่วยให้บุคคลได้พัฒนาความเข้าใจ ทักษะ และความสามารถ ซึ่งในทางกลับกันก็ช่วยให้พวกเขาเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และด้วยความรับผิดชอบต่อการดำรงชีวิตในสังคมเทคโนโลยี
4. การศึกษาอนาคตตั้งอยู่บนหลักการที่ว่า อนาคตไม่สามารถบอกล่วงหน้าได้อย่างถูกต้อง แน่นนอน แต่เป็นเกี่ยวกับความเป็นได้ หรือน่าจะเป็นเท่านั้น และก่อให้เกิดกรอบความคิดต่าง ๆ จำนวนมาก ตลอดจนวิธีที่เป็นประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ
5. การศึกษาอนาคตตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า กิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ก่อให้เกิดสิ่งตามมาอย่างกว้างขวางมีระยะยาวมากขึ้น ดังนั้นการศึกษาถึงความเป็นไปได้ของสิ่งที่จะเกิดตามมานั้นอย่างรอบคอบ จึงเป็นสิ่งจำเป็น

6. การศึกษาอนาคตเป็นการศึกษาทางเลือก (Alternative) บนพื้นฐานความคิดที่ว่าอนาคตมิได้มีเพียงทางเลือกเดียว แต่มีอยู่มากมาย ซึ่งจะมีบทบาทที่มีอิทธิพลต่ออนาคตที่เกิดขึ้นอย่างมาก

7. การศึกษาอนาคต เกี่ยวข้องอย่างมากต่อการอำนวยความสะดวกในการทำความเข้าใจ ต่อการเปลี่ยนแปลง จึงมีผลต่อการเร่งการเปลี่ยนแปลงและผลที่เกิดตามมาทั้งในระดับบุคคลและสังคมให้เร็วขึ้น

8. การศึกษาอนาคตช่วยให้มีความสำนึกถึงเป้าหมายที่พึงปรารถนา

9. สาระสำคัญของการศึกษาอนาคต มิได้จำกัดอยู่ขอบเขตของวิชาการแบบดั้งเดิมแต่เป็นการมองไปข้างหน้าอย่างเป็นสหวิทยาการ

10. การศึกษาอนาคตเป็นความพยายามที่จะทำความเข้าใจ และอธิบายความสำคัญทั้งภายในและระหว่างระบบที่สลับซับซ้อนของส่วนประกอบต่าง ๆ ของธรรมชาติและของโลกแห่งสังคม เช่น ระบบรัฐ/ประเทศ ระบบนิเวศวิทยา ระบบเศรษฐกิจ เป็นต้น

11. องค์ประกอบสำคัญของการศึกษาอนาคต ประการหนึ่งคือ การมุ่งมองไปทั่วโลกจากพื้นฐานความเชื่อที่ว่าเราอาศัยอยู่ในโลกที่จำกัด และต้องพึ่งอาศัยซึ่งกันและกัน จึงต้องการการสงวนรักษา การร่วมมือ และสันติภาพ

12. องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ของการศึกษาอนาคต คือการมองไปข้างหน้าเกี่ยวกับนิเวศวิทยา เพื่อสะท้อนให้เห็นภัยที่คุกคามต่อสภาพแวดล้อมที่มากมาย

13. การศึกษาอนาคต อาศัยเทคนิค กระบวนการสำหรับการวิเคราะห์การพัฒนาน่าที่เป็นไปได้ ที่น่าจะเป็นและที่พึงปรารถนา ซึ่งมีการแตกต่างกันมากมายหลายวิธี โดยอาศัยแนวคิดด้านสถิติและสังคมศาสตร์ และการทำให้มีเหตุผลขึ้น ซึ่งมีใช้โดยความสามารถที่ทำนายได้อย่างสำเร็จแต่อยู่ที่การยอมให้มีการทดสอบทางเลือกที่เกิดขึ้นตามมาและเป้าหมายที่จะทำให้การศึกษาอนาคตที่เป็นสิ่งที่ถูกต้อง

14. การศึกษาอนาคตที่ถูกต้องเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์เป็นอย่างมาก จึงง่ายต่อการที่จะมีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับบุคคลอื่น ซึ่งก็จะก่อให้เกิดการทำนาย สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาจากพฤติกรรมและการกระทำของมนุษย์ในรูปแบบต่าง ๆ กัน ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

15. แม้ว่าจะมีภาพอนาคตที่ไม่ดี (Pessimistic) อยู่มาก แต่การศึกษาอนาคตจะมีพื้นฐานการทำนายอยู่ที่ภาพอนาคตที่ดี (Optimistic) ดังนั้น ถึงแม้ว่าจะมีปัญหาใหญ่หลวงรออยู่แต่มนุษย์ก็สามารถใช้สติปัญญา หาวิธีการที่จะจัดการให้สำเร็จให้ได้ในกรณีเช่นนี้ ก่อให้เกิดการวางแผนที่จะให้บรรลุผลตามอนาคตที่พึงปรารถนา และหลีกเลี่ยงอนาคตที่ไม่พึงปรารถนาได้

16. แม้ว่าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับอนาคต จะเน้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างมาก แต่ปัจจุบันก็มีแนวโน้ม ที่จะให้ความสำคัญกับอนาคตด้านที่เป็นมนุษย์มากขึ้น

17. การศึกษาอนาคตเป็นการมองไปข้างหน้าในแนวใหม่ ซึ่งอาจจะช่วยให้เข้าใจสภาพ ในปัจจุบันได้ดีขึ้น และทำให้เรามองเห็นโลกที่เราอาศัยอยู่ในปัจจุบันชัดเจนยิ่งขึ้น

18. เป้าหมายสุดท้ายของการทำนาย ส่วนใหญ่อยู่ที่การจัดสรรประเทศ เพื่อช่วยใน การกำหนดนโยบายและเพื่อการวางแผนสำหรับอนาคต

ประโยชน์ของการศึกษาอนาคต

ในปัจจุบัน บุคคลและองค์กรที่เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ต่างคิดไปข้างหน้าเพื่อก้าวให้ ทันและปรับให้ได้อย่างเหมาะสม จึงมักให้ความสำคัญกับการศึกษาอนาคตทั้งในระยะสั้นและ ระยะยาว ซึ่งวิโรจน์ สารรัตนะ (2549, หน้า 4) ได้สรุปให้เห็นถึงประโยชน์ของการศึกษาอนาคตไว้ ดังนี้

1. ช่วยในกระบวนการตัดสินใจ ดังเช่น

1.1 ช่วยกำหนดกรอบการทำงานในการตัดสินใจเพื่อการวางแผนกล่าว คือ แผนนโยบายหรือการตัดสินใจใด ๆ จะไม่สามารถทำได้ หากขาดข้อตกลงเบื้องต้น หรือมีแต่เป็น ข้อตกลงเบื้องต้นที่คาดเคลื่อนก็จะนำไปสู่ความเสียหาย ซึ่งที่มาของข้อตกลงเบื้องต้นนี้ สามารถ ได้มาด้วยการศึกษาอนาคต แม้จะเป็นเพียงความเป็นไปได้ หรือความน่าจะเป็นมากกว่าความ ถูกต้องแน่นอน แต่ต้องเป็นพื้นฐานให้กว้างแผนนำไปพิจารณา ประกอบการวางแผนการกำหนด นโยบาย หรือตัดสินใจได้

1.2 ช่วยในการตัดสินใจหาทางป้องกันปัญหาที่คาดว่าจะเกิดขึ้นก่อนกลายเป็น ปัญหาขั้นวิกฤติ และการตัดสินใจ เพื่อให้มีการกระทำกับโอกาส ที่คาดว่าจะเป็นไปได้และ เหมาะสม

1.3 ช่วยในการตัดสินใจ เลือกวิธีการป้องกันปัญหาจากหลาย ๆ วิธีที่นักอนาคตได้ เสนอทางเลือกเอาไว้ให้

1.4 ช่วยให้ผู้สามารถประเมินทางเลือกของนโยบายและการปฏิบัติเนื่องจาก นักอนาคตได้ช่วยประเมินทางเลือกต่าง ๆ เอาไว้ โดยวิเคราะห์ถึงผลกระทบที่เป็นไปได้ที่จะมีต่อโลก แห่งอนาคต

1.5 ช่วยเพิ่มโอกาสในการเลือกสรร จากทางเลือกหลาย ๆ ทางที่เสนอไว้ ทำให้คนมี ความเป็นอิสระในการเลือกสรร สามารถจะหลีกเลี่ยงจากการเป็นทาสของการยอมรับแนวโน้ม ปัจจุบันที่อาจจะนำไปสู่ความหายนะได้

2. ช่วยในการเตรียมคนสำหรับอนาคตที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การศึกษาความเป็นไปของอนาคต จะทำให้ประชาชนเกิดความมั่นใจในตนเอง ทำให้คนเริ่มมองไปข้างหน้า คำนึงถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ทั้งที่เป็นปัญหาและไม่เป็นปัญหา การมุ่งไปข้างหน้าไม่ถอยหลังจะเป็นเหตุให้ประชาชนได้มีโอกาสเกี่ยวข้องกับการพัฒนาสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นนอกเหนือจากนี้ ยังทำให้เกิดความมั่นใจ และมองอนาคตในแง่ดี สามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ด้วยความตื่นตัวสนใจมากกว่าตกใจกลัวประชาชนจะมุ่งหน้าเข้าสู่อนาคต นอกจากนี้การศึกษายังช่วยให้ประชาชนยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้น เนื่องมาจากการได้รับการเตือนสามารถปรับตัวได้และทำให้เดินทางเข้าไปสู่อุคนั้นได้โดยมีความสับสนวุ่นวายทางจิตใจน้อยที่สุด

3. ส่งเสริมให้เกิดความปรองดองและความร่วมมือ แม้ว่าในอดีตจะมีลักษณะที่ต่างซึ่งดีซึ่งเด่นซึ่งกันและกันก็ตาม เนื่องจากอดีตเป็นสิ่งที่ผิดพลาดมาแล้ว และไม่อาจจะทำให้ดีได้ แต่สำหรับอนาคตเป็นโลกแห่งความฝันที่สามารถทำให้เกิดเป็นจริงได้ หากใช้ความพยายามเพราะอนาคตยังมีได้แปดเปื้อนด้วยความซื่อร้ายหรือความอิจฉาริษยา การมุ่งอนาคตจึงทำให้คนลืมอดีต แต่จะเริ่มต้นปรองดองและร่วมมือกันได้ เพราะการมุ่งอนาคตจะทำให้ผู้คำนึงถึงแต่ด้านดี และมีความมุ่งมั่นที่จะไปให้ถึงสิ่งนั้น

4. ช่วยในการสร้างสรรค์ การศึกษาอนาคตจะสามารถชักจูงและให้ความสนใจต่อการแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เพราะการมองอนาคตที่ห่างไกลออกไปมากกว่าปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า และสามารถมองได้อย่างสร้างสรรค์ มีอิสระในการคิด และมีความเป็นไปได้

5. เป็นเทคนิคในด้านการศึกษา อนาคตเป็นเครื่องมือที่ดีเยี่ยมอย่างหนึ่งที่จะช่วยชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ เกิดความตระหนักว่า จะสามารถสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการได้

6. ช่วยในการสร้างปรัชญาแห่งชีวิต การศึกษาอนาคตจะช่วยให้บุคคลเกิดความคิดเกี่ยวกับเป้าหมายชีวิตอย่างเป็นระบบ ก่อให้เกิดปรัชญาชีวิต ของแต่ละคนขึ้น ซึ่งจะทำให้บุคคลเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากการมีปฏิกริยากับปัญหาที่เกิดขึ้นกลายเป็นเตรียมตัวเพื่อป้องกันต่อปัญหาล่วงหน้า

สำหรับจุมพล พูลภัทรชีวิน (2547, หน้า 1-19) ได้นำเสนอถึงประโยชน์ของการศึกษาและวิจัยอนาคตว่าเป็นการศึกษาและการวิจัยอนาคตมีประโยชน์หลายประการ ดังต่อไปนี้

1. การศึกษาและการวิจัยอนาคตช่วยให้ได้ข้อมูลที่สำคัญ และ จำเป็นเกี่ยวกับอนาคตที่จะนำมาใช้ในกระบวนการตัดสินใจ การกำหนดนโยบาย และ การวางแผน เพราะการศึกษาและการวิจัยอนาคตมักจะให้หรือนำสิ่งต่าง ๆ ได้แก่ ให้กรอบสำหรับการตัดสินใจหลายรูปแบบบ่งชี้

อันตรายและโอกาสต่าง ๆ แนววิธีแก้ปัญหาแบบต่าง ๆ ช่วยประเมินนโยบายและการปฏิบัติต่าง ๆ ช่วยให้เห็น และเข้าใจปัจจุบันและอดีตดีขึ้น ช่วยเพิ่มทางเลือก กำหนดจุดหมายและแสวงหาวิธีที่บรรลุจุดหมาย

2. ช่วยเตรียมมนุษย์ให้มีความพร้อมที่จะเผชิญกับโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยการให้ประสบการณ์ล่วงหน้า (Pre-experience) แก่มนุษย์ว่าอนาคตอาจจะเป็นอย่างไร เพื่อจะได้เตรียมพร้อมว่าควรจะทำตัวอย่างไร จะได้ไม่เกิดหรือลดการกลัวอนาคต (Future Shock) และให้การรับรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตบนโลกที่เต็มไปด้วยการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและซับซ้อน การรับรู้หรือมโนทัศน์ดังกล่าว ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงเป็นกระบวนการปกติตามธรรมชาติ การเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยอาจจะกลายเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่ต่อมา การเลือกเป็นสิ่งจำเป็น การปฏิเสธที่จะเลือกก็คือการเลือก โลกในอนาคตน่าจะแตกต่างอย่างสิ้นเชิงในหลาย ๆ ด้านจากโลกปัจจุบัน มนุษย์มีความรับผิดชอบต่ออนาคตของเขา อนาคตมิใช่เป็นเพียงสิ่งที่ปรากฏขึ้นต่อหน้าเขาเท่านั้น วิธีการที่ได้ผลในอดีตอาจจะไม่ได้ผลในอนาคตเพราะสภาพการณ์เปลี่ยนไป

3. กระตุ้นให้มนุษย์ทำการศึกษาค้นคว้าอย่างมีสติ

4. ช่วยให้มนุษย์เห็นถึงความสำคัญ และความสัมพันธ์ของระบบต่าง ๆ ทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างกันมากขึ้น

5. ช่วยชี้แนะและเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และความคิด

6. ช่วยให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ เพราะไม่ติดอยู่กับปัญหาในอดีตและปัจจุบัน

7. ช่วยกระตุ้นให้มนุษย์ (ทั้งเด็กและผู้ใหญ่) ใฝ่หาความรู้โดยการเป็นผู้สร้างความรู้มากกว่าเรียนสิ่งที่ผู้อื่นบอกหรือทำมาแล้วแต่เพียงอย่างเดียว

8. ให้แนวคิดในการพัฒนาปรัชญาชีวิตที่ผสมกลมกลืน

9. ให้สันติภาพและความสนุกเพลิดเพลิน

เทคนิคการวิจัยอนาคต

ตามที่ นาดยา ปิลันธนานนท์ (2526, หน้า 132-133) จำแนกไว้ มี 3 แบบ ประกอบด้วย

1. แบบ Exploratory Forecasting เน้นการค้นหาค้นหาอนาคตที่เป็นได้โดยอาศัยแนวโน้มของข้อมูลเป็นแนวทางในการพิจารณา

2. แบบ Normative Forecasting เป็นการพยากรณ์เกี่ยวกับเป้าหมายการค้นหาค้นหาเป้าหมาย ตลอดจนบรรทัดฐาน สำหรับอนาคต

3. แบบ Modeling-Simulation Forecasting เป็นการพยากรณ์ที่เน้นเกี่ยวข้องกับกฎธรรมชาติ การวิเคราะห์รูปแบบของกฎธรรมชาติ ด้านกายภาพ สังคมและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งผลกระทบ และ ปฏิกริยาที่จะมีในอนาคต

สำหรับ โจเซฟ (E.C. Joseph, 1974 อ้างอิงใน วิโรจน์ สารรัตนะ, 2542, หน้า 52) จำแนกเทคนิคในการศึกษาอนาคตไว้ 13 เทคนิค ได้แก่ เทคนิคสำรวจแนวโน้ม (Trend Explortory) เทคนิคเดลฟาย (Delphi) เทคนิคการสร้างภาพอนาคต (Scenario) เทคนิคเมตริกซ์ (Matrix) เทคนิคต้นไม้สัมพันธ์และแผนที่บริบท (Relevance Tree and Contextual Map) เทคนิคสถานการณ์จำลอง (Simulation) เทคนิคการวิเคราะห์ของมอนติกาโล (Monte Carlo Analysis) เทคนิคมอร์ฟอโลจิคอล (Morthological) เทคนิคหาทางเลือก (Alternative Futures) เทคนิคเชิงสถิติของเบย์เซียน (Bayesian Statistical) เทคนิควิเคราะห์พลังขับ (Force Analysis) เทคนิคลูกโซ่สัมพันธ์ของมาร์คอฟ (Marcov Chain) และ เทคนิคสิ่งบอกเหตุ(Precursor)

นอกจาก 13 เทคนิค ที่กล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีนักการศึกษาไทย ได้คิดเทคนิคเพิ่มเติมโดยการนำเอาเทคนิค วิจัยแบบ EFR (Ethnographac Future Research) มาผสมผสานกับ เดลฟาย (Delphi) มาเป็นเทคนิคแบบ EDFR โดยนาย จุมพล พูลภัทรชีวิน อาจารย์ประจำภาควิชาสารวัตตศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์

การสร้างอนาคตภาพ (Scenarios Development)

สุวิมล ว่องวานิช (2550, หน้า 241-252) กองบรรณาธิการซึ่งเรียกตนเองว่า The Futures Group (1994) ในโครงการ AC/UNU Millennium Project ได้จัดทำเอกสารชื่อว่า Futures Research Methodology มีการเสนอความคิดเกี่ยวกับการใช้เทคนิคเชิงอนาคตในการวิจัยอนาคตมากมาย ในบรรดาวิธีเหล่านั้นได้มีการเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับภาพอนาคต (Scenario) หรือเรียกว่าอนาคตไว้ว่าเป็นการอธิบายโลกอนาคตที่เป็นไปได้ เพื่อให้สามารถมองเห็นและเข้าใจปัญหา สิ่งท้าทาย และโอกาสที่จะเกิดขึ้นอนาคตไม่ใช่การทำนายเหตุการณ์ แต่เป็นการอธิบายสิ่งที่อาจเกิดขึ้น เนื่องจากมีปัจจัย แรงผลักดันมากมายที่ส่งผลต่ออนาคต ดังนั้นการวางแผนในอนาคตจะปฏิเสธความคิดที่ว่าอนาคตจะมีเพียงภาพเดียวไม่ได้ เพราะสามารถมีได้หลาย ๆ ภาพ ซึ่งจะเป็นจุดแข็งและสร้างความมั่นใจ เนื่องจากจะมีการวางแผนรองรับมือกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นหลาย ๆ รูปแบบ

มีการใช้คำภาษาไทยสำหรับคำว่า Scenario หลายแบบ เช่น ภาพอนาคต หรืออนาคตภาพ เป็นคำที่มาจากวงการละคร เป็นโรงละคร ภาพแต่ละภาพเป็นโครงสร้างของพล็อตเรื่อง ในภาพยนตร์ ภาพจะเป็นชุดของทิศทางการเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ การสร้างภาพจึงเหมือนการสร้างสคริปต์หนัง (The Future Group, 1994) Kahn เป็นผู้ใช้คำว่า Scenario ในการวางแผนร่วมกับ

การศึกษากลยุทธ์ทางทหารที่ดำเนินการโดย RAND Corporation ในทศวรรษ 1950 ผลงานของ Kahn ที่มีบทบาทสูงต่ออเมริกา คือ Toward The Year 2000 (The Future Group, 1994)

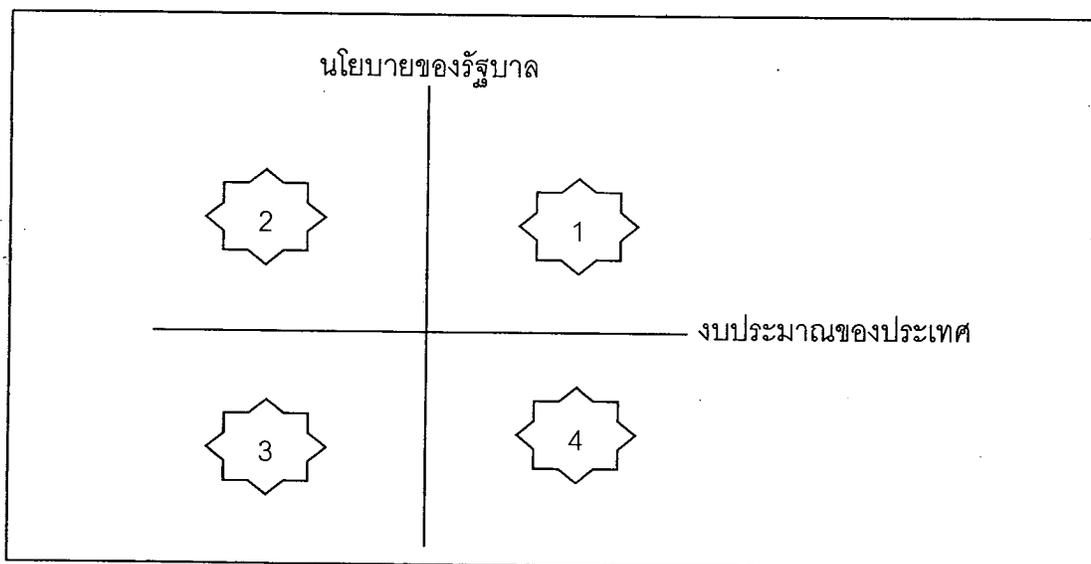
ภาพอนาคตเป็นเครื่องมือวิเคราะห์นโยบายที่ช่วยอธิบายเงื่อนไขที่จะเกิดขึ้นที่เป็นไปได้ในอนาคต คำนี้สามารถนำมาใช้ได้ 2 ลักษณะ คือ การอธิบายจุดสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่สนใจศึกษาในอนาคต และการอธิบายประวัติศาสตร์เชิงอนาคต (future history) ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงจากเงื่อนไขปัจจุบันไปยังเงื่อนไขใดเงื่อนไขหนึ่งในอนาคต วิธีหลังเป็นที่นิยมมากกว่า เพราะจะบอกถึงลูกโซ่เชิงสาเหตุของการตัดสินใจที่เกิดจากสภาพปัจจุบัน ภาพอนาคตที่เป็นประโยชน์ คือ ภาพที่แสดงเงื่อนไขของตัวแปรที่มีความสำคัญตลอดช่วงเวลา ภาพอนาคตที่ดีไม่ได้ขึ้นอยู่กับความถูกต้องของการคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นในอนาคต แต่ขึ้นอยู่กับความเป็นไปได้ของการสร้างเส้นทางเชิงตรรกะที่สมเหตุสมผลเพื่อรองรับการบรรยายสภาพการเปลี่ยนแปลงจากปัจจุบันไปยังอนาคต และยังขึ้นอยู่กับทำให้ความสำคัญกับความสอดคล้องของภายในของภาพที่สร้างขึ้น จากการอธิบายในเชิงกระบวนการเชิงสาเหตุ และจากประโยชน์ที่ได้รับจากภาพอนาคตเหล่านั้น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ (The Future Group, 1994) การสร้างภาพอนาคตควรมีอย่างน้อย 2 ภาพเพื่อสะท้อนถึงความไม่แน่นอนที่อาจจะเกิดขึ้น แต่หากมีมากกว่า 4 ภาพ จะทำให้นำไปปฏิบัติได้ยาก (Van der Haijden, 1997)

1. ขั้นตอนการสร้างภาพอนาคต

มีเทคนิคมากมายที่นำมาใช้ในการสร้างภาพอนาคต ตั้งแต่วิธีที่ง่ายจนถึงวิธีที่ซับซ้อน หรือวิธีเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ แต่วิธีส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกัน แม้ว่าจะมีลักษณะเฉพาะหรือมีการใช้คำที่แตกต่างกัน วิธีการส่วนใหญ่จะเข้าใจว่ามีความต้องการจำเป็นต้องเข้าใจระบบในระหว่างการศึกษาและการระบุแนวโน้ม ประเด็น และเหตุการณ์ที่สำคัญต่อระบบ ขั้นตอนของการสร้างภาพอนาคตมี 3 ขั้นตอน คือ ขั้นการเตรียมการ ขั้นการพัฒนาภาพในอนาคต ขั้นการรายงานผลและการใช้ประโยชน์

ขั้นเตรียมการ ต้องมีการนิยามประเด็นที่สนใจ กำหนดโดเมนของสิ่งที่สนใจศึกษามีการวิเคราะห์แรงผลักดันที่สำคัญที่ส่งผลต่ออนาคตของโดเมนเหล่านั้น การกำหนดแรงผลักดัน (forces) จะเปรียบเสมือนแกนในการกำหนดภาพอนาคต ถ้ามีแรงผลักดัน 3 แรงผลักดัน ภาพอนาคตจะมี 3 มิติ ถ้ามี 2 แรงผลักดัน ภาพอนาคตจะมี 2 มิติ เช่น จะสร้างภาพอนาคตของความสามารถของเด็กไทยด้านเทคโนโลยีการสื่อสาร (information and communication technology) แรงผลักดันที่จะมีอิทธิพลต่อภาพในอนาคตอาจจะขึ้นอยู่กับปริมาณของประเทศ และนโยบายของรัฐบาล ในกรณีนี้ภาพอนาคตอาจจะมีได้ 4 ภาพ

ในแผนภาพ 1 จะเห็นว่า ภาพอนาคตที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับความสามารถของเด็กไทย ด้านเทคโนโลยีการสื่อสารอาจมีได้ 4 ภาพ ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนดจากมิติด้านงบประมาณ และมีมิติจากนโยบายของรัฐบาลด้านการพัฒนาประเทศสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ หากงบประมาณของประเทศมีมากและรัฐบาลมีนโยบายนำพาประเทศไปสู่ยุคเศรษฐกิจฐานความรู้ในระดับมาก ภาพอนาคตจะเป็นแบบภาพที่ 1 หากรัฐบาลมีนโยบายแบบแรก แต่งบประมาณของประเทศมีน้อย ภาพอนาคตของเด็กไทยจะเป็นแบบภาพที่ 2 และหากงบประมาณของประเทศมีน้อยและนโยบายของรัฐบาลเน้นการพัฒนาประเทศสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ในระดับน้อย ภาพอนาคตจะเป็นแบบภาพที่ 3 และภาพสุดท้ายคือภาพที่ 4 ซึ่งเป็นภาพของเด็กไทยหากรัฐบาลมีงบประมาณมาก แต่เน้นการพัฒนาประเทศสู่เศรษฐกิจฐานความรู้ในระดับน้อย ตามตัวอย่างนี้ ภาพอนาคตทั้ง 4 แบบ แบบที่มีโอกาสจะเป็นไปได้มากขึ้นขึ้นอยู่กับความมั่นใจว่าแรงผลักดันที่มีต่อภาพอนาคตจะอยู่ที่มิติใด หากรัฐบาลเน้นนโยบายการแข่งขันในสากลมากและมีงบประมาณมาก มีความเป็นไปได้ที่ภาพอนาคตจะมีโอกาสเป็นแบบภาพที่ 1 มากที่สุด ซึ่งต้องมีคำอธิบายว่า ภาพดังกล่าวจะมีลักษณะเช่นใด

ภาพ 2 ภาพอนาคตภายใต้แรงผลักดัน 2 แรง

ขั้นการพัฒนา ในขั้นนี้เป็นการกำหนดประเด็นหลักที่อยู่ในภาพอนาคต (key measure) เช่น อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม การแพร่กระจายของเทคโนโลยี ความสามารถในการแข่งขัน เป็นต้น ต้องมีการกำหนดประเด็นหลักอย่างรอบคอบ เนื่องจากจะมีผลกระทบอย่างมากต่อภาพอนาคตที่จะพัฒนาขึ้น ภาพอนาคตทุกภาพจะพัฒนาขึ้นภายใต้

ประเด็นหลักชุดเดียวกัน มีการนิยามเหตุการณ์ต่าง ๆ (events) ซึ่งจะส่งผลต่อประเด็นหลัก และเหตุการณ์เหล่านี้จะมีโอกาสในการเกิดเท่ากัน การสร้างภาพในอนาคตจึงต้องคำนึงถึงความสอดคล้องภายในให้มาก หลังจากที่มีการคาดคะเนประเด็นต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ไซ้เชิงสาเหตุก็จะเกิดตามมาที่นำไปสู่ภาพอนาคตต่อไป

ขั้นการรายงานผลและการใช้ประโยชน์ ในขั้นตอนนี้เป็นการจัดทำเอกสารในรูปแบบของแผนภาพ คำบรรยาย การเขียนคำอธิบายในส่วนต้นของภาพอนาคตที่เป็นคำสั้น ๆ แต่สามารถจับประเด็นได้ครบ จะทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้เร็ว และที่สำคัญควรมีการเปรียบเทียบโลกในอนาคตที่เป็นรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้องค์กรเห็นหนทางหรือเตรียมการเผชิญหน้ากับสิ่งที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญที่ต้องระวังในการสร้างภาพอนาคต คือ จำนวนประเด็น จำนวนทางเลือก ตัวแปร ตั้งคำถามถามตัวเองว่าต้องการวางแผนเรื่องอะไร ต้องคาดการณ์ตัวแปรอะไรบ้าง เริ่มที่การวิเคราะห์เชิงคุณภาพก่อน พิจารณาภาพอนาคตที่ไม่เหมาะสมที่สุด การเขียนภาพเสร็จ ไม่ถือว่าเป็นการสำเร็จ การนำไปใช้ต่างหากที่เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องให้ความสำคัญ

2 ข้อดีและข้อจำกัดของการสร้างภาพอนาคต

การสร้างภาพอนาคตมีข้อดีที่ทำให้นักวางแผนสามารถมีข้อดีเตรียมการรับมือกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต การมีภาพอนาคตหลายภาพทำให้นักวางแผนเห็นช่องทางในการวางแผนปฏิบัติงานได้หลายแผน ซึ่งช่วยให้การเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอนาคตทำได้ง่ายขึ้น มีความเสี่ยงน้อยลง และส่งผลกระทบต่อวางแผนในด้านอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง การสร้างภาพอนาคตเป็นวิธีการที่นักประเมินความต้องการจำเป็นต้องมีความชำนาญในการใช้วิธีการนี้ โดยเฉพาะการคัดเลือกกลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่ใช้ในกระบวนการสร้างภาพอนาคต คนกลุ่มนี้ต้องเป็นบุคคลที่เป็นที่ยอมรับว่ามีวิสัยทัศน์ เห็นการณ์ไกล และเป็นผู้ที่มีความรู้รอบด้าน จึงจะทำให้ภาพในอนาคตที่มีความเป็นไปได้มากที่สุด

ข้อจำกัดของการสร้างอนาคต อยู่ที่กลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเข้าใจในประเด็นหรือสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับภาพในอนาคตอย่างไร การกำหนดเหตุการณ์หรือปัจจัยหรือข้อตกลงเบื้องต้นเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากส่งผลต่อภาพในอนาคต ความพยายามหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเงื่อนไขกับประเด็นหลักที่สนใจจะศึกษาจึงเป็นงานที่ยาก นอกจากนี้ การใช้เทคนิคการสร้างภาพอนาคตยังมีปัญหาในขั้นตอนของการเขียนคำบรรยายอธิบายเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น บุคคลที่ทำหน้าที่เขียนต้องมีทักษะทางภาษาในระดับดี สามารถเขียนเหตุการณ์ต่าง ๆ เชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผล เข้าใจง่าย ต้องเป็นบุคคลที่สามารถจับประเด็นได้ดี เนื่องจากการสร้างภาพในอนาคตเป็นวิธีการที่ใช้กระบวนการกลุ่มในการเก็บข้อมูล การที่มีผู้อภิปรายกันจำนวนมากจะทำให้

เกิดมุมมองที่หลากหลายซึ่งนำไปสู่การเขียนคำบรรยายได้ดี แต่หากผู้จัดบันทึกและหน้าที่เขียนบรรยายไม่สามารถสังเคราะห์ความคิดทั้งหมดได้ดี ก็จะมีผลกระทบต่อภาพอนาคตที่สร้างขึ้น

เทคนิคการสร้างภาพอนาคตเป็นวิธีการที่ไม่ใช่เป็นวิธีการเดี่ยว ส่วนใหญ่จะมีการใช้เทคนิควงล้ออนาคต (future wheels) และการวิเคราะห์ผลกระทบไขว้ตามมา (cross-impact analysis) เนื่องจากการวางแผนสำหรับอนาคตจะไม่ขึ้นอยู่กับข้อมูลว่าอะไรอาจจะเกิดขึ้น แต่จำเป็นต้องรู้ว่าหากสิ่งนั้นเกิดขึ้นจริงจะส่งผลกระทบต่ออะไรตามมาและจะแก้ปัญหาด้วยวิธีการอะไรได้บ้าง

เทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย (The Delphi Technique)

เดลฟาย เป็นเทคนิคการทำนายที่พัฒนาโดยนักคิด นักวิจัยของเรนด์ คอร์ปอเรชั่น (Rand Corporation) คือ เฮลเมอร์ (Helmer) ดาลด์คี (Dalkdy) และ เรเชอร์ (Rescher) เมื่อประมาณกว่าสองศตวรรษมาแล้ว ในปัจจุบันเดลฟายเป็นเทคนิคการทำนายที่ได้รับความนิยมอย่างมากในเกือบจะทุกวงการไม่ว่าจะด้านธุรกิจ การเมือง การทหาร เศรษฐกิจ การสาธารณสุข การศึกษา และด้านอื่น ๆ นอกจากนี้เดลฟายจะเป็นเทคนิคการวิจัยและการคาดการณ์อนาคตแล้วเดลฟายยังเป็นเทคนิคการสื่อสารระหว่างกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ช่วยให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนได้รับข่าวสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันโดยไม่มี การเผชิญหน้ากันโดยตรงเช่นเดียวกับระดมสมอง (Brain Storming) หรือการประชุมกลุ่มแบบอื่น ๆ

การใช้เทคนิคเดลฟายจะมีผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการ 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มผู้ตัดสินใจซึ่งต้องการใช้ผลเดลฟายในการวางแผนพัฒนางาน 2) กลุ่มผู้รับผิดชอบในกระบวนการเดลฟายและ 3) กลุ่มผู้ให้ข้อมูล กระบวนการเดลฟายเริ่มต้นด้วยการศึกษาประเด็นคำถามที่ผู้มีอำนาจในการตัดสินใจอยากทราบ จากนั้นจะเสาะหากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิหรือผู้เชี่ยวชาญมาแสดงความคิดเห็นเพื่อให้ได้คำตอบ การเก็บข้อมูลในรอบแรกจึงเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นได้เต็มที่จากคำถามปลายเปิด จากนั้นสร้างแบบสอบถามจากข้อมูลที่ได้จากรอบแรก แล้วส่งแบบสอบถามกลับไปให้ผู้ตอบกลุ่มเดิม วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้คืนมา แล้วสรุปผลการวิเคราะห์ส่งไปให้ผู้ตอบทราบในแบบสอบถามฉบับใหม่ที่มีคำถามเดิมให้ผู้ตอบมีโอกาสทบทวนคำตอบของตนเองใหม่

หลังจากที่ทราบความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่กลับคืนมาใหม่ แล้วสรุปผลไปให้ผู้ตอบทราบ มีการดำเนินการซ้ำแบบเดิมจนกว่าจะได้รับความเห็นที่สอดคล้องกัน (consensus) (สุวิมล ว่องวานิช, 2542; Michigan State University Extension, 1999)

1. เครื่องมือที่ใช้ในเทคนิคเดลฟาย

การเก็บข้อมูลโดยเทคนิคเดลฟายจะใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือสำคัญ รูปแบบของแบบสอบถามใช้ทั้งสองประเภท คือ แบบสอบถามปลายเปิดและแบบสอบถามปลายปิดชนิดมาตร

ประมาณค่า (โดยทั่วไปใช้มาตราประมาณค่า 5 ระดับ) เทคนิคเดลฟายที่พัฒนามาแบบดั้งเดิม (traditional Delphi technique) จะเก็บข้อมูลรอบแรกโดยใช้แบบสอบถามปลายเปิด ส่วนรอบต่อมาจะใช้แบบปลายปิดดังกล่าวข้างต้น การเก็บข้อมูลในรอบแรกโดยใช้แบบสอบถามปลายเปิดมีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมความคิดเห็นกว้าง ๆ จากผู้เชี่ยวชาญ สำหรับแบบสอบถามในรอบที่ 2 พัฒนามาจากแบบสอบถามในรอบแรก โดยนำเอาความคิดเห็นทั้งหมดจากผู้เชี่ยวชาญมาสังเคราะห์สร้างเป็นแบบสอบถามปลายปิดชนิดมาตราประมาณค่าแล้วส่งให้ผู้เชี่ยวชาญจัดลำดับความสำคัญหรือคาดการณ์แนวโน้มในแต่ละข้อ

การจัดทำแบบสอบถามในรอบที่ 3 นั้นจะมีการนำคำตอบของแต่ละข้อที่ได้จากแบบสอบถามในรอบที่ 2 ทั้งหมดมาคำนวณค่าสถิติ ประเด็นที่ต้องพิจารณาในการจัดทำแบบสอบถาม คือ การเลือกค่าสถิติที่ใช้เป็นข้อมูลย้อนกลับ ได้แก่ ค่ามัธยฐาน (Median) ฐานนิยม (Mode) และค่าพิสัยระหว่างควอร์ไทล์ (Interquartile Range) หรือความถี่ ร้อยละ เป็นต้น

การให้ข้อมูลย้อนกลับในกระบวนการเดลฟายมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญได้รับรู้ระดับความคิดเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ โดยสรุปรวมว่ามีความคิดเห็นอย่างไรต่อข้อความแต่ละข้อ ข้อมูลย้อนกลับนี้จะนำเสนอด้วยค่าสถิติ ค่าสถิติที่นำเสนอจะประกอบด้วยข้อมูล 2 กลุ่ม กลุ่มแรกประกอบด้วยค่าสถิติ 2 ส่วน คือ ค่าสถิติที่แสดงความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญโดยสรุปรวมซึ่งอาจแสดงด้วยค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน ค่าฐานนิยม หรือร้อยละเพื่อแสดงความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ ค่าสถิติส่วนที่ 2 คือ ค่าสถิติที่แสดงการกระจายของความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อแสดงระดับความสอดคล้องของความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ สถิติที่พบบ่อย ได้แก่ ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนเบี่ยงเบนควอร์ไทล์ หรือการแจกแจงความถี่หรือร้อยละในแต่ละกลุ่มคำตอบ กลุ่มที่สองเป็นตัวเลขที่แสดงคำตอบของผู้เชี่ยวชาญในรอบที่แล้ว เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นความสอดคล้องหรือความแตกต่างของความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนกับความคิดเห็นของกลุ่ม

2. จำนวนรอบที่เหมาะสม

การเก็บข้อมูลโดยใช้เทคนิคเดลฟายสามารถดำเนินการได้หลายรอบจนกว่าจะได้คำตอบที่สอดคล้องกันของสมาชิกในกลุ่ม จำนวนรอบที่เหมาะสมของเทคนิคเดลฟาย ขึ้นอยู่กับการได้ข้อสรุปที่มีฉันทามติหรือจนกว่าสามารถให้เหตุผลได้ว่าทำไมจึงไม่สามารถได้ข้อสรุปที่มีฉันทามติ โดยปกติการรวบรวมข้อมูลโดยใช้เทคนิคเดลฟายอย่างน้อยที่สุดจะต้องใช้ 2 รอบ แต่ไม่ควรเกิน 4 รอบ (Murry and Hammons, 1995) อย่างไรก็ตามผู้รับผิดชอบกระบวนการไม่สามารถคาดคะเนได้ล่วงหน้าว่าจะต้องใช้กระบวนการเก็บข้อมูลจำนวนกี่รอบ เนื่องจากขึ้นอยู่กับฉันทามติของกลุ่มว่าจะต้องสามารถบรรลุผลได้ในรอบใด

3. ระดับชั้นทามติที่เหมาะสม

ชั้นทามติ คือ ระดับความสอดคล้องทางความคิดของผู้ให้ข้อมูล การศึกษาความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลจะยิ่งมีความหนักแน่น น่าเชื่อถือหากสมาชิกในกลุ่มทุกคนหรือส่วนใหญ่มีความคิดเห็นตรงกัน การใช้เทคนิคเดลฟายในการเก็บข้อมูลก็เหมือนการเก็บข้อมูลจากการประชุมกลุ่มเมื่อสิ้นสุดการประชุม ก็คาดหวังว่าจะได้ข้อสรุปเกี่ยวกับมติของกลุ่มการประชุมกลุ่มทั่วไป เมื่อมีความไม่สอดคล้องกันทางความคิดก็มักจะมีการอภิปรายแล้วหาข้อสรุปโดยการโหวต แต่สำหรับการใช้เทคนิคเดลฟายนั้น เนื่องจากการไม่มีการเผชิญหน้าและสมาชิกไม่มีโอกาสรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนสมาชิกแต่ละคน การให้ข้อมูลย้อนกลับในลักษณะที่เป็นภาพรวมของกลุ่มโดยนำเสนอในรูปของค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน หรือฐานนิยม จึงเป็นความพยายามที่จะให้สมาชิกได้ทราบข้อมูลของเพื่อนสมาชิกอื่น หลังจากได้ข้อมูลย้อนกลับแล้วสมาชิกแต่ละคนสามารถเปลี่ยนแปลงคำตอบของตนเองใหม่ได้ ขั้นตอนนี้ก็เหมือนการประชุมกลุ่มทั่วไป เมื่อมีการอภิปรายอย่างหลากหลาย สมาชิกก็มีข้อมูลเพียงพอที่จะตัดสินใจว่าจะให้ข้อมูลอย่างไร

ชั้นทามติจึงเป็นเป้าหมายของการใช้เทคนิคเดลฟายในการเก็บข้อมูลที่ต้องการให้ได้ข้อสรุปของกลุ่ม ในทางปฏิบัติจึงมีความเป็นไปได้ที่แม้จะมีการเก็บข้อมูลหลายรอบแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถหาชั้นทามติได้ นั่นคือ ยังคงมีความแตกต่างทางความคิดของผู้ให้ข้อมูล ในกรณีนี้ก็ต้องรายงานผลการศึกษาตามข้อเท็จจริง คือ ไม่สามารถหาชั้นทามติได้

การกำหนดระดับความสอดคล้องทางความคิดหรือการหาชั้นทามติในเทคนิคเดลฟายสามารถกำหนดได้ด้วยค่าสถิติ 2 ประเภท **ประเภทแรก** กำหนดด้วยค่าร้อยละ เพื่อแสดงให้เห็นอัตราส่วนของผู้ที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่าอยู่ในระดับใด และมีการแสดงแจกแจงความถี่ของผู้ให้ข้อมูลว่ามีลักษณะของคำตอบกระจายในลักษณะใด **ประเภทที่สอง** เป็นการใช่วัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ค่ามัธยฐาน และค่าฐานนิยม เพื่อบ่งบอกระดับความคิดเห็นของกลุ่มในลักษณะสรุปรวม และแสดงค่าสถิติการกระจาย เช่น ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ส่วนเบี่ยงเบนควอร์ไทล์ เพื่อให้ทราบระดับความแตกต่างทางความคิดของสมาชิกว่ามีมากน้อยเพียงใด เกณฑ์ที่ใช้ในการระบุชั้นทามติจึงขึ้นอยู่กับลักษณะของค่าสถิติที่ใช้เป็นข้อมูลย้อนกลับ

การตรวจสอบระดับชั้นทามติมีเกณฑ์การพิจารณา 2 ส่วน **ส่วนแรก** คือ กำหนดระดับความเห็นพ้องกันของเสียงส่วนใหญ่ เช่น กำหนดด้วยอัตราส่วนร้อยละ หรือกำหนดด้วยสถิติที่ใช้วัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง เช่น จากมาตรประมาณค่า หากผู้เชี่ยวชาญต่างเห็นด้วยในข้อความนั้นว่ามีความสำคัญมากโดยมีค่าเฉลี่ย 4.00 ขึ้นไป ก็แสดงให้เห็นว่าสมาชิกส่วนใหญ่เห็นตรงกัน

อย่างไรก็ตามจำเป็นต้องพิจารณาระดับการกระจายของความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญด้วย โดยเฉพาะเมื่อใช้สถิติที่วัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลางเป็นเกณฑ์การพิจารณา

ส่วนที่สอง การกำหนดเกณฑ์การยุติกระบวนการเดลฟาย เมื่อสมาชิกไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงทางความคิดจากรอบที่แล้ว ในบางครั้งแม้จะพบว่าเสียงส่วนใหญ่เห็นตรงกัน แต่เป็นการได้ข้อสรุปที่มีการเปลี่ยนแปลงจากรอบที่แล้วสูงมากก็ควรดำเนินการเก็บข้อมูลต่อไปอีกรอบหนึ่งเพื่อตรวจสอบระดับความคงที่ (stability) ของคำตอบ หากข้อมูลยังมีการกระเพื่อมขึ้นลง หรือมีการเปลี่ยนแปลงใหม่แต่ละรอบ แสดงว่าสมาชิกยังไม่นิ่งทางความคิด ก็ไม่ควรยุติกระบวนการ เดลฟาย รายละเอียดเกี่ยวกับเกณฑ์การตรวจสอบระดับฉันทามติของแต่ละวิธีมีดังต่อไปนี้

4. รูปแบบของเทคนิคเดลฟายที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบของเทคนิคเดลฟายมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบปรับปรุง ธรรมชาติของเดลฟายมีลักษณะสำคัญ คือ การให้กลุ่มตัวอย่างตอบข้อมูลหลายรอบทำให้อันเนื่องเวลาการดำเนินงาน จึงมีผู้พยายามลดเวลาในการใช้เทคนิคเดลฟายให้ได้มากที่สุด โดยการหาวิธีทำให้เกิดฉันทามติ (consensus) เร็วที่สุด อันเป็นที่มาของรูปแบบเดลฟายแบบปรับปรุงซึ่งมีผู้พัฒนาขึ้นมาหลายรูปแบบ

5. เทคนิคเดลฟายแบบเดิม (Traditional Delphi Technique)

เทคนิคเดลฟายแบบเดิม หมายถึง การรวบรวมความคิดเห็นหรือการตัดสินใจในเรื่องใดเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจากกลุ่มผู้ที่มีความรู้ความสามารถในเรื่องนั้น ๆ เพื่อสร้างความคิดเห็นที่สอดคล้องต้องกันหรือฉันทามติระหว่างกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในการนำมาสู่ข้อสรุปที่น่าเชื่อถือ ที่มีรูปแบบการดำเนินการโดยใช้แบบสอบถามนำในรอบแรกและแบบสอบถามที่ใช้ในรอบแรกเป็นแบบสอบถามปลายเปิด

การนำเทคนิคเดลฟายแบบเดิมไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลประสบบัญญาหลายด้าน เช่น การใช้เวลาในการตอบแบบสอบถามปลายเปิดนาน การเก็บข้อมูลหลายรอบทำให้ผู้เชี่ยวชาญรู้สึกเบื่อ และถูกรบกวนมากเกินไป อัตราการตอบกลับแบบสอบถามค่อนข้างต่ำ ข้อมูลที่ได้ไม่ค่อยมีความหลากหลาย ตอบเข้าหาค่ากลางเพื่อให้ยุติโดยเร็ว ปัญหาเหล่านี้จึงทำให้ผู้วิจัยปรับปรุงข้อจำกัดของเทคนิคเดลฟายแบบเดิมให้สามารถใช้งานได้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

7. เทคนิคเดลฟายแบบปรับปรุง (Modified Delphi Technique)

เทคนิคเดลฟายแบบปรับปรุงหรือ Modified Delphi Technique หมายถึง เทคนิคเดลฟายที่มีการปรับปรุงวิธีการหรือขั้นตอนการดำเนินการให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ และลดข้อจำกัดที่เกิดขึ้นในเทคนิคเดลฟายแบบดั้งเดิม โดยเฉพาะข้อจำกัดเกี่ยวกับเวลาในการเก็บ

ข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามของเทคนิคเดลฟายในแต่ละรอบใช้ระยะเวลาไม่ต่ำกว่า 40 วัน จึงมีความพยายามหาวิธีลดระยะเวลาในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีต่าง ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

7.1 การใช้วิธีการระดมความคิดแทนการตอบแบบสอบถามปลายเปิดในรอบแรก มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมแนวคิดที่หลากหลายของกลุ่มบุคคล สำหรับการจัดทำเป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิดในรอบที่ 2 ของเทคนิคเดลฟายแบบเดิม การระดมความคิดจะช่วยลดระยะเวลาสำหรับการจัดทำแบบสอบถามในรอบสอง เพราะการมีปฏิสัมพันธ์ภายในกลุ่มด้วยเทคนิคระดมความคิดจะทำให้ได้ความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ และมีการอภิปรายภายในกลุ่มอย่างมีเหตุผล (สุวลี ทวีบุตร, 2540)

7.2 การใช้วิธีสัมภาษณ์แทนการตอบแบบสอบถามปลายเปิดในรอบแรก จุมพล พูลภัทรชีวิน ได้ปรับปรุงเทคนิคเดลฟายให้เหมาะกับการวิจัยอนาคต โดยพัฒนาเทคนิคที่เรียก EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) เทคนิคนี้เก็บรวบรวมข้อมูลรอบแรกด้วยการสัมภาษณ์ ไม่มีการจำกัดขอบเขตของแนวคิดของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ ให้การสัมภาษณ์แบบเปิดและไม่ชี้แนะ ผู้ให้สัมภาษณ์มีโอกาสปรับปรุง เปลี่ยนแปลง และแก้ไขข้อมูลที่ทำให้สัมภาษณ์ทำให้ข้อมูลที่ได้รับมีความน่าเชื่อถือ (จุมพล พูลภัทรชีวิน, 2535)

7.3 การประชุมแบบเดลฟาย (Delphi Conference) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะของการประชุม ระหว่างการประชุมจะเก็บข้อมูลซ้ำด้วยแบบสอบถาม และนำเสนอข้อมูลย้อนกลับแก่สมาชิกในกลุ่ม และขอให้ผู้ให้ข้อมูลพิจารณาและตรวจสอบความคิดเห็นของตนเองอีกครั้งพร้อมกับการสนับสนุนให้เกิดการอภิปรายกันภายในกลุ่ม การเก็บข้อมูลแบบนี้ไม่สามารถปิดบังสถานภาพทางสังคมของผู้ให้ข้อมูลได้ ผู้วิจัยสามารถสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลได้

7.4 เดลฟายที่ใช้คอมพิวเตอร์เป็นฐาน (Computer-Based Delphi) (SEMEO VOLTECH, 2002) การวิจัยที่เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านทางคอมพิวเตอร์ ผู้ให้ข้อมูลจะเห็นข้อมูลของสมาชิกในกระบวนการ โดยไม่ต้องอาศัยการสรุปหรือวิเคราะห์ความคิดโดยนักวิจัยซึ่งอาจมีความลำเอียง วิธีนี้จะเก็บข้อมูลได้รวดเร็ว ประหยัด

7.5 เดลฟายกลุ่ม (Group Delphi) Witkin and Altschuld (1995) เสนอการใช้เดลฟายกลุ่ม โดยการกำหนดกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและเชิญเข้ามีส่วนร่วมในการประชุม เมื่อได้รับการตอบรับและผู้เชี่ยวชาญให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมในการประชุมแล้ว ผู้ประเมินความต้องการจำเป็น (needs assessor) ส่งแบบสอบถามรอบที่ 1 ไปให้ก่อนการประชุม หลังจากนั้นก่อนหรือหลังการประชุมประมาณ 3-4 ชั่วโมงกลุ่มผู้เชี่ยวชาญจะได้รับแบบสอบถามฉบับที่ 2 ผู้เชี่ยวชาญใช้ช่วงเวลาระหว่างพักการประชุมประมาณ 20 นาที ในการตอบแบบสอบถามโดยผู้ประเมิน

ความต้องการจำเป็นขอความร่วมมือไม่ให้เกิดการอภิปรายเกี่ยวกับการตอบแบบสอบถามภายในกลุ่ม ผู้ประเมินความต้องการจำเป็นรวบรวมคำตอบที่ได้อย่างรวดเร็ว จากนั้นสร้างแบบสอบถามรอบที่ 3 เมื่อกลุ่มผู้เชี่ยวชาญตอบแบบสอบถามรอบที่ 3 เสร็จเรียบร้อย ผู้ประเมินความต้องการจำเป็นนำข้อเสนอแนะหรือประเด็นที่มีผู้ไม่เห็นด้วยมาพิจารณาร่วมกันแบบเผชิญหน้าเพื่อหาข้อสรุป

โดยสรุป การใช้เทคนิคเดลฟายตามความคิดของ (Gordon, 1994) เป็นวิธีการอภิปรายที่มีการควบคุมประเด็นการอภิปรายโดยผู้อำนวยความสะดวก มีการเปิดเผยความคิดเห็นและใช้วิธีการสร้างฉันทามติที่ปราศจากการแสดงอารมณ์ของผู้ให้ข้อมูล ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์โกรธร้อน หรือเย็น แม้ว่าในบางครั้งจะไม่สามารถหาฉันทามติได้จากเทคนิคนี้ แต่ก็มีข้อมูลเหตุผลที่ผู้เกี่ยวข้องสามารถนำไปใช้ในการวางแผนหรือกำหนดนโยบายได้ หลักเกณฑ์ของเดลฟายมี 3 ประการ คือ การกำหนดโครงสร้างของเส้นทางการส่งผ่านข้อมูลข่าวสาร การให้ข้อมูลย้อนกลับ และการเก็บรักษาความลับของผู้ให้ข้อมูล เทคนิคนี้เหมาะสมกับการใช้กับการคาดการณ์ในมิติที่ไม่ซับซ้อน ส่วนใหญ่มีมิติเดียว วิธีนี้สามารถไปใช้คู่กับเทคนิคเชิงอนาคตอื่น ๆ เช่น การวิเคราะห์ผลกระทบไขว้

ความยากของการนำเทคนิคเดลฟายไปใช้คือการนำเสนอข้อมูลในรอบ 3, 4, ... เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างที่ไม่คุ้นเคยกับวิธีการนี้เข้าใจวิธีการให้ข้อมูล วิธีนี้มีการนำเสนอค่าสถิติ ได้แก่ ค่ามัธยฐานซึ่งนิยมใช้มากกว่าค่าเฉลี่ยและมีค่าพิสัยควอร์ไทล์ (inter-quartile) ที่แสดงขอบเขตของการตอบของคนประมาณ 50%.

7. ข้อดีและข้อจำกัดของเทคนิคเดลฟาย

เทคนิคเดลฟายมีทั้งข้อดีและข้อจำกัดต่อการนำไปใช้ ดังนี้

7.1 ข้อดีของเทคนิคเดลฟาย

7.1.1 เป็นเทคนิคที่ไม่เปิดเผยข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล สามารถเก็บเป็นความลับได้

7.1.2 สามารถรวบรวมความคิดเห็นจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญจำนวนมากได้อย่างกว้างขวางโดยไม่ต้องจัดการประชุม ลดข้อจำกัดด้านการเดินทาง ทำให้ประหยัดเวลา และค่าใช้จ่าย ไม่ต้องมีการประชุมเฉพาะค่าไปรษณีย์

7.1.3 ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญมีความน่าเชื่อถือ เพราะผู้เชี่ยวชาญสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระไม่ถูกครอบงำทางความคิด

7.1.4 ข้อสรุปที่ได้จากเทคนิคเดลฟายผ่านการไตร่ตรองอย่างรอบคอบหลายขั้นตอน ให้ความคิด ทำให้คำตอบที่ได้มีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

7.1.5 เป็นกระบวนการกลุ่มที่มีปฏิสัมพันธ์ทางความคิด เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ แม้จะไม่มี การเผชิญหน้า

7.1.6 สามารถกำหนดระดับความสอดคล้องทางความคิดโดยอธิบายได้ด้วยสถิติ

7.1.7 เป็นการเก็บข้อมูลที่ให้อิสระทางความคิดแก่ผู้ตอบ หากไม่เห็นด้วยกับคำตอบของกลุ่มก็สามารถแสดงความคิดเห็นโดยใช้คำตอบปลายเปิดได้

7.1.8 แม้จะเป็นเทคนิคที่มีกระบวนการเก็บข้อมูลแบบไม่เป็นทางการและเป็นการตัดสินใจบนฐานของความคิดเห็น แต่หากได้ข้อมูลที่มาจากฐานความรู้ วิธีนี้จะเป็นการดำเนินงานที่เป็นทางการ (Cline, 2000)

7.2 ข้อเสียของเทคนิคเดลฟาย

7.2.1 การใช้เวลาในการตอบแบบสอบถามหลายรอบ ทำให้ผู้เชี่ยวชาญรู้สึกถูกรบกวนมากเกินไป และไม่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามรอบต่อไป

7.2.2 การปิดกั้นมุมมองของผู้เชี่ยวชาญ โดยการจำกัดกรอบความคิดผู้เชี่ยวชาญให้อยู่ภายในกรอบความคิดที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นเท่านั้น

7.2.3 ผู้วิจัยอาจขาดความรอบคอบหรือมีความลำเอียงในการพิจารณาวิเคราะห์คำตอบที่ได้ในแต่ละรอบ

7.2.4 มีความเป็นไปได้ที่แบบสอบถามที่ส่งไปสูญหายระหว่างทางหรือไม่ได้รับคำตอบกลับมาครบในแต่ละรอบ

7.2.5 คำตอบอาจมีความลำเอียง หากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญถูกกำหนดโดยไม่เป็นตัวแทนประชากร

7.2.6 การวิเคราะห์เนื้อหาและการนำเสนอผลโดยการให้ข้อมูลย้อนกลับเป็นงานที่ยุ่งยากและใช้เวลามากกว่ากระบวนการกลุ่มอื่น ๆ

7.2.7 มีความเป็นไปได้ที่ความคิดที่แตกต่างหรือตอบแบบสุดขั้วไม่ได้รับความสนใจ และบีบให้ตอบตามค่ากลางเพื่อให้เกิดฉันทามติ

7.2.8 การรอแบบสอบถามกลับคืนในแต่ละรอบทำให้สิ้นเปลืองเวลาในการเก็บข้อมูล เทคนิคนี้ใช้เวลาประมาณ 30-45 วัน ในการเก็บข้อมูล (Michigan State University Extension, 1999; SEMEO VOLTECH, 2002)

เทคนิคการวิจัยแบบ EFR (The Ethnographic Futures Research)

ผู้พัฒนาเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EFR คือ ศาสตราจารย์ ดร.โรเบิร์ต บี. เท็กซ์เตอร์ (Robert B. Textor) แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด สหรัฐอเมริกา เป็นเทคนิคที่พัฒนามาจากระเบียบวิธี

วิจัยทางมนุษยวิทยาที่เรียกว่า การวิจัยชาติพันธุ์วรรณนา (Ethnographic Research หรือ Ethnography Futures Research หรือ EFR) เป็นเทคนิคการวิจัยที่พยายามจะดึงเอาอนาคตภาพและค่านิยมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มประชากรที่ศึกษา โดยการสัมภาษณ์ที่มีลักษณะเฉพาะ (Textor, 1978, p. 426) กล่าวคือ เป็นการสัมภาษณ์แบบเปิดและไม่ชี้นำ (Non-Directive Open Ended) โดยผู้วิจัยมีหัวข้อหรือประเด็นที่เตรียมไว้ประกอบเพื่อกันลืม แต่จะไม่มีลักษณะของการถามแบบชี้นำหลักการสัมภาษณ์แบบ EFR นี้ถือว่ามีผู้ให้สัมภาษณ์เป็นผู้ควบคุมการสัมภาษณ์ที่มีอิสระในการสัมภาษณ์อย่างเต็มที่ลักษณะของ EFR ที่เด่นและแตกต่างไปจากการสัมภาษณ์แบบอื่น คือ จะมีการแบ่งช่วงการสัมภาษณ์ออกเป็นช่วง ๆ โดยอาจจะแบ่งไปตามหัวข้อที่สัมภาษณ์หรือตามช่วงเวลาที่เหมาะสม เช่น ทุก ๆ ประมาณ 10 นาที ผู้สัมภาษณ์จะทำการสรุปการสัมภาษณ์จากที่ได้จดไว้หรือจากเทปบันทึกให้ผู้สัมภาษณ์ฟังและขอให้ผู้สัมภาษณ์ปรับปรุงแก้ไขได้ กระบวนการเช่นนี้เรียกว่า เทคนิคการสรุปสะสม (Cumulative Summarization Technique) โดยจะทำการสัมภาษณ์ที่จะให้ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นเพิ่มขึ้นว่า ข้อมูลที่ได้นั้นมีความน่าเชื่อถือคือ มีทั้งความตรง (Validity) และความเที่ยง (Reliability) ของข้อมูลเพิ่มขึ้น โดยการสรุปขั้นตอนใหญ่ ๆ ของการวิจัยแบบ EFR ได้ดังนี้ คือ

1. กำหนดกลุ่มตัวอย่าง

1.1 สัมภาษณ์ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือ

1.1.1 เป็นแบบเปิดและไม่ชี้นำ (Non-Directive , Open-Ended)

1.1.2 เป็นแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) คือ มีการเตรียม

หัวข้อหรือประเด็นการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า

1.1.3 ให้เทคนิคการสรุปสะสม (Cumulative Summarization)

2. วิเคราะห์และสังเคราะห์ หาฉันทามติ

3. เขียนอนาคตภาพ (Scenario Write-Up)

เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research)

เทคนิคการวิจัยแบบ EDFR นี้ได้รับการพัฒนาโดย ดร.จุมพล พูลภัทรชีวิน เมื่อปี พ.ศ. 2522 จุดเริ่มต้นของการคิดเทคนิคการวิจัยนี้ขึ้นมา มีเหตุจูงใจมีสองประการ คือ

1. การมีโอกาสได้รับการศึกษาวิชาเกี่ยวกับอนาคตศึกษา (Futures studies) และการวิจัยอนาคต (Futures Research) ในระดับบัณฑิตศึกษาที่มหาวิทยาลัยมิชิแกน ทำให้เกิดความสนใจในแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัยของศาสตร์สาขานี้ โดยเฉพาะเทคนิคการวิจัยแบบเดลฟาย (Delphi) และ EFR (Ethnographic Futures Research) ซึ่งได้ศึกษาพบว่าเทคนิค

การวิจัยรูปแบบเดิมของ เดลฟายและEFR ยังไม่ตอบสนองต่อจุดมุ่งหมาย และความเชื่อเบื้องต้นบางประการของการวิจัยอนาคต น่าจะได้คิดหาวิธีปรับปรุงแก้ไข

2. การมีโอกาสได้พบและรู้จักกับศาสตราจารย์ ดร. โรเบิร์ต บี เท็กซ์เตอร์ (Robert B. Textor) แห่งมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ด (Stanford University) ซึ่งเป็นที่พัฒนาเทคนิคการวิจัยแบบ EFR โดยเห็นว่าเป็นเทคนิคที่น่าสนใจมาก แต่ยังมีบางจุดในระเบียบวิธีที่ควรจะได้รับปรับปรุงแก้ไข หากมีความต้องการที่จะเพิ่มความเป็นระบบความน่าเชื่อถือของข้อมูล จึงได้เสนอว่า หากมีการผสมผสานระเบียบวิธีระหว่าง EFR และ Delphi เข้าด้วยกันโดยปรับให้มีความเหมาะสมมากขึ้นแล้ว น่าจะเป็นเทคนิควิจัยอนาคตใหม่อีกเทคนิคหนึ่งที่นอกจากจะตอบสนองต่อจุดมุ่งหมายและความน่าเชื่อถือพื้นฐานของการวิจัยอนาคตได้ดีแล้ว ยังเป็นระเบียบวิธีช่วยทำให้นักวิจัยได้มาซึ่งข้อมูลที่เป็นระบบและน่าเชื่อถือมากขึ้น เพราะเทคนิคใหม่ (EDFR) นี้ นำจุดเด่นหรือข้อดีทั้ง EFR และ Delphi มารวมกัน ซึ่งจุดเด่นของทั้งสองวิธีช่วยลบหรือแก้จุดอ่อนของกันและกันได้เป็นอย่างดี ดร.เท็กซ์เตอร์ ก็สนใจและสนับสนุนให้ได้ทำการพัฒนาเทคนิคใหม่นี้ขึ้นมา นอกจากนี้ยังได้รับเชิญเป็นผู้วิจารณ์ (Commentator) เทคนิคที่ท่านจะนำมาเสนอในการประชุมประจำปีครั้งที่สองของสมาคมอนาคตโลก (The Second Annual Conference of The World Future Society's Education Section) ที่จัดขึ้นในเมืองมินนิอาโพลิสรัฐมินนิโซต้า (Minneapolis, Minnesota) ในวันที่ 18-21 ตุลาคม พ.ศ. 2522 (Textor, 1979, p. 326)

เหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้พัฒนาเทคนิคการวิจัยอนาคตแบบ EDFR ขึ้น และทดลองใช้ครั้งแรกกับงานวิจัยเรื่อง Alternative Futures of Thailand University: An EDFR Study ในปีถัดมา และต่อมาได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร Cultural and Educational Futures ซึ่งนักอนาคตนิยมมีความเชื่อพื้นฐานว่า อนาคตเป็นเรื่องที่มนุษย์สามารถทำการศึกษาได้อย่างเป็นระบบ ความเชื่อของมนุษย์เกี่ยวกับอนาคต มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและการตัดสินใจของเขา และความเชื่อของมนุษย์จะสามารถควบคุมและสร้างอนาคตได้

เทคนิคการวิจัยแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) เป็นเทคนิคการวิจัยอนาคตที่ตอบสนองจุดมุ่งหมายและความเชื่อพื้นฐานของการวิจัยอนาคตมากที่สุดวิธีหนึ่งในปัจจุบัน เป็นเทคนิคการวิจัยที่รวมเอาจุดเด่นหรือข้อดีในเทคนิค EFR และ Delphi เข้าด้วยกัน การรวมข้อดีของทั้งสองเทคนิคช่วยแก้จุดอ่อนของแต่ละเทคนิคได้อย่างดีโดยหลักการและเทคนิค EDFR เป็นการผสมผสานระหว่างเทคนิค EFR กับ Delphi เข้าด้วยกันขั้นตอนต่าง ๆ ของ EDFR จึงคล้าย ๆ กับ Delphi เพียงแต่ว่ามีกระบวนการปรับปรุงวิธีให้มีความยืดหยุ่นและเหมาะสมมากขึ้น โดยในรอบแรกของการสัมภาษณ์ EFR ที่ปรับปรุงแล้วหลังจากการสัมภาษณ์ในรอบแรก ผู้วิจัยจะนำ

ข้อมูลมาวิเคราะห์และสร้างเป็นเครื่องมือ ซึ่งมักจะมีลักษณะเป็นแบบสอบถามแล้วส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตอบ รูปของเดลฟายจะทำการกรองความคิดเห็นของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเพื่อหาฉันทามติ ซึ่งมักจะทำประมาณ 2-3 รอบ หลังจากนั้นจะนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อหาแนวโน้มที่มีความเป็นไปได้มาก และมีความสอดคล้องทางความคิดเห็นระหว่างกลุ่มผู้เชี่ยวชาญเพื่อสรุปเขียนเป็นอนาคตภาพ

1. ขั้นตอนการวิจัยแบบ EDFR ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้คือ

1.1 กำหนดและเตรียมตัวกลุ่มผู้เชี่ยวชาญขั้นนี้ถือว่าสำคัญและจำเป็นมาก เราเชื่อว่ายิ่งได้กลุ่มผู้เชี่ยวชาญจริง ๆ ยิ่งทำให้ผลการวิจัยน่าเชื่อถือมากขึ้นเท่านั้น เวลาที่ต้องใช้โดยประมาณและประโยชน์ของการวิจัยขึ้นอยู่กับความจำเป็นและความสำคัญของการใช้ผู้เชี่ยวชาญแล้วจึงขอความร่วมมือถ้าไม่ได้รับความร่วมมือก็ขอนัดวันและเวลาสัมภาษณ์ การเตรียมผู้เชี่ยวชาญดังกล่าวนอกจากจะทำให้มั่นใจได้ว่าจะได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีแล้วยังเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เชี่ยวชาญได้มีเวลาเตรียมตัวข้อมูลจัดระบบและความคิดล่วงหน้า ช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่นำเชื่อถือได้มากขึ้น

1.2 สัมภาษณ์ (EDFR รอบที่หนึ่ง) การสัมภาษณ์ที่มีลักษณะขั้นตอนคล้ายกับ EFR กล่าวคือ ผู้วิจัยสามารถที่จะเลือกรูปแบบสัมภาษณ์ที่สนองต่อจุดมุ่งหมาย เวลา งบประมาณและสถานการณ์ของการวิจัย คือ อาจยึดตามรูปแบบของ EFR โดยเริ่มจากข้อเท็จจริงในแง่ดี (Optimistic Realistic, O-R) ข้อเท็จจริงที่มองในแง่ร้าย (Pessimistic-Realistic, P-R) และข้อเท็จจริงที่เป็นไปได้มากที่สุด (Most Probable, M-p) ตามลำดับ หรืออาจจะเลือกการสัมภาษณ์เฉพาะแนวโน้มเหล่านี้จะเป็นไปในทางดีหรือร้าย เพราะในการกระทำ EDFR รอบที่สองและสาม ถ้าหากผู้วิจัยสนใจที่จะแยกศึกษาอนาคตภาพทั้ง 3 ภาพ ตามแบบ EFR ผู้วิจัยก็สามารถทำได้ โดยออกแบบสอบถามที่จะช่วยให้ได้อนาคตภาพทั้ง 3 ภาพ อย่างเป็นระบบ

1.3 วิเคราะห์ และ สังเคราะห์ข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในรอบที่ 1 ของ EDFR มาสังเคราะห์และวิเคราะห์อย่างละเอียดและระมัดระวัง แล้วนำข้อมูลที่สังเคราะห์และวิเคราะห์แล้ว สร้างเป็นเครื่องมือสำหรับทำเดลฟายเป็นประเด็นหรือแนวโน้มในแบบสอบถามต่อไป

1.4 สร้างเครื่องมือ นำประเด็นหรือแนวโน้มที่สังเคราะห์แล้ว มาสร้างเป็นแบบสอบถาม ควรจะใช้ภาษาที่สั้น กระชับ ชัดเจน โดยพยายามคงความหมายเดิมของผู้เชี่ยวชาญไว้ให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้พยายามหลีกเลี่ยงภาษาที่เกิดจากความลำเอียงของผู้วิจัย

1.5 ทำเดลฟาย (EDFR รอบที่สอง รอบที่สาม) ในขั้นนี้ผู้เชี่ยวชาญจะพิจารณาแนวโน้มความเป็นไปได้ของข้อมูล ว่าสามารถเป็นไปได้หรือสามารถเกิดขึ้นจริงได้หรือไม่ และสามารถเป็นไปได้ในเวลาที่กำหนด ผู้เชี่ยวชาญจะได้รับแบบสอบถามที่สมบูรณ์และพิจารณาข้อความแนวโน้มต่าง ๆ เหล่านั้น ถ้าข้อความแนวโน้มนั้นเกิดขึ้นจริง จะเป็นอนาคตที่พึงประสงค์หรือไม่พึงประสงค์ และให้พิจารณาโอกาสที่ข้อความเหล่านั้นจะเป็นไปได้ภายในเวลาที่กำหนด

จำนวนรอบที่เหมาะสมขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมาย งบประมาณ เวลา และกำลังคนของการวิจัย โดยควรพิจารณาคำตอบที่ได้ในรอบต่าง ๆ ว่ามีความเป็นเอกภาพ หรือมีความสอดคล้องกันกับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญที่ครอบคลุมเรื่องที่ศึกษามากพอหรือยัง โดยพบว่าการทำจำนวน 3 รอบเป็นจำนวนรอบที่พอดี คือ ความคลาดเคลื่อนจะมีไม่มาก ตั้งแต่รอบที่ 3 ขึ้นไป จากนั้นจึงเขียนอนาคตภาพ การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูลจะเหมือนกันกับเทคนิคเดลฟาย ส่วนการนำเสนอผลการวิจัยนั้น อาจเขียนบรรยายทั้ง 3 ภาพคือ ทางบวก ทางลบ และภาพที่เป็นไปได้มากที่สุด แนวทางที่นำมาเขียนอนาคตภาพนั้นควรจะต้องสอดคล้องกันในระดับหนึ่ง ความเที่ยง (Reliability) และความตรง (Validity) ของเทคนิค EDFR ขึ้นอยู่กับการตอบคำถามของผู้เชี่ยวชาญ ส่วนความตรงของเครื่องมือ นั้น จะต้องตรงกันกับความรู้ลึก การรับรู้ และการมีประสบการณ์โดยปราศจากอคติของผู้เชี่ยวชาญด้วย

2. ข้อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่าง EDFR กับ Delphi

ประกาศแรก EDFR ต่างจาก Delphi ตรงที่ในรอบแรกของการวิจัยนั้น EDFR การใช้สัมภาษณ์แบบ EFR ซึ่งโดยวิธีการนี้จะช่วยให้ผู้วิจัยแนวโน้มที่มีความเป็นไปได้และมากที่สุด ทุกแนวโน้มจะนำไปศึกษาต่อในรอบที่สองและสาม การทำเช่นนี้เป็นการเคารพความเชี่ยวชาญอย่างแท้จริง

ประการที่สอง การวิจัยแบบเดลฟาย ตามรูปแบบนั้นมักจะเริ่มด้วยแบบสอบถามหรือแบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยการเก็บข้อมูลข้อที่หนึ่ง วิธีการนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการดูถูก (Underestimate) ความเชี่ยวชาญของผู้เชี่ยวชาญ เพราะไปจำกัดข้อมูลที่ควรจะได้จากผู้เชี่ยวชาญ โดยการกำหนดกรอบความคิดของผู้เชี่ยวชาญโดยผู้วิจัย ตัวอย่างเช่นถ้าผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาแนวโน้มของเศรษฐกิจไทยในอีกสิบปีข้างหน้า ผู้วิจัยอาจจะสร้างแบบสอบถามที่ควบคุมแนวโน้มเฉพาะผู้วิจัยคิดว่าสอดคล้องและสำคัญ การทำเช่นนี้ผู้วิจัยอาจจะละเลยแนวโน้มหรือประเด็นที่สำคัญอื่น ๆ ที่ผู้วิจัยคาดไม่ถึงหรือไม่รู้อย่างน่าเสียดายถึงแม้ว่าแบบสอบถามที่สร้างขึ้นจากแบบสอบถามแบบปลายเปิดก็ตามผู้เชี่ยวชาญก็อาจจะไม่ตอบเพราะขี้เกียจเขียนหรือเพราะถูกชักนำให้คิดเฉพาะเรื่องที่ถูกถามในแบบสอบถาม ทำให้ลืมประเด็นที่น่าสนใจไปได้ แต่ถ้าหากมีการสัมภาษณ์ในรอบแรกผู้วิจัยก็จะได้แนวโน้มและประเด็นสอดคล้องมากที่สุด ซึ่งตอบสนอง

จุดมุ่งหมายของการวิจัยอนาคตได้ดีกว่า และยิ่งไปกว่านั้นแนวโน้มทุกแนวโน้มยังได้รับการพิจารณาจากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญอีกใน EDFR รอบที่สอง สาม...วิธี EDFR จึงน่าจะเป็นวิธีวิจัยที่ได้นแนวโน้มอย่างครอบคลุม เป็นระบบอย่างน่าเชื่อถือมากกว่าเดลฟาย

3. ข้อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่าง EDFR กับ EFR

ประการแรก EDFR ต่างจาก EFR ที่ระเบียบวิธีวิจัย กล่าวคือ EFR ใช้ในการสัมภาษณ์รอบเดียว แต่ EDFR ใช้ในการสัมภาษณ์รอบแรกแล้วตามด้วยเดลฟายในรอบที่สอง สาม...วิธีการของ EDFR จึงมีระบบของการได้ข้อมูลที่เป็นที่น่าเชื่อถือได้มากกว่า

ประการที่สอง ผลสรุปของการวิจัยแบบ EFR คือ อนาคตภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เพียงรอบเดียว โดยเลือกเอาแนวโน้มที่มีฉันทามติระหว่างผู้สัมภาษณ์ จุดอ่อนของวิธีนี้ก็ คือ การขาดระบบที่น่าเชื่อถือในการพิจารณาแนวโน้มที่มีฉันทามติ และโดยระเบียบวิธีเองอาจทำให้แนวโน้มที่สำคัญต้องหมดไป เพราะเป็นไปได้ที่ผู้เชี่ยวชาญเพียงคนเดียวที่พูดถึงแนวโน้มเหล่านั้น ผู้เชี่ยวชาญคนอื่นตลอดจนผู้วิจัยก็อาจลืม นึกไม่ถึงหรือไม่รู้ จึงไม่ได้พูดถึงแนวโน้มเหล่านั้น แนวโน้มเหล่านั้นจึงหลุดออกไปจากผลการวิจัย เพราะไม่มีฉันทามติ ส่วนการวิจัยแบบ EDFR จะนำแนวโน้มที่ได้จากการสัมภาษณ์ในรอบแรกป้อนกลับไปให้ผู้เชี่ยวชาญทุกคนพิจารณาอีกในการทำเดลฟาย ทำให้ทุกแนวโน้มได้รับการพิจารณาอย่างเป็นระบบเท่าเทียมกัน ผลสรุปที่ได้จากการวิจัยแบบ EDFR จึงเป็นระบบและได้แนวโน้มที่มีความครอบคลุมและน่าเชื่อถือมากกว่า EFR ถึงแม้ว่า EDFR จะเป็นเทคนิคการวิจัยที่มีพัฒนาขึ้นมาเพื่อการวิจัยอนาคตก็ตามแค่เทคนิคการวิจัยแบบ EDFR รวมไปถึง Delphi และ EFR ก็สามารถนำไปใช้วิจัยรูปแบบอื่น ๆ ที่มีอยู่ได้เช่น การวิจัยเพื่อสำรวจความคิดเห็น สำรวจปัญหา วิจัยหารูปแบบ เพื่อกำหนดนโยบาย เพื่อกำหนดมาตรฐานเพื่อหาวิธีแก้ปัญหาและเพื่อการตัดสินใจ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าปัจจุบันได้มีการนำเทคนิคการวิจัยแบบอนาคตต่าง ๆ ไปใช้ในวงการต่าง ๆ มากมาย เพื่อใช้กับการวางแผนในอนาคต วิเคราะห์และแก้ปัญหาในปัจจุบันตลอดกาลวิเคราะห์อดีต เพราะเทคนิคการวิจัยแบบอนาคต โดยเฉพาะเดลฟาย และ EDFR นั้นช่วยให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่เป็นระบบและน่าเชื่อถือมาก (Hill and Fowle, 1975, p. 86)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยภายในประเทศ

พีระศักดิ์ วรฉัตร (2550) ได้ศึกษาอนาคตภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาของการบริหารจัดการตามภารกิจและอนาคตภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พ.ศ. 2558 ผลการวิจัยพบว่า อนาคตภาพมหาวิทยาลัยราชภัฏในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พ.ศ. 2548 พบว่า ด้านภารกิจ พบว่ากระแสโลกาภิวัตน์ นโยบายการศึกษาแห่งชาติ แผนยุทธศาสตร์ชาติ ตลอดจนแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระดับกลุ่มจังหวัด มีอิทธิพลต่อการจัดการศึกษา ที่จะต้องควบคุมปริมาณและเพิ่มคุณภาพในการผลิตบัณฑิตให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและรองรับตลาดแรงงานในอนาคต ด้านการบริหารจัดการ พบว่ามหาวิทยาลัยจะต้องเร่งพัฒนาคุณภาพคณาจารย์ และพนักงานรองรับการเป็นนิติบุคคลที่จะต้องช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด บริหารงานโดยใช้หลักธรรมาภิบาล เทคโนโลยีสารสนเทศจะมีบทบาทในการบริหาร ด้านผลผลิต บัณฑิตมีคุณลักษณะเป็นที่พึงประสงค์ของสังคมและผู้ประกอบการ มีคุณธรรม มีความรู้ความสามารถ เพียงพอสำหรับการพัฒนาตนเองและท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

สุบรรณ เขียมวิจารณ์ (2550, หน้า 243) ได้ศึกษาอนาคตภาพที่เป็นไปได้ของมหาวิทยาลัยมหาสารคามในทศวรรษหน้า โดยศึกษาภารกิจ 4 ด้าน คือ การจัดการเรียนการสอน การวิจัยการบริหารวิชาการ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และองค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงขององค์การอีก 4 ด้าน คือ โครงสร้างองค์การ เทคโนโลยี บุคลากรและวัฒนธรรมองค์การ รวมเป็น 8 ด้าน โดยใช้เทคนิคการวิจัยอนาคตแบบเดลฟาย ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นการรองรับสังคมฐานความรู้ ด้านการวิจัยจะดำเนินการภายใต้ระบบการบริหารงานวิจัยที่มีประสิทธิภาพ ด้านการบริการวิชาการจะให้บริการแก่สังคมอย่างเป็นระบบ ด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มีงานวิจัยเพื่อการพัฒนาศิลปวัฒนธรรมให้เป็นทรัพย์สินทางปัญญาเกิดมูลค่าเชิงพาณิชย์ได้ ด้านโครงสร้างองค์การจะมีระบบบริหารภายในที่มีความเป็นเลิศ เชื่อมต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคามเป็นมหาวิทยาลัยนวัตกรรมและการเรียนรู้ ด้านเทคโนโลยีมีการสร้างและพัฒนาฮาร์ดแวร์ ซอฟต์แวร์ที่เหมาะสมกับมหาวิทยาลัยขึ้นมาใช้กันเอง ด้านบุคลากร จะมีภาพผู้บริหารแบบบูรณาการ ผลักดันงานวิชาการ ด้านวัฒนธรรมองค์การ ผู้บริหารจะบริหารวัฒนธรรมองค์การที่ยกย่องและส่งเสริมคนเก่ง รวมทั้งส่งเสริมให้นิสิตมีวัฒนธรรม รักการเรียนรู้

วรรณภา นิติมงคลชัย (2552) ได้ศึกษาอนาคตภาพแนวทางการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศไทยทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550-2559) การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอนาคตภาพแนวทางการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศไทยในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550-2559) แบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1 ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับอนาคตภาพแนวทางการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศไทยในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550-2559) จากผู้เชี่ยวชาญด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา จำนวน 20 คน ด้วยเทคนิคการวิจัย

อนาคตภาพแบบเดลฟาย (EDFR) และระยะที่ 2 ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับโอกาสความเป็นไปได้ของภาพอนาคตแนวทางการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศไทยในทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550-2559) จากบุคคลที่ปฏิบัติงานด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา จำนวน 21 คน ด้วยเทคนิคการวิจัยอนาคตภาพแบบเดลฟาย (EDFR) ผลการวิจัยพบว่า อนาคตภาพแนวทางการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศไทยทศวรรษหน้า (พ.ศ. 2550-2559) ประกอบด้วยอนาคตภาพจำนวน 4 ภาพ ได้แก่ อนาคตภาพที่ 1 การกำหนดและจัดลำดับประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยหน่วยงานในท้องถิ่น อนาคตภาพที่ 2 การดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบและนอกระบบ อนาคตภาพที่ 3 จุดมุ่งหมายและเป้าหมายหลักด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา และอนาคตภาพที่ 4 การพัฒนาวิชาชีพบุคลากรด้านสิ่งแวดล้อมศึกษา ข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมศึกษาระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานในระบบและนอกระบบได้ โดยเฉพาะการปรับปรุงเกณฑ์ชี้วัดมาตรฐานสิ่งแวดล้อมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ และการกำหนดนโยบายและแผนปฏิบัติการสิ่งแวดล้อมศึกษาของประเทศและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้มีความชัดเจนมากขึ้น

วันทนา อมตาริยกุล (2552) ได้ศึกษาอนาคตภาพของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานในทศวรรษหน้า การจัดการศึกษาระดับมหาวิทยาลัยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเสริมสร้างความก้าวหน้าทางวิชาการ พัฒนาบุคลากร การบริการวิชาการให้กับสังคม โดยมหาวิทยาลัยมีภารกิจ 4 หลัก คือ การจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ และการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานจัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล พ.ศ. 2548 จัดเป็นมหาวิทยาลัยกลุ่มใหม่ที่ประกอบด้วย 5 วิทยาเขต คือ วิทยาเขตขอนแก่น วิทยาเขตสุรินทร์ วิทยาเขตกาฬสินธุ์ วิทยาเขตสกลนคร และศูนย์กลางจังหวัดนครราชสีมา จากเดิมคือ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาอนาคตภาพของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานในทศวรรษหน้า ซึ่งครอบคลุมกรอบภารกิจหลัก 4 ด้านของมหาวิทยาลัย คือ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวิจัย ด้านการบริการวิชาการ และด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม โดยเทคนิควิจัยอนาคตแบบ EDFR ผลการวิจัยปรากฏดังนี้ 1) อนาคตภาพของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานในทศวรรษหน้า จะพัฒนาไปสู่เป้าหมายตามมาตรฐานสากลและสู่ความเป็นเลิศในด้านการจัดการเรียนการสอนแลพัฒนาบุคลากรในองค์กร 2) ความเสมอภาคทางการศึกษาในการเข้ามหาวิทยาลัยให้กับบุคคลและสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต 3) ผลิตภัณฑ์เพื่อสนองความต้องการของสังคม ผลิตภัณฑ์ที่มีความสามารถและประสิทธิภาพสูงชุมชน 4) ความเป็นสากล มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล

อีสานมีบทบาทในการส่งเสริมวิชาการกับประเทศเพื่อนบ้าน เช่น ประเทศลาว ประเทศกัมพูชา ประเทศเวียดนาม ซึ่งส่งนักศึกษาเข้ามาศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน

โดยสรุป อนาคตภาพของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานในทศวรรษหน้า จะพัฒนาภารกิจหลัก 4 ด้าน คือ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวิจัย ด้านการบริการ วิชาการ และด้านการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ควบคู่ไปกับการพัฒนาบุคลากร การพัฒนา นักศึกษา การพัฒนาด้านวิเทศสัมพันธ์ ดังนั้นผู้ที่เกี่ยวข้องจึงสามารถนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปใช้เป็น ข้อเสนอแนะเพื่อวางแผนพัฒนามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสานในทศวรรษหน้าได้อย่าง เหมาะสม

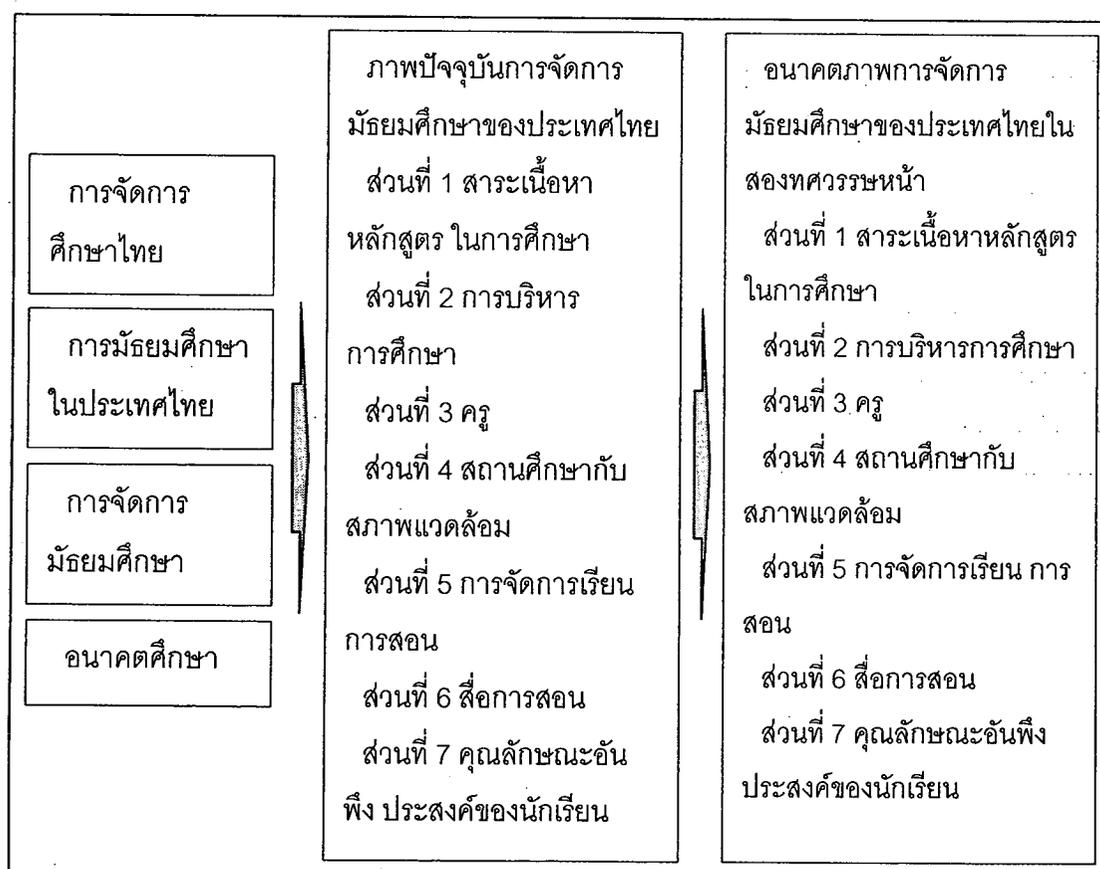
งานวิจัยต่างประเทศ

แคมเบล (Cambel, 2002) ได้ศึกษาทางเลือกในอนาคตของการศึกษาในโคโรราโด ในปี 1984-2004 โดยกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาของโคโรราโด จำนวน 75 คน ด้วยเทคนิค เดลฟาย จำนวน 3 รอบ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญได้ทำนายความน่าจะเป็น สิ่งที่จะปรารถนา และกรอบเวลา ของ 110 เหตุการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในโรงเรียนระดับ K 12 ในอนาคต การรวบรวมข้อมูล เหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในหลักสูตรการสอนธรรมชาติของนักเรียน การจัดการด้านเวลา สิ่งแวดล้อม ในการเรียน คณะทำงาน ความเกี่ยวข้องของครู ค่าเล่าเรียนและงบประมาณ ผู้ศึกษาได้พัฒนา 2 อนาคตภาพ บนพื้นฐานของการทำนายความน่าจะเป็น และไม่น่าจะเป็นของเหตุการณ์ จุดเริ่มต้นอยู่ที่เป้าหมายการสอนของแต่ละบุคคล จุดสุดท้ายอยู่ที่มาตรฐานของการสอน ผู้วิจัย เน้นย้ำความสำคัญของการดำเนินนโยบาย ซึ่งแน่ใจว่าจะเกิดเหตุการณ์ที่พึงปรารถนาและเห็นเห เหตุการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงผลกระทบทางลบทางการทำนาย และการเป็น ประปักษ์ระหว่างครู และสาธารณะ อนาคตภาพถูกออกแบบเพื่อกระตุ้นจิตสำนึกผู้กำหนดนโยบาย เหมือนกับข้อเสนอแนะสำหรับการบริหารการเปลี่ยนแปลงในการวางแผนระยะยาวในโรงเรียน ระดับ K 12 ในโคโรราโด อนาคตภาพถูกออกแบบเพื่อให้มีรายละเอียดสำหรับผู้กำหนดนโยบาย ทางการศึกษา

เคลเลอร์ (Keller, 2002) ได้ศึกษาความคิดเห็นของครูเกี่ยวกับภาพอนาคตทางการศึกษา ของโรงเรียนขนาดกลาง การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาแบบ EFR กลุ่มตัวอย่างเป็น ครูของโรงเรียนขนาดกลาง โรงเรียนชานเมืองของมินนิโซตา จำนวน 35 คน ใช้การสัมภาษณ์แบบ กึ่งโครงสร้าง ครูผู้สอนให้ความคิดเห็นในสิ่งที่พึงปรารถนา ความเป็นจริงของโรงเรียนขนาดกลาง ถูกแยกออกเป็นภาพอนาคตในทางที่ดี และอนาคตภาพในทางที่ไม่ดี การวิเคราะห์โครงสร้างของ ภาษา ถูกใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการตัดสินใจเปรียบเทียบ และรูปแบบตรงกันข้ามที่เกิดขึ้น การวิเคราะห์หัวข้อหลักเพื่อบรรยายถึงอนาคตภาพในทางที่ดีของโรงเรียนขนาดกลางและ

ข้อเสนอแนะที่จะนำไปสู่ความจริง หัวข้อเหล่านี้และข้อเสนอแนะจะรวมถึงการลดขนาดโรงเรียน และขนาดห้องเรียน การบำรุงรักษาและการปรับปรุงที่มครูผู้สอนเพื่อสร้างชุมชน ผู้เรียนขนาดเล็ก หลักสูตร ซึ่งรวมถึงหลักสูตรในโรงเรียนและหลักสูตรที่ได้สำรวจ ซึ่งตอบสนองต่อความต้องการของ วิทยุ การแสดงถึงความไม่เพียงพอด้านการเงินของการศึกษา การเพิ่มขึ้นของการมีส่วนร่วมของ พ่อแม่และครอบครัว การพบกับความต้องการที่หลากหลายของผู้เรียนทางกลางผู้เรียนทั้งหมด ความจำเป็นในการเตรียมความพร้อมของครูในโรงเรียนขนาดกลาง การปรับปรุงพัฒนาดำเนินงาน ของคณะทำงาน ข้อเสนอแนะในการเปลี่ยนแปลงอยู่ในความสนใจของผู้เรียน ครูผู้สอน ในการ ศึกษานี้ให้ขนาดคุณภาพและข้อเสนอแนะการดำเนินงาน การสนับสนุนของคณะทำงานของ โรงเรียนขนาดกลาง ผู้ปกครอง ผู้กำหนดนโยบาย สื่อ และรัฐบาล เพื่อให้ผู้เรียนในโรงเรียนขนาด กลางประสบผลสำเร็จ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 3 กรอบแนวคิดในการวิจัย